گەلێکی پەرەوەرە و نیشتمانی پەرت

٢

کوردستانی تورکیا

کەندال

تێڕوانینێکی هەمەلایەنە

هەرێم و دانیشتوانی

کوردستانی تورکیا لەنێو هەرێمە کوردییەکاندا پان و بەرینترییانە و دانیشتوانی پترن. بەندەری ئەسکەندەرۆنە و شاخەکانی تورس سنووری ڕۆژئاوای پێکدێن و یەکێتی سۆڤیەت «ئەرمینیا» و ئێران سنووری ڕۆژهەلاتن، و زنجیرە شاخەکانی بونتیک[1] سنووری باکوورن و سنووری باشووریش هێڵە سنوورییەکەی نێوان تورکیا و سوریا و عیراقە. بەکۆی ڕووبەری ٢٣٠٠٠٠کم٢ (دەکاتە ٣٠٪ کۆی ڕووبەری تورکیا) و هەژدە پارێزگا (ویلایەت) لەڕۆژهەلات و باشووری ڕۆژهەلاتی ئەنادۆلی تورکی[(١)] لێ پێکهاتووە.

کوردستانی تورکیا پارچە زەوییەکی شاخاوی سەختە (بەرزی ئارارات ٥١٦٥ مەتر و چێلو ٤١٣٨ مەتر و سۆبان و جودی نزیکەی ٤٠٠٠ مەتر دەبن). ڕوبارە مەزنەکانی ئاراس و دیجلە وفورات و لقەکانیانی پێدا دەڕوات. کەشوبای کیشوەرییە و پلەی گەرمای تێدا نایەکسانە[(٢)]. ناوچەکانی ڕۆژئاوای[2] لەساڵدا نیوەی بەفر دایاندەپۆشێت، بەڵام پێدەشتەکانی ئورفە و ماردین و دۆڵی دیجلە مامناوەندیترن.

خورِبوونی ئاوی ڕوبارەکان و جیاوازی بەرز و نزمی بەپێی وەرز ڕێی هاتووچۆی کەشتی نادەنن. بەڵام وزە و توانای یکجار زۆر و بەکەڵکی ئەلیکتریکییان لێ پەیدا دەبێت کە دەگاتە

---

1 ـ لەکۆندا بەدەریای ڕەش گوتراوە پونتوس ئەکسیلیوس Pont Euxin. المنجد، لویس معلوف ـ « و »

F - 2 و E ـ ناوچەکانی باشوور. « و »

www.koskikurd.com

نزیکەی ٩٠ ملیار کیلۆوات[٣].

چڕی ڕوەک و دارستانی لەبەر کەمتەرخەمی و کەمشارەزایی و بەربەبەر لێبڕین ونەڕواندنەوەی وەک جاران نییە و ڕوو لە نەمانە[3]. هەندێک شاخی داپۆشراون بە داربەڕوو، گوێز و مازوو. هەروەها لە پێدەشت و دۆڵەکانیدا چنار، سپیدار، «سەرو» و سنۆبەر و داری بەری(ڕەز و میوە)ی میدیترانەیی « هەرێمی دەریای سپی» زۆرن. جانەوەری کێوی وەک ورچ، گورگ و ڕێوی تێدا زۆرن، و لە ئاوەدانیەکانیدا هەندێک ئاژەڵی وەک: کەمتیار و بەراز و بزنەکێوی هەن.

سەرژمێری ساڵی ١٩٧٠[4]ژمارەی دانیشتوانی کوردستانی بە ٧٧٥٥٧٠٠ کەس نیشاندا[٤]، لەوانە ٦٢٠٠٠٠٠ی، واتە ٨٢ ٪ کورد و ئەویدی تورک بوون (ئەوانەیش بریتیبوون لەفەرمانبەر و مووچەخۆری سپایی و ئەو یۆغسلافی و بولگارییە دوورخراوانەی بەپیزترین زەوی کوردستانیان پێ بەخشین) و(لە پارێزگاکانی ماردین، سیرەت و غازیئەنتاب) عەرەب دەژین و نزیکەی ٨٠٠٠ تا ٩٠٠٠ ئەرمەنی (لە دیاربەکر و قارس) بوون.

مرۆڤی ناکورد لەشار و شارۆچکە کوردییەکاندا زۆرن. لەپارێزگاکانی مەرەش، غازیئەنتاب، مەلاتیە و ئەرزڕووم کە ناوچەی مەرزی وڵاتی کورد پێکدێنن لەگەڵ ئەنادۆڵی تورک نشین (بەپێچەوانەی هەرێمی ڕۆژهەڵات و ناوەندەوە کە ڕێژەی کوردیان تێدا پترە) زۆرترین ژمارەی ناو ئەو تێکەڵە چەند ڕەگەزیە کوردن.

وەکتریش دەبێت بۆ دەرخستنی ژمارەی تەواوی کورد لەتوکیا ، ژمارەی کۆمەڵە کۆچپێکراوەکانی کورد بۆ ناوچەکانی ئەنادۆڵی وەک جیهانبیلی، هەیمانا، کویردۆگە، توکەت، سانکیری و هتد ...، وهەروەها دەبێت ئەو هەزاران کوردەی کۆچیان کردووە بۆ شارە تورکە پیشەسازیەکانی تر لەیاد نەکەین کە تەنها لە ئیستەنبووڵدا نیوملیۆن کرێکاری کورد دەژی. سەرژمێری ساڵی ١٩٧٠ دەریدەخات کەژمارەی کوردی دەرەوەی کوردستان دوو تا دوملیۆن و نیو دەبن[٥].

واتە بەپێی ئاماری ساڵی ١٩٧٠ ژمارەی ئەوانەی بەزمانی کوردی دەدوێن گەیشتووەتە ٨,٥ ملیۆن کەس، کە دەکاتە ٢٣,٨ ٪ی کۆی ٢٥,٧ملیۆن هاووڵاتی کۆماری تورکیا. لەئێمە ڕوونە کەئەو ٨,٥ ی لەئاماری ساڵی ١٩٧٠مان وەرگرتووە زۆر تەواو نییە، و بەبۆچوونی ئێمە لەنێوان ٨ تا ١٢ ملیۆندایە. گومان لەوەدا نییە کە گشتکات ڕژێمی تورک ژمارەی کورد کەمتری نیشان دەدات، بەڵام لایەنە نەتەوەییە توندڕەوەکانی کوردیش زۆری پێ لێدادەگرن.

3ـ (لەجەنگی دژ بە بزووتنەوەی ئازادیخوازی کورددا، ڕژێم دوانزە ملیۆن هیکتار جەنگەڵی لە کوردستان سووتاند) "یەشار کەمال" بۆ ڕۆژنامەکانی "دیر شپیگل"ی ئەڵمانی و"داگس نیهێتتەر"ی سویدی ـ گۆڤاری گزینگ، ژمارە ٧، لاپەڕە ٤٥ساڵی١٩٩٥، سوید). « و »

4 - F و E ـ ٧٥٥٧٠٠٠کەس.

لەسەرووی ئەوانەیشەوە بەشی یەکجار زۆری کورد لەترسی زەبروزەنگی پتر لە نیو سەدە، دوودڵن لەوەی خۆ بەکورد بنووسن. بەوەی لەکاتی سەرژمێرەکەی ساڵی ١٩٦٥دا بۆم ڕەخسا وەک سەرژمێر لەگەڵدابم، ئەو دیاردەیەم بەچاوی خۆ دی؛ کە لەیەکێکم دەمپرسی: بەچی زمانێک دەدوێیت؟ زۆرجار وەڵامی ئەو بێچارە و بێدەسەڵاتەی زۆربەی ژیانی لەناو کۆلیتێکی بە تەنەکە هەڵچنراوەدا بردووەتە سەر بەتووڕەییەوە دەیگوت: دەبنووسە تورک و لە سەرئێشەمان دوورخەرەوە!.

ڕێژەی دانیشتوانی کورد لەکوردستاندا هەر سەردەکەوێت. نێوان ساڵەکانی ١٩٤٥ و ١٩٦٥[5] ناوەندی سەرکەوتنی ڕێژەی دیوگرافی کوردستان ٢,٨٨ ٪ بوو بەرانبەر بە٢,٦٥ی تورکیا. ڕێژەی مەرگ "بەتایبەتی لەنێو مندالان" لە٢,٢٥ ٪ی ساڵی ١٩٦٠وە دابەزی تا لەساڵی ١٩٧٠دا بوو بە ١,٤ ٪ ، بۆیە ڕێژەی هەرزەکار تا دێت بەرزدەبێتەوە. ئەو ناوەندی ڕێژەیە لەنێوان ساڵەکانی ١٩٦٥وە تا ١٩٧٠ گەیشتە ٢,٨٨ ٪ . زانیارییەکانی دەست ئێمە کەوتن بێ چەندوچۆن نیشانیداوە کە ئەو ڕێژەیە هەر لەبەرزبوونەوەدایە، بەڵام ئەوتۆیش هەر لەوەناچێت کوردستان بە پارچەیەکی ئەوتۆ چڕ بژمێردرێت، چونکە چڕی دیۆگرافی ئەوناوچەیە ساڵی ١٩٧٠ لە ١ کم٢دا ژمارەی دانیشتووان لە ٣٣ کەس تێنەپەڕیوە (لەگشت تورکیا ٤٣,٩ کەس بوو). چڕی دانیشتووان لەهەرێمێکەوە بۆ هەرێمێکی تر جیاوازن: هەرچی هەرێمەکانی باکوور و ڕۆژئاوایە بەرزترن لەوانی ڕۆژهەڵات(لە هەکاری ٩ کەس لەیەک کیلۆمەتر دووجادا دەژی). جارجارەیش لەهەندێک ناوچەی کودستاندا هەڵدەکەوێت ڕادەی ناوەندی چڕی دانیشتوانی لەناوەندی چڕی دانیشتووی گشت تورکیا بەرزتربێت.

کۆمەڵی کورد بەزۆری گوندنشینن. لەساڵی ١٩٦٥دا ٢٧,٨ ٪ی ئەو کۆمەڵە لە ١٤٦ شارۆچکە و ١٨شاری کوردیدا دەژیان کەئەمڕۆ ژمارەی دانیشتووانی تەنها شەش لەو شارانە(غازی ئەنتاب، دیاربەکر، ئەرزڕووم، مەلاتیە، خەرپووت و ئورفە) پتر لەسەدهەزار کەسن، و ڕێژەی ٧٢,٢ یش[٦] لە ١١١٢٠ گوند و ٩٧١٧ لادێ (گوندی بچووک پێکهاتوون لە هەندێک ماڵی کەم)دا دەژین. تا ساڵی ١٩٦٠یش نزیکەی ٧٠ تا ٨٠ هەزارکەسی نیمچەکوچەری لە دەواردا دەژیان، بەڵام ئەمڕۆ ژمارەی ئەوانە لە ٣٠ هەزار کەس تێناپەڕێت.

بەهۆی میکانیزەکردن و پێشکەوتنی کار و پیشەی کشتوکاڵیەوە کۆمەڵی جوتیار بەزۆری ڕووی لەشارکرد. بەو لەپڕ بەرزبوونەوەی ڕێژەی دانیشتوانە لەشاردا شیرازە تێکچوو تا ئەو ڕادەیەی بێکاری و تەنگەبەری حەوانەوە و کەمتر دەسکەوتنی خانوو بۆیان بوو بە کێشەی بێچارەسەر، و کەپر و کۆلیتی تەنەکەی بە کەنار شارەکاندا بڵاو کردەوە.

5 - E ـ هەمانە و F ـ ... ١٩٤٧ تا ١٩٦٥.

www.koskikurd.com

پەروەردە و ئامۆژ

مەزنترین ناسۆری کوردستان نەخوێنەوارییە. وا پتر لە نیوسەدە بەسەر دامەزراندنی سیستێمی کۆماری عیلمانیدا تێدەپەڕێت هێشتا ٧٢٪ی مرۆڤی شەش ساڵ و بەرەوژووریان نەخوێنەوارن. بە بەراورد لەگەڵ نەخوێنەوارانی گشت تورکیا کە ٥١٪ ی دەنیشتوان دەبێت. بەشە تورکیەکەی کۆمار بەتەنها ٤١.٤٪ی بەردەکەوێت، واتە نەخوێنەواری لەکوردستان دوو بەرانبەری بەشە تورکیەکەیە.

بەشی هەرەزۆری گوندە کوردەکانی ئەمڕۆ بێ خوێندگەی سەرەتایین، ئەگەر بەهەڵکەوت لەگوندێکیشدا هەبێت ئەوا تاکە یەک ماموستا وانەی پێنج پۆل دەڵێتەوە، کەئەویش تەنها بەتورکییە. ئەوجا لەو پەنجا و چەند خوێندگەی ئامادەییەی لەکوردستاندا هەن کەموکووڕی خوێندن یەکجار زۆرن. کاتی تاقیکردنەوەی بەکالوریا خوێندکاران دەکەونە ژێر هەمان هەلومەرجی خوێندکارە خۆشبەختەکانی ئیستەنبوڵ و ئەزمیر و هتد... بۆیە جێی سەرسووڕمان نیە ئەگەر خوێندکاری کورد کەمتر بگاتە خوێندنی بەرز. لەکۆی ١٨ زانکۆ و ١٧٥ ئامۆژگای بەرزدا ساڵی ١٩٧٥ تاکە یەک زانکۆ (لە ئەرزڕووم) و یەک کۆلیجی پزیشکی (لە دیاربەکر) و چوار ئامۆژگای پیشەسازی و ئامۆژ لەگشت کوردستان کراوەتەوە. لەوانەیشدا هەر خوێندکاری کورد لەو بنکانەدا کەمن.

زمانی فێرگە تەنها تورکییە. لەساڵی ١٩٢٥وە زمانی کوردییان لێ قەدەغە کراوە و لەچاپدان و بڵاوکردنەوەی پەرتووک و ڕۆژنامە و گۆڤاری کوردیش قەدەغەن[6]. ئەگەرچی سزای قورسیان لەسەرە هەر بەزمانی کوردی چاپەمەنی نهێنی بڵاودەکەنەوە. زۆربەی چاپ بەو تایپە لاتینیە دەنووسنەوە کەجووتەبرای بەدرخانی « جەلادەت و کامەران » لەگرێی سێهەمی ئەم سەدەیەدا بۆ شێوەزمانی کوردییان گونجاندووە. ڕاستی ڕێڕەوی نوێ ئەوەیە کە: ڕۆشنبیرانی کورد تا ئەم دواییانەیش هەر بەزمانی تورکی هەست و بۆچوونیان دەربڕیوە. وەنەبێت نووسەر و وێژەران لەترسی قەدەغەکردنب نەوێرن بەرهەم بە کوردی بنووسن و لەچاپدەن، بەڵکو لەبەر ئەوەیە کە هەندە ئاشنای زمانی زگماکی قەدەغەکراویان نین. ڕۆشنبیری کورد گرنگی زۆریان بەخشیوە بەکولتووری تورک؛ بەناوبانگترین چیرۆک نووسی تورکیا (یەشار کەمال)[7] کوردە و لەگشت

6 ـ پاش حەفتا ساڵ قەدەغەبوون، لەبەر پێداویستی چوونە ناو یەکێتی ئەوروپایی و نواندنی ڕووی دیموکراسی، تورکیا بڕیاری لەناوخۆی خۆیاندا بەکوردی دوانی بۆ کوردان ڕاگەیان بەڵام لەخوێندگە وکاری دەزگای دەوڵەت هەروەک پێشوو بەتورکییە، و تاکو ئێستا ڕێگەی هیچ جۆرە چاپەمەنی بەزمانی کوردی نەدراوە. تەنانەت گەر کودێک بۆ سەردان لەهەندەرانەوە بە ڕێگەی تورکیادا بچێتەوە بۆ باشوور یان ڕۆژهەڵاتی کوردستان، دەیپشکنن و ئەگەر چاپەمەنی کوردی پێبێت، ئەوا گێچەڵ پێ دەکەن و هەڵدەکەوێت زیندانیشی بکەن. « و »

7 ـ لە تەمەنی ٧٢ ساڵیدا بە تاوانی(بیر و بۆچوونی تیرۆریستی) لەسەر دوا بەرهەمی(بیری ئازادی و تورکیا) گیرا و چەند جارێک کێشی دادگا کرا، کۆڕ وکۆمەڵانی کولتووردۆست و هەروەها ڕێکخراوە ئازادیخوازەکانی جیهان ڕەخنە و خواستی ئازادکردنیان ئاراستەی تورکیا کرد، پاش چەند مانگ گێرمەکێش، دادگای >>>

www.koskikurd.com

سات و شوێندا خۆی ئەوە دووپات دەکاتەوە. بەرهەمی ئەو وەرگێڕدراوە بۆ پتر لە بیست زمانی بیانی. لەوانە؛ حەمەدۆک، کاریتە و هتد.... هەروەها دوو وێژەری بەناوبانگی وەک جاهید سدقی تارانچی و ئەحمەد عارف. هونەرمەندی جیهانی سینەمای بەناوبانگ، یلماز گوێنای[8] دەرهێنەر(ریفیسوێر) تارمایی کوردبوونی خۆی لەناوەڕۆکی فلیمەکانیدا نواندووە. هەروەها زۆر لەگۆرانیبێژە بەناوبانگەکانی تورکیا؛ هەر لە ڕەحیمی، ڕوحی سوو تا دەگاتە ڕەحیم سالتوک[9] و هتد ... کوردن (و بەزۆری شیعەن)[10].

بیر لە ڕەگەزکردنەوە لەساڵی١٩٦٥ بەدواوە بووە بە باو. ئەو هەستە بەزۆری لەناو بەشی زۆری ڕۆشنبیرانی کورد بڵاوبوەتەوە. ئاساییە کە نەخوێنەوارەکانیان" لەزمانی زگماکی بەولاوە هیچ زمانی تر نەزانن". ئەو میللەتە کۆمەڵدۆستە ئەمڕۆ ڕووی لەوەناوە بناغەیەکی ڕۆشنبیری وکولتووری کوردی هەڵکەوتوو بۆخۆی دابینکات.

ئاین

نزیک لە٩٩٪ی کورد موسوڵمانن و نزیکەی ٣٠ هەزار دیان(نەستوری یان ئاشووری) و ٤٠ تا ٥٠ هەزار یەزیدی[٧] هەن(بەهەڵەداچوویان بەوان دەڵێن شەیتان پەرست).

کورد زۆری موسوڵمانی سونییە و لەسەر کێشی شافعی. چەند هەزار شیعەیش هەن (قزڵباش، یان عەلەوییەکانی پەیڕەوکاری زاواکەی پێغەمبەر) لە دەرسیم، خاپوور و مەرەش.

لەزۆر گوندی کوردستاندا خوێندگەی قورئان(حوجرە) هەن، کە لەوێدا منداڵ بە زمانی عەرەبی فیری ڕەوشی ئاین دەبێت. بەشێک لەماموستاییانی ئاینی(مەلا) خوێندکارەکانیان فێری کولتوری کلاسیکی کوردی وەک؛(بەرهەمەکانی ئەحمەدی خانی، مەلای جزیری، باتی، «فەقێ» تیرانی، باباتاهیر «ی هەمەدانی» ، «حاجی قادری» کۆیی و هتد...) دەکرد ـ بێگومان ئەویش بەدزی کاربەدەستانی تورکەوە.

ڕۆشنبیری لادێ، واتە مامۆستای ئاینی(یان مەلا) ڕۆڵی تایبەتیان هەیە لەناو کۆمەڵی لادیی کوردیدا. تاکو دەساڵ لەمەوبەر بەپیتاکی ناوکۆمەڵ، یا بەڕەنجی شانی خۆیان دەژیان. بەوەی

<<< ئاسایشی ئیستەنبول ڕۆژی ١ی دیسەمبەری ١٩٩٥ بڕیاری سەربەست کردنی دا بەڵام لەڕۆژی ٧ی مارسی ١٩٩٦دا دادگای بەرزی تورکی، یەک سال و هەشت مانگ زندانی بۆبڕیەوە !!. « و »

8 ـ یلماز گوینئای، لەساڵی١٩٦٣وە لەسەر هەستی نیشتمان پەروەری و بەهۆی فلیمەکانیەوە جارێک "یەک ساڵ و نیو"، جارێکی تریش" ٢٧ مانگ"بەند کراوە، دواجاریش بە تاوانی کوشتنی بۆکوشتنی دادوەرێک ٢٤ساڵ زیندانی بۆ بڕاوەتەوە و پاشان بۆی کراوە بە ١٨ساڵ. ساڵی١٩٨١ لەکاتی مۆڵەتیدا بۆ سەردانی کەسوکار، هەڵهات و ژیانی ئاوارەیی گرتەبەر. هەمان ئەوساڵەی فلیمی "ڕێگا"ی لە سویسرا تەواوکرد، خەڵاتی "کان"ی سینەمای پێ بەخشرا. پاش خەباتێکی زۆر لەزەمینەی فلیمی نیشتمانپەروەریدا، ساڵی١٩٨٤ کۆچی دوایی کرد. (تەیفور ـ گۆڤاری گزینگ، ژمارە ٦ ساڵی١٩٩٥، سوید.). « و »

9 ـ ئەمڕۆیش ئیبراهیم داتلیساس و هەندێک لاوی ترن « و »

10 ـ دیارە مەبەست لەو خێڵە کوردانەیە کە لە سەر ڕەوشی کاکەیین. « و »

نێوان ساڵەکانی ١٩٥٠ و ١٩٦٠دا ئاگایان لە ئێش و ئازاری نەتەوە و شێوەی ژیانی کۆمەڵانی لادێ بوو، ڕۆڵی پێشکەوتوخوازانەیان دەبینی. دژبوون بە هەڵوێستی کاربەدەستانی میری و لایەنگیری هاونیشتمانی خۆیانبوون. ڕژێمی تورک لە ساڵی١٩٦٥ بەدواوە ئەوانەی ترۆکرد و مەلای مووچەخۆری سەر بەدەزگای ئاسایشی (MIT) تورکی و لەئامۆژگای دەوڵەتدا ڕاهێنراوی خستنەجێ تا ببنە هێڵی بڵاوکەرەوەی پڕوپاگندە بۆ ڕژێم .

تائێستایش ڕەوشی ئاینی (تەریقەت) لەگشت کوردستاندا باوە. ئەو ڕەوشە تا دەرکەوتنی سیستێمە فرە پارتییەکەی ساڵی ١٩٢٦[11] زۆر بەتوندی بەربەرەکانێ دەکرا، بەڵام لەوەبەدواوە کۆششی ئەوان سوودی هەبوو بۆ پارتەکان. هەرچی شێخ و پێشەوا ئاینییە ناودارەکانی(ڕەوشی قادری و نەقشبەندی) بوو کەوتنە بەر بەهرە و چاودێری کاربەدەستانی دەوڵەت و هەروەها پارتەکان و پێی بووژانەوە، چونکە لەوانەبوون کاتی دەنگدان بۆ هەڵبژاردن زۆر بەوان کۆکرێتەوە، و تەنانەت لەناو ئەوانەدا هەڵکەوت بگەنە ئەندامەتی پەرلەمان.

ئەو دەسەڵاتە ڕامیارییەی نوێیەی شێخانی ئاینی پەیدایانکرد بوو بە سەربار بۆ دەسەڵاتی ڕەوانی پێشوویان ـ جگە لەوکەسانەی خۆیان هەر خاوەن ناوبانگ و دارایی و زەویوزاری زۆر بوون ـ زۆری بەهێزتر کردن بەرانبەر بە کۆمەڵی لادێ. بەڵام لەوەتەی باری ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتی میللەتی کورد ڕوو لە گۆڕان کردووە بەرەبەرە ئەو دەسەڵاتە لەکزیدایە. پێشەوای ئاینی ناوبانگ و دەسەڵاتەی جارانی نیە چونکە لەمڕۆ بەدواوە میللەت وەک داردەستی ڕژێمیان لێی دەڕوانن.

شیعەی(عەلەوی)یش وەک سوننی ڕەوشێکی تایبەتە. دەدە و پیر لەلای ئەوان هەمان وەک شێخە[12].

تەندروستی

ئەگەرچی هەلێکە و بۆ دەوڵەمەندبوون هەڵدەکەوێت، بەڵام پزیشک بەدەگمەن ئارەزووی کار دەکات لەو هەرێمەی ڕۆژهەڵات(کوردستان ـ یان ـ مەحرومیەت بوێلگەسی) کە دەوڵەت بە دەستوور گەمارۆی ئابووری داوە. پاش بەسەربردنی سێ ساڵ کار لەڕۆژهەڵات (کە لەدەزگاکانی میریدا پێیدەڵێن " شەرق خدمەتی")، پزیشکی تازە سەرکارکەوتوو و پزیشکی ڕیزەکانی سپا تامەزرۆن بۆ گواستنەوەیان بۆ شارە تورکییە مەزنەکانی لە کولتوور و ژیاردا پێشکەوتووتر و

11 ـ « فارسییەکە لەپەراوێزدا دەڵێت » ـ دەشێت هەڵەی چاپ بێت، دەبوو١٩٤٦ بێت ـ م.

12 ـ "دەدە"ی تورکی و "پیر" ی کوردی و"شێخ"ی عەرەبی هەر یەک واتای هەیە. تاکو ئێستا لەناو زۆر هۆز، یان کێششی ئاینی ناو کورداندا لەبری شێخ هەر پیر بەکاردێت، وەک: پیری شالیار، پیرەمەگروون، پیری شەوکێڵ و هتد...ـ و.

خۆشگوزەرانترن. سەرئەنجام ئەوهەڵوێستە نابەرانبەرییەکی ناجۆر دەنوێنێت لەباری تەندروست گوزاری هەرێمە جۆراجۆرەکانی کۆمار. لە تورکیادا ساڵی ١٩٧٠ بۆ گشت دە هەزار کەس ٤.٣ پزیشکی هەبوو، بەڵام کوردستانەکەی بەرانبەر بەهەمان ژمارە تەنها یەک پزیشکی(٨) بەرکەوتووە. کەواتە ژمارەی پزیشک بۆهەزار هاوولاتی تورکیا ٤.٣ جار بەرزتربووە لەهەمان ژمارەی کوردستان. ئەو ناتەواوی و نابەرانبەرییە هەر لەبەرزبوونەوەدایە، چونکە ساڵی ١٩٦٥ لە تورکیا ژمارەی پزیشک بۆ هەزار کەس بوو بە ٣.٦ جار بەرزتر لەکوردستانەکەی. ئەو سەرووخوارکردنە لەخۆیدا نیشاندەری نابەرانبەری بەشەکانی کوردی و تورکی ئەو دەوڵەتەن.

بنەی کۆمەڵایەتی و ئابووری

بەشی سەرەکی کۆمەڵگەی کوردی هێشتا گوندنشینن و ٧٢.٢٪ یان بە داهاتی بەروبوومی کشتوکاڵ و ئاژەڵ دەژین. ئەوەی لەوان کەوتبێتە سەر کار لە کارگە و پیشەسازیدا تەنها ٥.٥٪[13] دەبن، و بەشەکەی تریش لەشاردا کەوتوونەتە کۆڕی بازرگانی و کار و پێشەی سەربەخۆ و جۆرەها خزمەتگوزاری تر(٩).

مایەی سەرەکی ژیانیان ئاژەڵداری کلاسیکە. بێگومان کوردستان مەڵبەندێکی پەروەردەکاری گا و مەڕ و بزنە و سەرچاوەی بەروبوومی ئاژەڵە بۆ ئەو کیشوەرە.

بەدەگمەن گۆڕان و پێشکەوتن لە شێوەی تەکنیکی کشتوکاڵیاندا دەبینرێت، و تائێستا وەک سەدەکانی ناوەڕاستە بەرانبەر بە بەشەکانی تری تورکیا: ٣٩٪ی گاسنی جووتی تورکیا لە کوردستاندا بەکاردێت، و ئەگەرچی مەکینە و ئامێری نوێی کشتوکاڵی کەوتوەتە ئەو هەرێمە کوردییە، هێشتا ڕێژەی لە ٣٪ی دایە(١٠). بەڵام بەپێی پێداویستی ڕۆژ و بەرزبوونەوەی خەرج و سەنگوسەوای بازاڕی تورکیا و بوونی کۆلکە ئاغای کورد بە جوتیاری سەرمایەدار، باری میکانیزە کردنی جوتیار لە پەرەسەندندایە. لە نێوان ساڵانی ١٩٦٥ و١٩٦٧دا، ژمارەی تراکتۆری کوردستان ساڵانە ٤٦٪ بەرز دەبووەوە. تەکنیکی کلاسیک و نابەرابەری دابەشکردنی زەویوزار بەو پێیەی لەخوارەوە بوونەتە هۆی ناتەواوی باری کشتوکاڵی ئەو هەرێمە کوردییە.

کۆمەڵی گوندنشین	چی دانیشتوان	مافداریتی کێڵان
جوتیاری زەوی نەکێڵراو	٣٨٪	--٪
زەویداری بچووک(١ ـ ٥٠دونم)	٤٥.٤٪	٢٧٪
جوتیاری دەوڵەمەند(٥١ ـ ٢٠٠دونم)	١٤.٢٪	٤٠٪
بەگ وئاغا وشێخ وهتد...(سەروی ٢٠٠دونم)	٤.٢٪	٣٣٪

13 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ٢.٥٪.

www.koskikurd.com

واتە یەک لەشەشی زەویداران دەبنە خاوەنی سێ لەچواری زەویوزار، بەڵام ڕێژەی ٣٨٪ی جوتیار خاوەنی تاکەیەک پارچە زەوی نین. چاوخشاندنێک بە دیکۆمێنتەکانی ئاماری زەویوزاری تورکیا نابەرانبەری دابەشکردنی زەویمان بۆ دەخاتە ڕۆ، کە لەساڵی ١٩٢٦ بەدواوە، واتە لەو کاتەوە کە تورکیا شێوە یاسای سویسری خسووەتەگەڕ، پتر پەسەندکردنی ڕەوشی خاوەندارێتی تایبەت بوەتە هۆ پتر بەرزبوونەوەی ئەو دیاردەیە .

لەپاداشتی خزمەت بەڕژێمدا، بەگ، ئاغا، شێخ و سەرانی هۆز گەیشتوون بەوەی بەرەبەرە دەسگرن بەسەر زەویە گشتیەکان و وەقفی میریدا[14] وکاربەدەستان لەئاستی ئەواندا خۆ نابینا نیشاندەدەن، سەرەڕای گشت ناکۆکی ڕژێمی ئەنقەرە لەگەڵیاندا بۆ پتر دەسەڵات سەپاندن بەسەر کۆمەڵگەی کوردەواریدا چاوپۆشی لەو هەڵوێستی فیودالانی کورد دەکەن وهەرگیز بیر لە چەسپاندنی یاسای سازکردنی کشتکاری ناکەنەوە.

تائێستا نەبوونی جوتیاری زەبوون بەخاوەن زەوی نەبوەتە هۆی ئاژاوە لەنێوان چینی گوندنشین (٨٣،٤٪) و تاخمە خۆش گوزەرانەکەی بوون بە یاریدەر و داردەستی کاربەدەستان. ئەگەرچی هەست بەهاوخوێنی و نەریتی ئاینی و خێڵەکی بووەتە هۆی دواخستنی ژیانی ڕۆژانەیان، هێشتا پەیوەندی ڕەشۆکی لەگەڵ ئاغا هەروەک پێش ماوە و ئەو جۆرە پەیوەندییە پەردەی کێشاوە بەسەر ناکۆکییەکانی ناو خێڵ و دەیانشارێتەوە. ناکۆکییەکی تا چەند گرێی لەمەوبەر پێیانەوە دەرکەوتبێت هەر دزی و ماڵبڕینی یەکتربووە. لەوە ناچێت ئەو ڕەخنە و سکاڵانەی لە کۆتایی شەستەکانەوە دەیگرن لەکاربەدەستان، " بەتایبەت لەچینی دەسەڵاتداری لادێ" باڵی بهێڵێت بەئاسایی بژین.

وەک تەکنیک و کەرەستەی کۆن و باری زەویدارێتی کورد ڕوی کلاسیکی خۆی زەق دەردەخات، تاڕادەیەکیش ڕێچکەی بەرەو دەرەوەچوون ئەوانی گرتووەتە بەر، و وردەوردە خۆی دەخنێتە ناو بازاڕ و سەرمایەی تورکیاوە. بەرهەمهێنانی پەمو، چەوەنەری شەکر، توتن و ڕەوانەکردنی ئەوانە بۆ بازاڕی تورکی و بازاڕەکانی تری دەرەوە، شوێنی بەرهەنهێنانی سەوزە و دانەوێڵەی لەوەوبەریان دەگرێتەوە.

ئەگەرچی سەرمایەداری کەوتووەتە ناوکۆمەڵی لادێی کوردییەوە، بەڵام هێشتا نەگەیشتووەتە ئەو ڕادەیەی باڵ بکێشێت بەسەر کاری کشتکاریاندا. لەڕاستیدا کوردستان یەکێکە لەو نیشتمانانەی جیهانی سێ کە لەهەمان یەک کاتدا دیاردەی چەندین چەرخی پێوە دیارە. بێگومان تێپەڕبوونی کەری باستانی جوتیار بەتەنیشت دوا مۆدێل ئۆتومبیلی مارسیدسی ئاغایدا، چاکترین نمونەیە.

14 ـ وەقف، واتە زەوی یا خانووبەری خەڵاتکراو بەمزگەوت یان تەکیەی ئاینی. زەوی میری، ئەو پارچەزەویەی بەناوی کەسەوە تۆمار نەکرابێت لەتاپۆدا بەمیری ناودەبرێت. « و ».

لەزاراوەی ئابووریدا ئەو دیمەنە ئەوە دەگەیێنێت کە شێوە سەرەکییەکانی بەرهەم لەلای فیودال "ڕادەی دەسکەوتی کارە بەرانبەر بەڕادەی بەرهەم" و تەنانەت پیادەکردنی کەمێک لەڕەوشی کۆنی کۆمەڵانی سەرەتایی و ... خستنەگەڕی شێوەی نوێی وەدەسهێنانی بەروبوومی سەرمایەیە. بێگارکردنی شێخ و پێشەوایانی ئاینی بە جوتیار تائێستایش لەگەرمەیدایە؛ پەیڕەوکار بە بەهرەی بیرۆزی دەزانن کە ئەگەر لە باخ و کێڵگەی شێخدا بێکرێ کاربکەن و بەرهەمی بۆ کۆبکەنەوە و زۆریتر ...، و وەک جوتیاریش هەر ملکەچی عوشر (یەک لەدە) بدەن بەئاغا.

ئاغا خەرج و پاشەکەوتی خۆ لەڕەنج و بەرهەمی جوتیار گەڵاڵە دەکەن و لەشارە مەزنەکاندا دەیدەن بەزەوی و خانوبەرە، ئوتومۆبیل و کارگە و قازانجەکەیشی دەخەنە تەنکەی باخەڵی خۆیان.

ساڵی ١٩٦٤[15] بەپێی ئەو ڕەوشی یاسایی کارەی لەتورکیادا هەیە، لەکۆی ٤٣،٢٦٣ کارگە و دامەزراو تەنها ٢٤٢٧ی لە کوردستاندا بوو. ئەگەر ئەوە هەڵسەنگێنین ڕێژەی دەکاتە ٥،٦٪ [١١] و زۆربەی زۆریان بریتیبوون لە پیشە دەستیە ئاساییەکانی وەک دروسکردنی سابون، ڕۆن، ژێرڕاخەر و هتد.... لەگەڵ لەوانیشدا هەندێک کارگەی شەکر لە "ئیلازیک[16] مەلاتیە" و چیمەنتۆ لە "قارس و ئەرزڕووم " و چەند کارگەیەکی چاکردنی توتن لە "بەتلیس و مەلاتیە[17]" و کارگەی چنین لە دیاربەکریشمان لەیاد نەچێت. وەکتریش دەوڵەت سەرپەرشتی کاروپیشەی کانەکانی خستووەتە ژێر دەستی خۆی. خاکی کوردستان پڕە لە کانزای وەک فۆسفات، خەڵوزی بەردین، مس، ئاسن و کرۆم و هەروەها نەوت.

کرۆمی کانەکانی شاری ماردین (نێوان دیاربەکر و ئیلازیک) یەکێکە لەکانە هەرە گرنگەکانی جیهان، بە دەرهێنانی ٨٣٢٠٠٠ تەن[18] لەوجۆرە کانزایە ساڵی ١٩٦٧ تورکیا لەپاش یەکێتی سۆڤیەت بوو بە دووهەمین کیشوەری بەرهەمهێنەر. ڕاپۆرتی O.C.D.E لەمەڕ تورکیا دەریخستووە کەساڵی ١٩٧٣ دوو ملیۆن تەن لەو کانزایە دەرهێنراوە و بەشی زۆری لێ ڕەوانەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کراوە. ساڵی١٩٦٧ ڕادەی بەرهەمی ئاسن لەکانەکانی دێورگی گەیشتە نزیکەی یەک ملیۆن و نیو تەن[١٢](بەرزی پلە و زۆربوونی ئەو بەرهەمە کارێکی ئەوتۆی کرد ئەو شارە کوردییە بخرێتە سەرشاری سیواس کەڕێژەی زۆر لەدانیشتوانی تورک زمانن). ئەو بەرهەمە پاش دەرهێنان لە کوردستانەوە ڕەوانەی کارگەکانی ئاسنی تورکی(ئیرگلی و کەرەباغ)ی سەرلێواری دەریای ڕەش دەکرێن. لەزۆر کۆنەوە مس لە کانەکانی گوندی ئیرجانی نزیک بە دیاربەکر دەردێت، و ساڵی ١٩٧٠نزیکەی یەک ملیۆن تەنی لێ دەرهاتووە.

15 ـ F و E ـ ... ١٩٤٦ ...
16 ـ E ـ هەمانە. و F. (خارپوت و مەلاتیە).
17 ـ E ـ هەمانە. و F ـ (بەتلیس).
18- F ـ هەمانە. و E ـ ٩١٥،٠٠٠ تەن.

www.koskikurd.com

گەنجینەی کانە نەوتە دۆزراوەکانی ئەو هەرێمە بەرانبەر بە بەرهەمی ئەفسانەیی ژێرخاکی کوردستانی ئێران و عیراق زۆر نییە. لەڕاستیدا تێبینییەکانی کۆمپانیا فرەمیللەتی و هاوبەشییەکەی شێل، مۆبیل و BP کەپاش پشکنینی ئەو پارچەیەی جیهان دەریانبڕی، گوایە تاکە یەک دڵۆپ نەوت لەتورکیا نابینن، پووچەڵ بوو. لە شەستەکاندا، واتە ئەوکاتەی کۆمپانیای نەوتی میللی تورک T P A O توانی بە کەرەستەی ئاسایی نەوت لەکانەکانی ڕامان، گازان (ناوچەیەکە لەسیرەت) و دیاربەکر بدۆزنەوە. توانای دەرهێنانی نەوتیان ساڵی ١٩٧١ گەیاندە چوار ملیۆن تەن، و بەشی زۆریان لەناوخۆدا بەکارهێنا.

جگە لەکاروپیشە و بەرهەمهێنانی کان، دەوڵەت ئەو ڕێگە ستراتیجییانەی تورکیای سازکرد کە دەیبەستن بەعیراق و ئێرانەوە، و هەروەها گرنگی داوە بە چاکردنی ڕێگای چالاکیەکانی لەشکر لەکوردستان، و بەوانە شارە سەرەکییەکانی کوردستانیان کردووەتە بنکەی سپایی. "دیاربەکر، مەلاتیە، ئیلازیج و وان" یان بە هێڵەکانی شەمەندەفەری تورکی "ئیستەنبوڵ ـ ئەنقەرە ـ مەلاتیە ـ دیاربەکر ـ گردەڵان ـ وان" و "ئەنقەرە ـ سیواس ـ ئەرزڕووم" پێکەوە گرێداوە. لەگەڵ ئەویشدا لەوشارانە فڕۆکەخانەی کیشوەری و سپاییان کردووەتەوە.

بەشی زۆر لەو بووجەی ساڵانەیەی دەوڵەت تەرخانی دەکات دەچێت بۆ لایەنی کاروپیشەی دەرهێنانی کانزایی و پرۆژە ژێرخانەکانی. ساڵی ١٩٦٨لەکوردستاندا تەنها ١.٩٣ ٪ی کۆمپانیای باسنور و پرۆژە ژێرخانی تورکی کاریکردووە(١٣). دووربوونی کوردستان لەبەندەری دەریاییەوە، و سستی ئاڵوگۆڕ و بچووک بوونی بازاڕی شارەکانی، و هەروەها ناتەبایی باری ڕامیاری تاڕادەیەک کاریکردووەتە سەر ئەو هەرێمە کوردییە بەدەگمەن کەسێک هەڵدەکەوێت سەرمایەی تایبەتی تێدا بخاتەکار، خۆ ئەگەر هەڵیشکەوتبێت ئەوا لە پرۆژەکانی خانوبەرەدا بووە بۆ فەرمانبەر و ئەفسەرانی تورک و بۆرجوای کورد تازە پێگەیشتوو.

لەئەنجامی پەرەپێدانی کارگوزەرانی "کانزایی" هاوهەنگاو بە ئاوەدانکردنەوەی خانوبەرە، چینێکی کرێکار درووست بووە ئەمڕۆ ڕێژەیان دەگاتە ٥.٥ ٪ی دانیشتوانی کوردستان (واتە ٤ ٪ی چینی کرێکاری تورکیا). بەوەی ئەو چینە سوودیان لە بیمە« ضمانات »ی کۆمەڵایەتی کار و کرێی ڕۆژانی پشوو و توانای مانگرتن وەرگرت، خۆیان بەخاوەن ماف زانیوە. شایانی باسیشە کە لەساڵانی دواییدا هەندێکیان هەستی چینایەتی کەووەتە دڵ.

بەشی زۆر لە دانیشتوانی گوندە شاخاوییەکان و خێڵە نیمچە کۆچەرییەکان بەروبوومی ئاژەڵی وەک خوری، موی بزن، ڕۆن، پەنیر و هتد ... دەگۆڕنەوە لەگەڵ چەرچی و دوکانە دەسگێڕەکانی بەکۆڵ یا بەباری وڵاخ دەگەنە ناوچەکانیان، بە شەکر و چا، خشڵ و کەرەستە، شتومەکی یاری و هەندێک جار بەسەوزە و مێوە. کڕین و فرۆشی بازرگانە دەستڕۆیشتووەکانی دیاربەکر و ئەرزڕوم ڕاستەوخۆ لەگەڵ دەوڵەتانی دراوسێی وەک یەکێتی سۆڤیەت و ئێراندایە. یانەی بازرگانییەکانیان

زۆر کاران.

ڕەوتی بازرگانی نێوان کوردستانەکەی و تورکیا شێوەی ئاڵوگۆڕکردنی نێوان هاووڵاتی لەگەڵ کەسانی نامۆ دەنوێنێت، واتە چەشنی وڵاتی کۆلۆنی کراو، بێ چەندوچۆن بوونەتە عەماری سپێر بۆ بازاڕی وڵاتی داگیرکەر.

بازرگانی دەستڕۆیشتوویان ئەوانەن کە بەڕانینی بەروبوومی هەرێمی کوردستان سوود بە میترۆپۆلی تورک دەگەیێنن، و زەویداری مەزنیش ئەوانەن کە گشت پرۆژە و سامانی بانکەکان دەقۆزنەوە " بانکی چی، پاکی پاشکەوتەن". لەکۆی ١٩٨١ بەشە بانکی تورکیدا ساڵی١٩٦٥ تەنها ١٧٩[19] بەش " واتە ٩.٠ ٪"ی لە کوردستاندا بووە، ئەویش بەهۆی دەستکورتی دانیشتووانی هەرێمەوە پاشەکەوتی ئەوتۆیان نەبووە. پاشەکەوتی سپێردراوی کوردستان لە ساڵی١٩٦٥دا تەنها ٤٧٩ ملیۆن لیرەی تورکی بوو (نزیکەی١٤٠ ملیۆن فرەنکی فرەنسی) بەرانبەر بە ١٥٢٠٢ ملیۆن لیرە دەکات بۆ سەرتاسەری تورکیا. نابووتی سیستێمی وام «قرض ـ credit » کە شایانی ناوبردنیێت ئەوەیە کەبووەتە مایەی زیان بۆ بەرهەمداری بچووک و مامناوەند و زەمینە خۆشکربووە بۆ دەرکەوتنی چینی سوود خۆر کە "بە سوودی ٥٠ ـ٦٠ ٪" پارە دەسپێرن بەجوتیار.

هەرچەندە دەزانن کارێکی دژوار و جێی مەترسیە(سەرتاسەری سنووری تورکی مینڕێژ کراوە) بەشی زۆر لەجوتیاری دەستکورتی گوندە سنوورییەکان قاچاغ دەفرۆشن. ڕانە مەڕ دەپەڕێننەوە بۆ "سوریا" و داودەرمان و تووتن بۆ "عیراق و ئێران" ، جارجارەیش تلیاک بۆ[20] " ئێران". ئەو قاچاغچیانە هەندێکجار لەگەڕانەوەیاندا چای سیلان "کە لەوڵاتانی دراوسێ هەرزانترە" و شاڵی دیمەشقی و جۆرەها کاڵای ئەمریکایی و هۆنکۆنگ " کە لەتورکیا نین" دەهێنن و بەهەرزان دەفرۆشن بە دوکاندار. هەر بەگەیشتنە بازاڕی شارە گەورەکانی وەک دیاربەکر، ئورفە، عێنتاب و بەتایبەتی ئەنقەرە، لەپیشانگە مەزنەکاندا دادەنرێن و بەئاشکرا لەبەرچاوی کاربەدەستانی میرییەوە گرانفرۆشی دەکەن.

بەشی زۆر لەدانیشتوانی شار دوکاندار و هونەرپیشەن. هونەرپیشەکانی دیاربەکر، ماردین، میدیات و ئەرزڕووم ئیشی دەستی وەک وردەکارییەکانی زێڕ و زیو و کریستاڵ دەکەن. کاری مسگەری و نەخشکەنی سەر مس لەدیاربەکر زۆرن(١٤) ، هەروەها تەون و چنینی بەڕە و فەرش و جاجمیش بەزۆری لەشارەکانی سیرەت، عێنتاب، دیاربەکر و وان هەن.

لە ١ ٪ ی دانیشتووانی خودی کوردستان مووچەخۆری دەزگا و نووسینگەکانی دەوڵەتن، و کاری بێبایەخ نەبێت بە کوردی نادەن.

19- E ـ هەمانە . و F ـ ١٨٩ بەش ...
20 ـ F و E ـ ... تلیاک (دووبارە بۆ ئێران).

www.koskikurd.com

کوردستان لەژێر دەسەڵاتی ڕژێمە بۆرجواکانی تورکیا

لەسەرەتای سەدەی بیستهەمدا بەهۆی گیر وگرفتەکانی لیبیا و جەنگەکانی بەلکان و جەنگی جیهانگیری یەکهەمەوە گەلی تورک ڕووەو لەبرسێتی و وڵاتیان لەژێر مەترسی کاتوساتی داگیرکردنی زلهێزەکان بوو. لەو بارودۆخەدا یەک نەوە دەرکەوت چاپوک و شارەزا بە نوێترین تاکتیکی جەنگی. ئەو کادیرانە بە دیدەنییەکی زۆر نیشتمانپەروەرانەوە چاویان بڕیبیە ڕێگەچارەی ڕزگاری گەل. لە نێو ئەوانەدا هەندێکی وەک مستەفا کەمال پاشا، عیسمەت پاشا، عەلی فوئاد پاشا، کازیم کەرەبەکیر پاشا هەڵکەتن.

لەڕاستیدا ئەنادۆڵ ڕووی ناهەمواری بوو. ئەو گەلە سوور دەیزانی وڵاتەکەی کەوتووەتە ژێر مەترسی داگیرکەرانەوە ئەوجا ورتەیان لێوە نەدەهات. وادیاربوو خۆیان دەستی چارەنووس. لەکوردستانیش کەهێشتا مەترسی داگیرکردنی لەسەر نەبوو، بە بیستنی ئەو دەنگەی گوایە شەش ویلایەتەکەی "ئەرزڕووم، قارس، بەتلیس، وان، ئەرزنجان و مووش" دەخرێنە سەرئەرمینیا، سەرکردە و پێشەوایانی ئاینی گرژ بوون و بڕیاری پێکهاتنی هێزی بەرگری میللییان دەرکرد. بەتایبەتی ئەو کاتەی وتە کەوتە نێوان کوردانی قارس[١٥] کەگوایە کوردەکانی کۆماری ئەرمینیا کەوتوونەتە ژێر باری ئازار و ئەشکەنجەی زۆر، چونکە ناهەمواری و پەرێشانی کوشتار و سەربڕینی کاتی ژێردەستەیی سەڵتەنەتی عوسمانی کاری زۆر کردبووە سەر نەوەی ئەرمەنی، و هێزە پڕقینەکەی بەرگری میللییان بیر لە تۆڵە دەکەنەوە، بۆیە لەترسی ئەو هەڵچوونەیان هەرگیز کوردەکان قایل نەبوون بەکەونە ژێر دەسەڵات ئەوان. بەڵام لەڕاستیدا لای سەرانی کورد ئەوە نەبوو بەڵکو هۆیەکی کاریگەرتر هەبوو؛ کاتێک ئەرمەنییەکان ئاوارە و پەرتەوازە بوون زۆر لەمان دەستیان بەسەر دارایی و سامانیاندا گرت، بۆیە قایل نەدەبوون بکەونە ژێر دەستی ئەو فەلانە چونکە دەبوو ئەوسا سەر و سامانە تالانکراوەکانیان بۆ ببژێرن. بەڵام ئایا دەبوو سەرانی کورد ئەو نەویستنە بخەنە بری تێکۆشان بۆ ئازادکردنی تورکیایەکی تورکی و دروست کردنی کیشوەری هاوبەش لەگەڵ ئەو تورکانەی خۆیان پتر لەیەک سەدە دژ بە جەور وستەمی ئەوان دەجەنگین؟.

ڕابەرە نیشتمانپەروەرەکانی تورک زوو ئەوەیان کەوتە مێشک کە لە سەرانی کلاسیکی کورد بگەیێن کە تاکە ڕێگا بۆ دوورکەوتنەوە لەجەوری ئەرمەنی ئەوەیە شانبەشانی برا ئاینییەکانی تریان تێبکوشن بۆ دامەزرانی دەوڵەتێکی ئیسلامی ژێر سایە و دەسەڵاتی خەلیفەی پیرۆز. هەندێک لەسەرانی تورک، لەسەرووی گشتیانەوە مستەفا کەمال، چاویان لەوە بڕیبوو کە مەرج نییە ڕێگای ڕزگاری میللەت بە سەرپەرشتکاری ئەمریکا یا لە ژێر چاودێری ئینگلیزەوە دەست پێبکات، بەڵکوو لەڕێگەی ڕێکخستنی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازییەوە دەبێت و تێکهەڵچوونیش لە کوردستانەوە.

جەنگی ئازادی تورکیا (١٩١٩ـ١٩٢٣) و کورد

فەرید پاشای سەرۆک شالیاران مانگی مای ١٩١٩ یەکەپیاوی باوەڕپێکراوی سوڵتانی(ئەو جەنراڵەیی لە جەنگەکانی دەردەنێلدا ناوبانگی دەرکرد) لەسەر خواستی ئینگلیز نارد بۆ ئەنجامدانی هەندێک فرمان لە ئەنادۆل. ڕاسپاردەکە ئەوەبوو جەنراڵ ببێتە هاوکاری یۆنانییەکانی "دەیانویست لەتەرابزون دەوڵەتێک دامەزرێنن بۆ پساندنی ئەو پردی هاوکارییەی سۆڤیەتییەکان لە کوردستان بوویان لەگەڵ پارتی سۆشیال دیموکراتی سەر بە بەلشەفیکەکان[١٧]. ئەو پیاوە کە ناوی مستەفا کەمال بوو، ئامادەیی دەربڕی بۆ ئەنجامدانی فرمان بەو ئاواتەی ئامانجی سەربەخۆیی تورکیای پێ بهێنێتە دی.

هەر کە پێیخستە سەر خاکی کوردستان خۆی ئەوتۆ نیشان دا کە " ڕزگارکەری کوردستان" و پارێزەری " سوڵتانی گیرۆدەی بندەستی داگیرکەران" و " ئەو خاکەیە کە گاوری چەپەڵ دەیانەوێ دەستی بەسەرداگرن" و ڕایسپاردن " یەکێتی موسوڵمانان(کورد و تورک) بپارێزن تا داگیرکەر لە خاکی ئیسلامی نەهێڵن".

مستەفا کەمال لەو ڕۆژانەدا نەیویستووە باسی نەتەوایەتی تورکی بکات، بەڵکوو ئەوەی لەسەردەمی ئەو بووبێت هەر پاراستنی برایانی کورد و تورک بووە، واتە تێکۆشان لەپێناو نەتەوەی عوسمانیدا.

یەکهەمین ئامانجی ڕامیاری و دیاری چالاکییەکانی کەمالیست پێکهاتنی "ئەنجومەنی ولایەتەکانی ڕۆژهەڵات" بوو لە کوردستان، کە ڕۆژی ٢٣ی جۆنی ١٩١٩[21] لەئەرزڕووم بەسترا بەئامادەبوونی ٥٤ نوێنەر لەپێنج ولایەتی کوردییەوە (ئەرزڕووم، بەتلیس، وان، موش و ئەرزنجان) کە مەترسی ئەویانبوو بخرێتە سەر ئەرمینیا (لەوڕۆژەدا ولایەتی شەشهەم "واتە قارس" بەشێکبوو لەکۆماری قەوقاسی ڕۆژهەڵات [22]). جێگای نوێنەری ولایەتەکانی دیاربەکر، خارپووت، دەرسیم و سیرەت و هتد ... چۆڵ دیاربوو ـ ئەگەرچی ئەوانە ویلایەتی کوردیش بوون بەڵام مەترسی ئەوەیان لەسەرنەبوو بخرێنە سەر ئەرمینا. دیاربوو ئەو کوردانە لەوە گەیشتبوون کە پاراستنی خەلیفە و سنووری دەسەڵاتی ئەو ئەوە ناهێنێت خۆیانی بۆ لەسەر بەکوشت بدەن.

پاش ڕاوێژی زۆر و جارجارەیش قڕە و تێکهەڵچوون، بڕیارەکانی کۆنگرەی ئەرزڕووم دەرچوو. بە؛ بەوپەڕی توانائەوە بەرگری لەوەی ویلایەتە ئیسلامییانە بکرێت کە نیازە بخرێتە سەر ئەرمینیا، و خاکی موسوڵمانان بپارێزن لە کەوتنە ژێدەست گاوری چەپەڵ." هەروەها کۆنگرە هەڵبژاردنی مستەفا کەمال بە ڕابەری بزووتنەوەکەیان کرد بە بڕیار.

---

21 - F و E ـ لە ٢٣ جولی تاکو ٦ی ئۆگوستی ١٩١٩ ....
22 ـ F و E ـ ... ڕۆژئاوا.

www.koskikurd.com

کۆنگرەی ئەرزڕووم یەکەم وگرنگترین سەرکەوتنی ڕامیاری بوو بۆ مستەفا کەمال[١٨]. بە سەرپەرشتی ئەفسەرانی تورک و فەرماندەیی کازیم کەرەبەکیر پاشا لەکورد هێزیان پێکهێنا و ڕەوانەی جەنگی دژ بەهێزە بەلشفیکەکانی گورجستان و تاشناقەکانی ئەرمەنستان کران. هێزەکانی کورد لەو قۆڵەوە یەکەمین سەرکەوتنی جەنگی ئازادی تورکیایان بۆ وەدەست هێنان. ئەنجامی ئەو سەرکەوتنە بووە مایەی تەواوکردنی پەیمانی گومرو(لینینەکانی ئەمڕۆ)[١٩]. پاش لادانی مەترسی لەسەر قۆڵی ڕۆژهەڵات. بۆ ڕزگارکردنی ئەنادۆڵیش ئەو هێزە کوردییە درێژەی بە جەنگدا و تا دوا قۆناغی ئازادی دەستبەرداری نەبوون.

پاش مانگێک کۆنگرەی سیواس[23] بڕیاری پێکهێنانی کۆمیتەی بەرگریکردن لە مافی ئەنادۆڵ و تیهراس و پێکەوەنانی هێزی بەرگری میللی دەرکرد. کۆنگرە لە ٤ تا ١١ی سیپتەمبەری ١٩١٩ی خایاند و تێیدا "کۆمیتەی نوێنەرایەتی گشتی" هەڵبژێردرا و بڕیاریاندا مستەفا کەمال ببێت بە سەرۆک. پاشان ئەم بڕیارەیشیان دەرکرد؛ " لەبەر ئەوەی ئیستانبووڵ تاکو ئەمڕۆ لەژێر چنگی بیانیدایە، دەبێ گشت دەزگا و نووسینگە و دامەزراوە میللی و سپاییەکانی دووردەست بخرێنە ژێر دەسەڵاتی کۆمیتەی ناوبراو و ئەو کۆمیتەیە لەبری دەزگا یاساییەکانی کیشوەر دەبێت بەخاوەن گشت ماف ودەسەڵاتێکی یاسایی.

دامەزراوە میللی و سپاییەکان بەگشتی خۆیان لە ئیستەنبووڵ دابڕی تا لە ٢ی ئۆکتۆبەری ١٩١٩دا ئەوی پاشین ڕووخا و کابینەی نوێی دەوڵەت لەگەڵ مستەفا کەمال کەوتنە وتووێژ. پرۆتۆکۆلی ئاماسیابوو بە ئەنجامی و تووێژی مۆرکراویان، کە تێیدا نەخشەی هەڵبژاردنی ئەنجومەنی یاساناسی دەوڵەت و هەندێک بار و هەڵوێستی تری ڕۆژ، و دۆزی نەتەوەییان دەستنیشانکرد. بڕگەی یەک لە پرۆتۆکۆلی ژمارە ٢ بەشێوەی کشی لاستیکی[24] دێتە سەرباسی مافی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد؛ دان بەمافی نەتەوایەتی وکۆمەڵایەتی کورددا دەنێین. و سەرکردە سەرەکییەکانی کوردیشیان لەو بڕیارە ئاگادارکرد.

پاش لەوەی ئەنجومەن بەزۆری دەنگ ناوی ئەندامانی" قیوای میللی"ی سەر بە مستەفا کەمالی دیاریکرد. بڕوانامەی یەکەمین کۆنگرەی تایبەتی ڕۆژی ٢٨ی جەنیوەری ١٩٢٠ ناونانی "میشاق میللی" بوو، کە دووپاتکردنەوەی هەمان بڕیارەکانی کۆنگرەی ئەرزڕووم و سیواسە، و پاشان کرا بەدەستوور بۆ تورکیای نوێ. ئەو بڕوانامەیە زۆر ڕاستوڕەوان و پەنا بە دیدەنی ڕوون و بتەو هێزەکانی هەرێم و جیهان هەڵدەسەنگێنێت. هەروەک بە ڕەوشی دۆزی نەتەوەیی بەجێ ئامانجی پانتورانیزمەکانی پووچەڵکردەوە.

23 ـ F و E ـ مانگێک پاش کۆنگرەی ئەرزڕووم ....
24 ـ F و E ـ بەندی ١ ی ئەو پرۆتۆکۆلە لە شێوە داڕشتنێکی لێڵدا ....

نیشانەی تووڕەیی هێزە هاوپەیمانەکان دژ بەو هەڵوێستە نیشتمانپەروەرانەیەی ئەنجومەن بڕیاری داگیرکردنی ئیستەنبوڵ و لە ٦ مارسی ١٩٢٠ هەڵوەشاندنەوەی ئەنجومەنەکەی بوو. لە ٢٨ی ئەپریلی ١٩٢٠دا ئەنجومەن توانی بە پشتیوانی "کۆمیتەی نمایندەکان" لەژێر ناوی ئەنجومەنی نیشتمانی تورکی مەزندا[25] کۆبێتەوە و دامودەزگای ئەو دەوڵەتە دیاریکات کە پاشان بوو بە تاکە هێزی ڕەوا و خاوەن دەسەڵات.

یەکێک لەکارە سەرەکییەکانی ئەو ئەنجومەنە ئاگادارکاردنی جیهانیان بوو لەوەی؛ دەزگا ڕەوا و یاساییەکانی تورکیا دان بەهیچ یەکێک لەبڕیار و ڕێکەوتننامەکانی دامودەزگای ئیستەنبووڵی داگیرکراودا نانێن و بەناڕەوای دەزانن. ئەو بانگەوازە هەرزەگۆیی و بێبناغە نەبوو چونکە ئەو کارە چەند هەفتە پاش مۆرکردنی پەیماننامەی سیڤەر ڕوویدا.

بەو هێرشە مەزنەی لە ٩ی سیپتەمبەردا کردیانە سەر پاشماوەی ئەو هێزە گریکییەی سێ ساڵ بوو بە چەک و یارمەتی ئیمبراتۆری بەریتانیا هەرێمێکی فراوانی لە ئیجە و ئەنادۆڵ داگیر کردبوو، کۆتاییان بە جەنگی ئازادی تورکیا هێنا. پاش دوو مانگ و نیو لەسەر ئاستی بنچینەی ڕامیاری و دیپلۆماسی نیشتمان بڕیارەکانی ڕێکەوتننامەی لۆزانیان بەگشت جیهانیان ڕاگەیاند.

سەرانی لەشکر بەدرێژایی جەنگ بۆ چەسپاندنی دامودەزگای تورکی دەکۆشان و دژبوون بە دەرکەوتن یا پێکەوەنانی گشت جۆرە کۆڕ و کۆمەڵەیەکی کوردی. لە ساڵی ١٩٢١دا بزووتنەوەی "کوچگیری" یان تواندەوە، و لەساڵی ١٩١٩ یشەوە کۆمەڵەی دیاربەکریان داخست. کورد تەنها جەنگی جۆرجیا و ئەرمینیای بۆ نەکردن، بەڵکو لە ڕۆژئاواش دژ بە گریکەکان بۆیان جەنگین، چونکە وایان دەزانی بەڵێنەکەی مستەفا کەمال دەیانکات بەخاوەن دەولەتی سەربەخۆ ؛ "وەک برا لەگەڵ تورکاندا بژین بەیەکسانی"، بەڵام کورد پاش جەنگ خۆی بێ لەشکر و ڕێکخراو بینییەوە. ئەو تاکە لەشکرەی ئەوان بوویان لەژێر فرمانی ئەفسەرێکی تورکی نەتەوەییدا بوو. مستەفا کەمال لە ٢١ی نۆڤەمبەری ١٩٢٢دا، واتە سێ مانگ پاش سەرکەوتنی، لە کۆبوونەوەی ئەنجومەندا دەڵێت "ئەو دەوڵەتەی ئێستا لە دامەزرانی بووینەوە کیشوەری تورکە". دەستبەجێ لەکوردستانی گیرۆدە بە تەسکبینی و بێ ڕابەری ڕامیارزانەوە، دەنگ و ڕاپەڕینی توند و تیژ بەرز بوونەوە و وڵاتیان کرد بەگۆڕەپانی زنجیرەیەک شەڕوشۆڕ تا سەرئەنجام لەساڵی ١٩٣٩ بەدواوە بەیەکجاری خامۆش کرا[26].

زەمینەخۆشکەری بتەو بۆ جەنگی ئازادی تورک یەکێتی ئەو گەلە بوو کە سووربوون لەسەر پاراستنی خاک لە ژێردەستکەوتنی داگیکەری گریکی داخلەدڵ و حەزبەتۆڵە. ئەنجومەنی ئابووری لە فیبربوەری ١٩٢٣دا، واتە پێش مۆرکردنی ڕێکەوتننامەی لۆزان کۆنگرەیەکی لە ئەزمیر بەست

25 ـ E ـ ... تورکیا بەیوگ میللەت مەداسی ...
26 ـ لەکۆتایی ئەم بەشە بڕوانە(بزووتنەوە نەتەوایەتییەکانی کوردی تورکیا سالانی ٨٠). «و»

www.koskikurd.com

و تێیدا ڕێڕەوی ئابووری تورکیای دیاریکرد و هەروەها بناغەی بۆ هاوپەیمانی نێوان بۆرجوا و فیودالی کیشوەری تورکی دارشت و بەسەرمایەی بیانیشدا چوونەوە. ئەو کۆنگرەیە مافی خۆپیشاندان و ڕەوشی چاکسازی زەوی کە نمایندەی کرێکاران پێشنیاریان کردبوو پەسەند نەکرد[٢٠]، ئەوجا هێزەهاوپەیمانەکان کە لەوەوبەر دەترسان بزووتنەوەکەی مستەفا کەمال ببێت بە لایەنگری شۆڕشی سۆڤیەت، دڵیان دامرکایەوە.

[لەڕاستیدا بزوتنەوەی مستەفا کەمال بە دواقۆناغی شۆڕشە بۆرجوازییەکەی ساڵی ١٩٠٨ دەژمێردرێت کە بەکودەتای "إتحادی" یەکان هەڵگیرسا. ئەوانەی لە کۆمیتەی "إتحاد و ترقی" دابچڕان و پاشان یەکیانگرتەوە وردەوردە بوون بەبەردی بناغە بۆ بزوتنەوەکەی مستەفا کەمال. خودی ڕەوشی " ئابووری میللی خستنە ڕێر دەسەڵاتی بۆرجوای تورک" گرنگترین خاڵ بوو لای ئیتیحادییان، و پاشانیش بوو بەردی بناغە بۆ ڕژێمی کەمالیست][27].

پێویستە ئەوەیش لەبیرنەکەین کەشۆڕشی سۆڤیەتی ڕۆڵی باڵای لە سەرگرتنی بزووتنەوەی تورکیدا بینی، لەکاتێکدا کۆمۆنیستانی تورک کەوتبوونە لەژێر مەترسی کوشتن و ئەشکەنجە(بەتایبەت ئەوکاتەی مستەفا سۆفی سکرتێری پارتی کۆمۆنیستی تورک و هاوڕێیانی کوژران) ڕوسیا لێنینی کۆمەکی بە بزووتنەوەی کەمالی دەکرد. ئەوە لەکاتێکیشدا کە خودی ڕووسیای سۆڤیەتی ڕووبەڕووی برسێتی و ناهەمواری هێزەکانی لەشکردی سپی بوو[٢١]. تا خۆی لە بەرهەڵستی چەپڕەوان دوورخاتەوە، مستەفا کەمال پارتێکی لەسەر چەشنی پارتی کۆمۆنیست دامەزراند و نوێنەری لێ ناردن بۆکۆنگرەی باکۆ، ئەوجا ئەویشی لەسەرەتای ساڵی ١٩٢٥دا وەک ڕێکخراوە پیشەیی و چەپڕەوەکانی تر هەڵوەشاندەوە.

بۆئەوەی تورکیای کەمالی خۆی نەخاتە ئامێزی سۆڤیەتچییان و ئەمان دەستخەڕۆبن، هێزە هاوپەیمانەکان زۆر بەنەرمی لێی چوونە پێش و بەدروستبوونی دەوڵەتی تورکی سەربەخۆ قایلبوون. لەبەر ئەوەی بۆرجوای تورک لەڕووی ئابوورییەوە دەستکورت بوون و کە ئەو دەوڵەتە لەگشت ڕوویەکەوە ناچاربوو باری ئابووری خۆی هەر بە ڕۆژئاواوە دەستێت، و وەکتریش دەگونجا تاڕادەیەک ببێتە هەرێمی کاریتە لەنێوان ڕوسیای سۆڤیەتی و وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی خواروو[28] کە ڕۆژئاوا دەستی بەسەردا گرتن. لێرەدا شایانی باسە کە مۆرکردنی پەیمانامەی "هاوکاری دوستانە"ی ٢٠ ئۆکتۆبەری ١٩٢٠[29]ی فەرەنسا لەگەڵ ڕژێمی ئەنقەرە بێ ئامانج نەبوو ـ واتە

27 ـ دیارە لە دەقە عەرەبییەکەدا ئەو بڕگەی ناو دوو کەوانەیە لەچاپ کەوتووە. « و »

28 ـ F و E ـ ...ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ...

29 ـ F ـ ... ٢٠ی ئۆکتۆبەری ١٩٢١... ـ و E ـ ... ٢ی ئۆکتۆبەری ١٩٢١.... « دەبێت لێرەدا مەبەست کام ڕوداوەبێت چونکە لە لاپەڕەکانی پێشەوەدا بۆمان دەرکەوت کە هێزی هاوپەیمانەکان لە١٦/٤/١٩٢٠دا ئیستەنبوڵیان داگیرکرد و بڕیاری تێکدانی "ئەنجومەنی نماینەکان"یان دەکرد، ئەوجا "ئەنجومەنی میللی >>>

www.koskikurd.com

یەکساڵ پێش سەرکەوتنی ئەورژێمەی تورک.

دابەش وکۆلۆنیال کردنی کوردستان

مۆرکردنی پەیماننامەی لۆزان ڕۆژی ٢٤ جونی ١٩٢٣[٢٢] لەلایەن نوێنەرانی ئیمپراتۆری بەریتانیا، فەرەنسا، ئیتالیا، یابان، یۆنان، ڕۆمانیا، دەولەتی سرب و کروات لە لایەک و لای دووهەمیش تورکیا بری ئەوەی گرتەوە کە دان بە بوونی تورکیادا ناوە وەک دەوڵەتێک لەجیهان، و هەمانکات بوو بە پرۆتۆکۆلێک بۆ دابەشکردنی خاکی نەتەوەی کورد وەک چوار هەرێم بەسەر(تورکیا، ئێران، عیراق و سوریا). پەیمانی سیڤەر وەک سەری میللەتی تورکی شۆڕکرد، بۆ کورد بوو ڕەگی تاوانی یەکجار قووڵ. ئەوەی لۆزان بۆ تورکی دابینکرد سەرکەوتنی بێپێچوپەنابوو بەڵام بۆ نەتەوەی کورد یەکەم هەنگاوبوو بەرەو قۆناغی کۆیلەیەتی نوێ. بەپێی[30] ڕێکەوتننامەی فەرەنسا و بەریتانیا کەپێشتر باسکرا، ناوچە کوردییەکانی جزیرە و کورداغی دەکەونە باشووری ئەسکەندەرۆنە خرانە سەرهەرێمی سوریای ژێر چاودێری فەرەنسا.

لەلۆزاندا بێلەوەی کورد ئاگایلێبێت وتووێژی لەسەر گەرم بوو، بەتایبەت باسی نەوتەکەیان. لەوێدا بەریتانیا تەنها خۆی بەپارێزەری ژیان و مافی سەربەخۆیی کورد نیشانداوە(پێویستە ئەوانیش وەک نەتەوەکانی تری هەرێم ببنە خاوەن دەوڵەتی سەربەخۆی خۆیان) و هیچیتر. لەولایشەوە دەستەی نمایندەکانی ئەنقەرە دووپاتیان دەکردەوە کە(ئەنجومەنی میللی مەزن، ئەنجومەنی هەردوو، کورد و تورکە) و تێیدا (نمایندە یکورد شانبەشانی نمایندەی تورک دادەنیشێت) و(لە دەوڵەتی تورکیدا کورد و تورک وەکیەک خاوەن مافن) ئەوجا (با کورد و تورک بە دوو زوبانی جیاواز بدوێن. جیوازی نیوان زوبانیان هەندە گرنگ نییە چونکە ئەوان لەڕووی نەژادی و ئاینی و خو و ڕەوشتەوە بەیەک کۆمەڵ دەژمێردرێن)[٢٣].

کورد لەپڕ لەلای هەردووک لایەنی دژی وەک " تورکیا و بەریتانیا " زۆر خۆشەویستبوو و هەریەکەو سۆز و پشتگیری خۆی بۆ دەردەبڕی، بێگومان پەرۆشی دەربڕینی هەردوولا بۆ قۆستنەوەی کوردانی و یلایەتی موسڵی پڕ کانەنەوت بوو.

هەر کە لەشکری بەریتانیا موسڵی داگیر کرد، لوید جۆرج و کلیمەنسو بەیەک گەیشتن بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکی نێوان. نوێنەری بەریتانی هاوتا فرەنسیەکەی قایلکرد کە دەست لەوبەشەی

>>> تورکی مەزن" لە٢٨ی ئەپریلی ١٩٢٠ لە ئەنقەرە پێکهات و دەوڵەتی نوێی بەرەوا ناساند. ئەوە لەلایەک، وەکتر لەشکری تورک لە ٩/٩/ ١٩٢٠دا کەوتە جەنگەوە بۆ دەرکردنی لەشکری یۆنان لەوڵات. لەشوێنێکی تریشدا دەرکەوتووە دەڵێت: ٢١ی نۆڤەمبەری ١٩٢٢(سێ مانگ پاش سەرکەوتن) لەئەنجومەندا مستەفا کەمال، گوتی" ئەو دەوڵەتەی ئێستا بناغەمان کوتا کیشوەری تورکە". ـ و »

30 ـ F و E ـ ... بەپێی بڕگەی ٨ لە ...

موسڵ هەڵگرن کەپەیمانی سایکس ـ پیکۆ دابووی بەوان و "کیلیکیا[31]"یان لەبری بدەنێ. چونکە کلیمەنسۆ نەیزانی موسڵ لەسەر کانە نەوتێکی زۆر گرنگە پێشنیارەکەی بریتانیای پەسەندکرد.

کە فەرەنسا زانی لەموسڵدا نەوت هەیە، دەسبەجێ کلیمەنسۆیان ناردەوە بۆ گفتوگۆ لەگەڵ لوید جۆرج. ئەوجا لەکۆنفرانسی "سان ڕیمۆ" ٢٤ی ئەپریلی ١٩٢٠و پێداچوونەوەی لە ٢٣ی دیسەمبەردا ڕێکەوتن لەسەر ئەوەی " بەریتانیا بەڵێن دەدات بەوەی دەوڵەتی خاوەن شکۆی بەریتانی لە ڕێژەی٢٥ ٪ی نەوتی خاوی دەرهێنراو لەچاڵەکانی نێوان دوو زێدا بکات بە بەش بۆ فەرەنسا. ئەگەر کۆنتراتی دەرهێنانیش درا بەکۆمپانیایەکی تایبەت ئەوا بەریتانیا بەڵێن دەدات ڕێژەی ٢٥ ٪ی بەش بۆ فەرەنسا یا ئەو کەسەبێت کەئەوان دیاریدەکەن[٢٤].

ڕۆژنامەکانی ئەمریکا زۆر بەتووڕەییەوە هێرشیان لەو ڕێکەوتنە کرد و دامودەزگای ئەو دەوڵەتیش بەو "دابەشکردنە ناڕەوایە" زۆر پەشۆکان وخۆیان بە بەشخوراو زانی. ئەمریکا پاش گێرمەکێشی سەخت کرا بەخاوەن ٢٠ ٪ی سەرمایەی کۆمپانیای (تورکیش پیترۆلیۆم) کە هەرێمی موسڵ و میسۆپۆتۆمیادا بوو بە تاکە خاوەنمافی نەوت دەرهێنان، و وەک تاکە کەس لە لۆرد کورزۆنی[٢٥] سەردەستەی ڕاوێژکارانی بەریتانیا بۆ کۆنگرەی لۆزان بەولاوە کەسی تری تێدا نەبوو بە خاوەن بەش. ئەوەبوو لەمانگی مایی ١٩٢٣دا بەئامادەبوونی نوێنەرانی ئەمریکا، فەرەنسا و بەریتانیای هاوبەشی(تورکیش پیترۆلیۆم)[٢٦] بۆ دوا بڕیار کۆبوونەوە. تورکیا خۆی کرکردبوو بەو ئاواتەی ئەنجامی ناکۆکی نێوان ئەمریکا، فەرەنسا و بەریتانیا لەسوودی ئەو بگەڕێتەوە، بەڵام سەرئەنجام ناچار سەری بۆ بڕیاری زلهێزەکان شۆڕکرد و هەر هەندەی لەتوانابوو چارەنووسی موسڵ بخاتە بەر ڕاوێژی "کۆمسیۆنی کۆمەڵەی نەتەوەکان".

کۆمسیۆنی کۆمەڵەی نەتەوەکان کەوتە کۆکردنەوەی دەنگ لەناو"دانیشتووانی هەرێم"، بەڵام کاتی بڕیاردان هیچ گوێنەدرایە خواستی ئەوگەلەی دەیویست ببێتە خاوەن کیشوەری کوردی سەربەخۆ. لە ٥ی جونی ١٩٢٦وە هەرێمی موسڵیان خستە سەر عیراقی[٢٧] ژێر چاودێری بەریتانیا.

بەمۆرکردنی پەیماننامەکە لە٤ی جولای ١٩٢٣دا کۆتاییان بەکۆنگرەی لۆزان هێنا و ئەنجامەکەی ئەوەبوو؛ بەشێکی زۆر لەخاکی کورد بەر تورکیا کەوت. کورد بەهیچ جۆر ناوی نەکەوتە ناو ئەو پەیماننامە، و باسی مافی نەتەوایەتیشیان هەر ئەوەبوو کە دەڵێت؛ "مافی کەمایەتییەکان پارێزراو دەبێت" (بەشی سێ لە بەندی ٣٧ ـ ٤٤).

نابێت بەهیچ جۆرێک تەگەرە بخرێتە ڕێی ئازادی کەسانی ناتورک لە بەکارهێنانی ئەو زمانەی دەیانەوێت لەهەڵسووڕان و ئاڵوگۆڕی بازرگانی و پەیوەندی تایبەتدا بکاریبهێنن، هەروەها دەبێت بتوانن لەکۆڕ و کۆمەڵەی ئاینی و چاپەمەنی و ڕۆژنامە و کۆڕە تایبەتەکانی خۆیاندا

31 ـ F ... سیلیسیا ... و E ـ Cilicia ...

www.koskikurd.com

بەکاریبهێنن.

ئەگەرچی زمانی دەوڵەت دیاریکراوە، دەبێت زەمینەی شایستەی ئەوتۆ خۆشکەن تا نەتەوە ناتورکەکان بتوانن لە دادگاکانی تورکیا بەزمانی خۆیان بدوێن[٢٨] ـ بەندی ٣٩.[32]

تورکیا لەبەندی ٣٧دا " بەڵێنیداوە بڕیارەکانی بەندی ٣٨ تا ٤٤ی ئەم پەیماننامەیە بکات بە یاسای بنەڕەتی خۆی و هیچ ڕەوش و یاسا و پرۆگرام و هەڵوێستێکی تری لەبری، یا دژ بەوان نەگونجێنێت. هەروەها هیچ یاسا و هەڵوێستێک نەبێت ئەوانە هەڵوەشێنێتەوە.

بەڵام کەبڕوانینە بەندەکانی ٤٠ تا ٤٥ بۆمان دەردەکەوێت کە ئەوان "کەمایەتی ناموسوڵمانەکان"ی وەک ئەرمەنی، یۆنانی و هتد...یان خستووەتە جێی مەبەست. کەوابێت ئەوەی ئەوان دەریدەخەن، کوردیش وەک تورک یەکسان و بەشدارە لە حوکومڕانی تورکیا. بەڵام لەڕاستیدا ئەو تورکە ڕەگەزپەرستانەی ئەنقەرە نایانەوێت ناوی کورد بخەنە ناو کۆڕی ئەو کەمایەتییانەی بڕیاربوو مافپارێزراوبن. بەوجۆرە کورد نەتەنها وەک" هاوتا و یەکسان" نەماوەتەوە بەڵکو پاش چەند ساڵێک بیرکردنەوەیان لە مافی پێناسەی کەسایەتیشی لێ قدەغەکرا.

ئەو کوردستانەی پێش جەنگی جیهانگیری یەک تەنها دووپارچەی لێکدابڕاو و کراو بە بەش لە ئێران و ئیمپراتۆری عوسمانی، بەڵام پاش بەسەرچوونی جەنگ هێزە کۆلۆنیالیزمەکان دابەشیانکردن بەسەر چوار ڕژێمی پڕ هێزی ڕۆژئاوای ئاسیا؛ تورکیا، ئێران، عیراق و سوریا[33].

شۆڕشی مەزنی دە و بیستەکان

نزیک بەکۆتایی ساڵی ١٩٢٢ چەند نماییندەیەکی کوردی وەک یوسف زیا لە شاری بەتلیس و کۆلۆنێل خالید بەگی شاری جبران کۆمیتەیەکیان بەناوی "ئیستقلالی کورد" پێکەوەنا و لەشارە سەرەکییەکانی کوردستانی وەک (دیاربەکر، بەتلیس، ئورفە، سیرەت، ئیلازیج و هتد...) لقیان کردەوە. هەندێک ئەفسەری پایەبەرزی وەک ئیحسان نوری پاشا لەوانەبوو کەتا ئەو ڕۆژەیش دڵسۆزانە لە ڕیزەکانی" هێزی میللی"دا چالاکبوون، و هەروەها خوێندکار و هونەرپیشە و کرێکار و بازرگانی زۆر بوونە ئەندامی ئەو کۆمەڵەیە. لەکوردستان مەترسی ئەوە هەبوو ڕەفتاری ڕژێمی نوێیش هەروەک "إتحاد"یەکانی پێشوو بێت. ئەو ترسە وای لە شێخ و پێشەوا ئاینی کورد کرد لەساڵی ١٩٢٣ بەدواوە خۆ گرێدەن بەو کۆمەڵەیەوە (لەوانە[34] شێخ شەریفی پالو، شێخ عەبدوڵڵای ملکان و هتد ...).

32 ـ F و E ـ بێ ڕوانینە زمانی دەربار، پێویستە هۆی گونجاو بڕەخسێنێ بۆ هاووڵاتی ناتورکی ناو تورکیا تا بتوانن زمانی خۆیان لەدادگادا بەکاربێنن.

33 ـ ئەی هەرێمی نەخچەوان کەخرایە سەر ئازربایجانی سۆڤیەت. ئەوەی هاوڕێ ستالین دانیشتوانی پەرش و بڵاوکردەوە، بۆ لەباسدانیە؟ یان چاوەڕوانی پێرستۆیکابوون ! « و ».

34 ـ F و E ـ لەوانە ... و شێخ سەعیدی پیران و ....

لەڕاستیدا مستەفا کەمالی کۆنە"إتحاد"ی (کە لەکودەتای ١٩٠٨دا دەستی بالای بوو) یەکێکبوو لەو ئیتیحادییانەی پڕباوەڕبوون بەوەی بێ قەلاچۆ کردنی ئەرمەنی و ئاوێتەکردنی کوردان بەکۆمەڵگەی تورک، ئامانجی میللەتی تورکی یەکپارچەی نایەتەدی. " گوێگئالب"یش ئەوکەسەبوو کە ئاواتەخوازی دامەزرانی دەوڵەتێکی مۆدێرنی تورکی بوو لەسەر بنەڕەتی میللەتی یەکپارچە و هەرگیز لێک دانەپچڕاو.

هەر ئەوڕۆژەی خەلافەت هەڵوەشایەوە، واتە لە ٣ی مارسی ١٩٢٤دا گشت خوێندگە و کۆڕ و کۆمەڵ و چاپەمەنی کوردی هاوکات لەگەڵ بنکە و خوێندگە ئاینیەکاندا، بەیەک بڕیار قەدەغە کران. ئەوە بووە هۆی لێک دابچڕانی یەکجارەکی کورد و کەمالیستەکان.

کوردستان لەنێوان ساڵەکانی ١٩٢٥ ـ ١٩٣٩دا بوو بە گۆڕەپان بۆ زنجیرەیەک بزوتنەوەی چەکداری. جوتیار دژبە جەور و ستەمی هێزە کانی سپای تورک ڕاپەڕین. سەرەتا[35] شۆڕشی چەکداری بە سەرۆکایەتی شێخ سەعید هەڵگیرسا، پاشان لە ڕامان و ڕەشقولتان (نێوان دیاربەکر و سیرەت) ڕاپەڕینی چەکداری بوو. ڕاپەڕینی دانیشتوانی هینی، ورتو، سولان[36] و کنج دژ بەتورک لە ١٩٢٦ تاکو ١٩٢٧ی خایاند. هەروەها ساڵی ١٩٢٨ شۆڕش کەوتە سامسۆن، کوێزلیک و بروارى، و لەساڵانی ١٩٢٨ تا ١٩٣٢ سیستێمیکی شۆڕش بنکەی لە ئارارات گرت. پاش گشت ئەوانە، لەساڵی ١٩٣٦وە تا ١٩٣٩ دانیشتوانی ناوچەی دەرسیم بەرەنگاری هێزەکانی سپای تورک بوون. ئیتر لەو شۆڕشەی سێخ سەعید ڕابەری دەکرد و هەروەها شۆڕشەکەی ئارارات بەولاوە گشت ئەوانی تر بەسەرهەڵدانی ناوچەیی دەژمێردرێن.

بزووتنەوە شۆڕشگێڕانەکەی ساڵی١٩٢٥

هەر لەیەکەم ڕۆژی دامەزراندنیەوە "کۆمەڵەی خۆیبوون" خۆی بۆ شۆڕشێکی فراوان ئامادە دەکردبوو. ساڵەکانی ١٩٢٣ و١٩٢٤کەوتنە کردنەوەی بنکەی چەکداری و پەیوەندی بەستن لەگەڵ سەرەک خێڵ و پێشەوا ئاینی و کوردی ئاوارەی ئیستەنبول و حەڵەب.

لەکۆتایی هاوینی ١٩٢٤دا یوسف زیای نمایندەی بەتلیس چوو بۆ ئیستەنبوول تا پەیوەندی ببەستێت لەگەڵ ئەو تورکانەی نەیاربوون بەڕژێمی کەمالی، و لەپارتی " ترقی پەرڤەر جمهوری فیرقاسی"دا کۆببونەوە. پاش چەند ڕۆژێک لەگەڕانەوەی بۆ ئەرزیڕووم بلێسەی ئاگری شۆڕش لەباکووری بەتلیس هەڵگیرسا. کە ڕژێم بە جموجۆڵەکەی یوسف زیای زانی، فەرمانی گرتنیان دەرکرد بەو بۆنەیەوە کەگوایە برازایەکی ئەو لەگەڵ بزوتنەوەدایە. ڕژێمی تورک دەیویست بەگرتنی سەرانی شۆڕش بزوتنەوەکە بتوێنێتەوە. لە ئوکتۆبەری ١٩٢٤دا یوسف زیا و کۆلۆنێل خالید بەگی

35 ـ E ـ همانە. و F ـ لە ١٩٢٥دا ...
36 ـ F و E ـ و بنگۆل ...

www.koskikurd.com

گەلێکی پەژمورده و نیشتمانی پەرتە

لێپرسراوی هێزی بەرگری و هەندێک سەرکردەی تر گیران و لەبەتلیس برانە پێش" ئەنجومەنی لێکۆڵینەوە و سزا"ی تایبەت بە سپا.

ئەوجا کە ئەو ئەندامانەی سەکردایەتییەیان لێ دوورکەوتەوە شێخ سەعید کرا بەڕابەر، و بەگۆشەکردنی جوتیار بۆ هەڵگیرسانی شۆڕش و ڕزگارکردنی ولات لەژێر چنگ و لە ستەمی تورک، کەوتنە گەڕان بەناوچەکانی ئیلازیج (خارپوت)، دیاربەکر، گونج و داراهێنی. ئەو کارە لەلای شێخ و هەروەها لای هێزەکانی ڕژێمی تورک کە لەنزیکەوە ئاگایان لەجموجۆڵ بوو، بوو بەتاقیکردنەوەی هێز و بازوو. هەرچی مەبەستی ڕژێمی تورک بوو شۆڕش پێش لەکاتی خۆی بورووژێنێت و بزووتنەوە بەکاڵوکرچی بکەوێتە چالاکی. ئەوبوو دەستەیەک سەربازی تورک ڕژانە ناو گوندی پیران (کە مەڵبەندی شێخ سەعید بوو) و گوتیان کە بەفرمان هاتوون بۆ دەستگیرکردنی چەند کەسی نزیک بە شێخ. وەک؛ ن دەرسیمی(٢٩) دەیگێڕێتەوە" شێخ سەعید لەئەفسەری فەرماندەی دەستەکە دەخوازێت ئەو فرمانە ئەنجام نەدەن چونکە پەشیمان دەبنەوە"، لەولاوە گوندنشین هەڵچوون و گشت ئەندامانی دەستەیان کوشت. شێخ بەرەو باکوور کەو تەڕێ تا نەهێڵێت شۆڕش پێش لەکاتی خۆی و بەکاڵوکرچی هەڵگیرسێت بەڵام پێش لەوەی بگاتە گوندی داراهینی، کوردان بەبیستنی ڕوداوی گوندی پیران گشت فەرمانبەر و هەروەها ئەندامانی سپایی شاریان دەستگیر کرد، شێخ هیچی بۆ نەمایەوە لە ڕۆژی ١٤ی فەبریوەری ١٩٢٥دا بە"فرمان" داراهینی کرد بەپایتەختی کاتی بۆکوردستان(٣٠) و خۆی بە"فرماندەی گشتی لەشکر بڕیاردا. لەڕۆژی ٢٦ی فەبریوەریدا لایەنگرانی شێخ شاری خەرپوتی ستراتیجیان گرت و گشت چەک و جبەخانەیان لێ داماڵی.

هێزە کانی کورد بە ماوەی یەک مانگ دەستیانگرت بەسەر هەرێمێکدا داکاتە سێیەکی کوردستانی تورکیا و هەروەها دیاربەکریان گەمارۆدا. بەشەکانی تری ئەو هێزە کوردییە ناوچە باکوورەکانی "گۆمی وان" یان ئازادکرد و ڕوویانکردە ئارارات. ئەوە لەلایەک، و لەولایشەوە کشان بەرەو بەتلیس. پێش لەوەی هێزی کورد بگاتە شار، ڕژێم کوردە دیلەکانی(یوسف زیا و کۆلۆنێل خالید بەگ و هاولانیان) لەسێدارەدا.

تورکیا لەلایەن خۆیەوە کەوتە چەکدارکردنی هاوولاتییان و بەشی زۆر (نزیکەی ٨٠,٠٠٠ کەس)ی لەوان لە ئەنادۆڵەوە(پاش قایلبوونی فەرەنسا) بە هێڵی ئاسنی نزیک سنووری سوریادا نارد بۆ هەرێمەکە(٣١) و ئەو هێزە کوردییەیان پێ گەمارۆدا کە دیاربەکری سەرەڕای شوورەی بەرز و بەرگری یەکانەی تۆپخانەکانی سپا بەگیرهێنابوو. سەرئەنجام شۆڕش لەناوەندی مانگی ئەپریلدا توایەوە و هەندێک لەسەرکردەکانی بەردەست هێزی تورک کەوتن و ئەوانیتر ڕوویان لەئێران کرد و پەنایان برد بۆ سەرکردەی بەهێزی کورد"سمکۆ"، و هەندێکی تریان پەنای برد بو کوردی عیراق.

ئەو شۆڕشە یەک شەپۆل جۆشی دەروونی ئەوتۆی ڕەخسان، کۆمەلانی کوردی بۆ چاودێرانی

تورکی بسەلمێنن کە ئەوان خاوەن یەکێتی بتەون. ئەوجا قۆناغی سەرکوتکەرانە یەکجار سەخت و خوێناوی بوو. لە١٤سێپتەمبەری١٩٢٥دا شێخ سەعید و پەنجا و چوار کەس لە هاوڵاتی لە دیاربەکردا کران بە سێدارەوە، و هەر بۆ لەیادنەکردنی ئەو پەندە ،ڕژێمی تورک چەند هەزار گوندنشینی بێلەوەی ناویان دیاریکات، کوشت و سەرنگوم کرد. هەروەک سەدەها گوندی لەسەر نەخشەی وڵات کوژاندەوە. لەپایزی هەمان ساڵیشدا لەخەرپووت چوارسەد کوردی نیشتمانپەروەر لە سێدارە داران و هەروەها سەد کەسیش لە هینی و هتد ......

لێشاوی قەڵاچۆکردن تەنانەت ڕیزەکانی تورکی نەیار بە ڕژێمیشی گرتەوە. لەو یاسایەدا خاڵی کارا "پاراستنی ئاسایش" کە بۆ بەرگری لە هەڵگیرسانی شۆڕشی کورد داڕێژرا دەڵێت: "گشت جۆرە توانا و پلان بەکاربێت بۆ قەدەغەکردنی گشت ئەو ڕێکخستن، هەڵوێست، بیروبۆچوون و چاپەمەنییانەی دەبنەهۆی ئاژاوە و تێکدانی ئاسایشی سیستێم و یاخیبوون و پاشخستنی بارە گشتییەکانی وڵات". وەنەبێت ڕژێم بەخستنەکاری ئەو یاسایە تەنها چاپەمەنی و ڕێکخراوە چەپییەکانی قەدەغەکردبێت بەڵکو، سانديكای کرێکاران و تەنانەت پارتی "تەرەقی جمهوری" کە ڕێکخستنێکی بۆرجوازی نەیاربوو قەدەغەکرا. زۆر جەنراڵی لەشکر بە دژ تاوانبار کران، یەکێک لەوان کەرە باکیر پاشای بەناوبانگیان تاوانبارکرد بە نامە گۆڕینەوە لەگەڵ شێخ سەعید. لەسێدارە دانی هەندێک جەنراڵیان لەبەر ئەوەبوو کە پێشتر لەریزی "إتحاد"یەکاندا کاریانکردووە. "ه. س ئارمستڕۆنگ"ی پەیوەستکاری سپایی بەریتانی پێشوو لەتورکیا، دەڵێت: "سامناکی و بەرەڵلایی دادگاکانی بەناو ئازادی ڕژێم(٣٢) لەو ئاستەدابوو کە تەنها لەسەر وشەی بۆچی، یان سووکە ڕەخنەیەک سزای مرۆڤ بدەن".

[لەوکاتەیدا ڕژێمی مستەفا کەمال کوردانی بەتاوانی پێکەوەنانی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ تاوانبار دەکرد، بزوتنەوەکەی کوردیشیان بە پاشکەوتنخواز و گێڕانەوە دەسەڵات بۆ کاتی خەلافەت و بنەماڵەی ئالی عوسمان بۆ سەڵتەنەت ناو دەبرد. و بەجیهاندا بڵاویانکردەوە کەگوایە بەریتانیا بەمەبەستی لەناوبردنی تورکیای نوێ پشتی کورد دەگرێت. ئەو پروپاگندەیە کاری خۆی کرد. بەڵام ئایا ئەوە هیچ سەرچاوەی ڕاستی بوو؟ بەڵێ ڕاستە بزووتنەوەکەیاندا هەندێ دروشمی ئاینی بەکار هێنرا بەڵام ئەبێت ئەوەیش لەیاد نەکەین کە مستەفا کەمال خۆی لە جەنگەکانی ئازادی تورکیادا سوودی لەو جۆرە دروشمە ئاینییە وەرگرت. کەواتە دەبێت ئەوەی ئەویش هەر بۆ خەلافەت بووبێت و تێکۆشانەکەیشی بۆ ئاین؟ ئەگەرچی کەسانی بەناوبانگ و گرنگی وەک فەوزی پاشا و کەرە باکیر پاشای مسوڵمان و دڵسۆز و ئاین دۆستیش کەوتبووە ناو بزوتنەوەکەیەوە، خۆ خودی مستەفا کەمالی سەرکردە هیچ ڕوویەکی بزووتنەوەی ئاینی نەبوو، بەڵکو ئامانجی سەرەکی ئەو لە بەکارهێنانی ئەو ڕواڵەتە تەنها بۆ سەربەخۆیی میلل بوو. کەواتە ئەو بزووتنەوەیەیش کە شێخ سەعید ڕابەری دەکرد هەمان چەشن بوو. ئەگەر بە هەڵکەوت کاری

جەنراڵێک سپێردرابێت بە پێشەوایەکی ئاین ئەوە هیچ لەڕەوشی بزووتنەوە ناگۆڕێت کە ئامانجی دیاریکراوی ئەو سەربەخۆیی کوردستان و لەسەر ڕەنجی شانی خودی کۆمەڵانی کورد هاتبێتە کایەوە.

مرۆڤ بۆ ی هەیە بپرسێت، ئایا لە ئەنادۆڵدا لەو بابەتە شۆڕشە ڕووینەداوە کە شێخ سەعید ڕابەری دەکرد؟ بەڵێ سەردەمێک، واتە لە ١٩٣١دا دێهاتییانی مەنەمەن بەپێشەوایی شێخێکی تورک بزوان بەڵام کەس تاوانی ئازادی و جوداکردنەوەی ئانادۆڵی نەخستە پاڵ.] 37

دەبێت ئامانجی ئەو بزووتنەوەکەی شێخ سەعید ڕابەریبوو، چی بووبێت؟ دۆسێکانی دادگای ئازادی هیچ جۆرە گومانێکیان لەسەر ئەو بزووتنەوەیەی شێخ سەعید نەهێشتووە لەسەر ئەوەی تاکە مەبەست، دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی بوو. هەرچیش تاوانبارکردنی تورکیایە کە دەڵێن ئینگلتەرا دەستی لەهەڵگیرسانی ئەودا هەبوو، تائێستایش ڕژێمی کەمالی ئەوەی پێ نەسەلماوە، بەڵکو بە پێچەوانەی ئەوەوە ڕوون و ئاشکرایە کە ئەوان بە هاوکاری فەرەنسای ئیمپریالی ڕێگەی هێڵە ئاسنەکەی باکووری سنووری سوریایان بەکارهێنا بۆ سەرکوت کردنی ئەو شۆڕشەی کورد.

لەوێدا کاکڵەی کێشە هەر دۆزی نەتەوایەتی بوو، و کەسانی ڕاستگۆی وەک نیهرۆ کە هەرگیز گومانی ئیمپریالیستی لێناکرێت ئاگاداری ئەو ڕاستتیەبوون کە ئەوە بزووتنەوەیەکی نەتەوایەتی بووە و بەس. ئەو دەڵێت: "بەوجۆرە ئەو تورکانەی ماوەیەک لەمەوبەر بۆ سەربەخۆیی خۆیان دەکۆشین کەوتنە قەلاچۆکردنی کورد کە ئازادی خۆی دەوێت. بەڕاستی سەیرە یەک ناسیۆنالیزمی بەرگر لەمافی خۆ کەهەستایەوە ببێت بە ناسیۆنالیزمی هێرشبەر، و تێکۆشان لەپێناو سەربەستی خۆیدا هەڵگێڕێتەوە بۆ چالاکی قەلاچۆکردنی کەسانی تر"(٣٣).

شۆڕشی شاخی ئارارات

پاش شکستی شۆڕشەکەی ساڵی١٩٢٥ هەندێک سەرەک خێڵی جەنگاوەری "وەک یادۆی پالۆیی و عەلی یونسی سامسۆنی" بەرگری هاووڵاتییانیان لەزەبر و زەنگ و ئەشکەنجەی هێزە کەمالیستەکان گرتە ئەستۆی خۆ. چەکدارەکانی سەر بەوان زیانی سەختیان لە هێزە هێرشبەرەکانی تورکی کەمالی دا.

ڕژێمی تورک، بەمەبەستی ملکەچکردنی کورد بۆ یاسا، ڕاگوێزانی بە تاکەچارە زانی و بە پێی پلانی دیاریکراو لە وەرزی زستانی ساڵەکانی ١٩٢٥ـ ١٩٢٨دا نزیکەی یەک ملیۆن کوردی لەناوچەی خۆیان دوورخستەوە(٣٤). بەو زستانە و بەهۆی کەمخۆراکی و دەرد و قۆناغی دوور ڕێگای سەختی ئەنادۆڵ نزیکەی دە هەزار کەسیان لێ مرد.

37 ـ عەرەبییەکە دوو بڕگەی ناو کەوانەی فرامۆش کردووە، بۆیە لە وەرگێڕدراوە ئینگلیزی و فارسیەکەم وەرگرت.

« و »

www.koskikurd.com

کوردەکانی پاش شۆڕشی ١٩٢٥ هەڵهاتن بۆ عیراق و ئێران، بەرەبەرە چوون بەدەنگ بانگەوازی ئەو "کۆمەڵەی خۆیبوون"ەوە کە ماوەیەک لەوەوبەر کۆمەڵێک کوردی ڕۆشنبیری لە لوبنان پێکیانهێنا و بنکەیان لەشاخی ئارارات بۆ دامەزران.

ئەنجومەنی دامەزرێنەری خۆیبوون بانگەوازی بۆ بەشدارکردنی نوێنەر ئاراستەی گشت کۆڕ و کۆمولە ڕامیارییەکانی کوردی وەک "جەمعیەتی تەعالی کوردستان و کۆمیتەی نیشتمانی کورد[38]" کرد، و لەمانگی ئۆگوستی ١٩٢٧دا لەشاری بحەمدوونی لوبنان کۆنگرەیان بەست و بەگشتی دەنگ بڕیاری یەکگرتن درا[٣٥]. ئەوەی شایانی باسە، بۆ سەلماندنی دۆستایەتی ئەرمەنی لەگەڵ کورد، " ڤاهان بابازیان"ی ڕابەری ئەرمەنی بەنوێنەرایەتی پارتی تاشناق هات بۆ ئەو کۆنگرەیە.

بۆ کوردانی ناسیۆنالیست ئەو هاوکارییە دۆستانەیە زۆر گرینگ بوو چونکە پەرۆش چاویان بڕیبووە ڕێگەی کۆمەک و پاڵپشت بۆ بەبزوتنەوەکە. لەولایشەوە ئینگلتەرا دەستی لە نەوتەکەی موسڵ گیر کردبوو، و پەیوەندی نێوان فرەنسا و ئەنقەرەیش یەکجار بتەوبوو. ئەوجا ئەو دوو زلهێزە پروپاگندەیان بڵاو دەکردەوە کە گوایە دوورنییە ڕۆژئاوای پێشکەوتوو دەستی یارمەتی بۆ کوردان درێژکات، لێرەدا بێگومان مەبەستی ئەو هێزە ئەوروپاییانە ئەوەبوو خۆ لەکوردانی نەتەوەیی نزیک بکنەوە تا لەئاڵوگۆڕی داهاتووی لەگەڵ ئەنقەرەدا بیانکەن بە دەسمایەی سەنگ و سەوا. دیاربوو پارتی داشناقی ئەرمەنی یارمەتی چاکی لە هێزە ئەوروپاییەکانەوە پێ دەگەیشت چونکە کاکڵەی تێکۆشانی ئەوان تەنها ئازادکردنی ئەرمینیای تورکی نەبوو بەڵکو ئەوان باسیان لە بەشەکەی ئەرمینیای سۆڤیەتیش دەکرد کە ساڵی ١٩٢٠ لێی دەرکران، بۆیە چالاکی ئەوان سوودی دەگەیاند بە نەیارانی سۆڤیەت. لەتورکیا[39] پارتی داشناق بنکەی جەماوەری ئەوتۆی نەبوو، بەڵام خۆیبوون وەک ڕێکخراوێکی نەتەوەیی پشتئەستوور بوو بەو کۆمەڵە و دەیتوانی لەوێ بزوتنەوەی جەکداری فراوان بگێڕێت، بەڵام خاوەن دارایی ئەوتۆ نەبوو.

سەرئەنجام سەرانی کورد و ئەرمەنی ڕێکەوتن لەسەر کردنەوەی مەڵبەندی بزوتنەوەکە لەشاخی ئاراراتی نزیک بەسنووری ئەرمینیای سۆڤیەتی. دیارە ئەوە پێشنیاری لایەنی ئەرمەنی بوو. هۆیەکی بەهێز و کاریگەری تر بۆ دیاریکردنی ئەو ناوچەیە: بە ئاسانی هاتوچۆکردنیان بوو بۆ ئێران کەبەڵێن یارمەتی دابوو بە بزوتنەوەکەی کورد. شا مەبەستی بوو تورکیای کەمالی لەڕێگەی ئەو بزوتنەوە کوردییەوە لاوازکات، و لەلایەکی تریشەوە توانی بەوە ئەو بزوتنەوە کوردییە ڕاگرێت کە لەئێران بەڕابەری "سمکۆ"ی پێشەوایی کورد ددانی جیرکردبووەوە.

ئەو هێزەی جەنڕاڵ ئیحسان نوری پاشا لەساڵی ١٩٢٩دا پێکیەوەنا، توانی دەست بەسەر

38- F و E - ... و کۆمیتەی ئیستیقلالی کورد ... .
39- F و E - ... لە کوردستان ... .

ناوچە شاخاوییەکانی ئارارات بگرێت، هەر لە باکووری وانەوە تاکو بەتلیس. ڕژێمی تورک هەر لەسەرەتاوە ترسی لەو پلانەی" کوردی و ئەرمەنی" پەیداکرد بۆیە قایلی وتوویژبوو لەگەڵ سەرکرانی کور و خواستی ئوانی بەجێهێنا کە سەربەستکردنی سەرەک خێلە کوردکان و گەڕانەوەیان بوو بۆ ناوچەی خۆیان. هەر بەبەربوونیان هەندێک لەو سەرکردانە گەڕانەوە ناو شۆڕش و ئەوانی دی بەباشیان زانی پەنا ببەن بۆ سوریا. ئەو جەنڕاڵەی کورد وەک لەلایەکەوە نەخشەی بۆ فراوانکردنی ناوچەی دەسالآت دەکێشا، لەلایەکی ترەوە دەیویست بە مەستی کاتکوشتن درێژە بە وتوویژ بدات لەگەڵ ڕژێم، و هەمانکات دامودەزگای دەوڵەتی بە سەرکردایەتی برایم پاشای حسکی تەللۆ لە ناوچە ئازادکراوەکاندا دادەکوتا و ئاڵای کوردستانی لەسەر هەڵدەکرد.

ڕژێمی تورک لەمانگی مایسی ١٩٣٠دا بۆی دەرکەوت کات لەسوودی کورد دەڕوات پێی شپرزە بوو، ئەوەبوو لە١١ی جولیدا دوو لەشکر بەسەرکردایەتی ساڵح پاشا هێرشیان برد. پاش مانگێک تێکهەڵچوونی سەخت دەسکەوتی هێزەکانی کورد ١٧٠٠ سەربازی دیل و ٦٠٠ پارچە چەکی ڕیز و ٢٤ دانە تۆپ بوو، هەروەها توانییان ١٢ فڕۆکەی جەنگی بەردەنەوە.

وەک چاوەڕوان دەکرا، زەمینەی وتوویژ بۆ ئەنقەرە خۆشبوو لەگەڵ تاراندا. شا یارمەتی لەکورد بڕی و ماوەیدا هێزەکانی تورک لەناو خاکی ئێرانەوە پشت لە جەنگاوەرانی کورد بگرن. بۆ ڕەوایی بەخشین بەو کارە، تورکیا و ئێران لە ٢٣ جەنیوەری ١٩٣٢دا ڕێکەوتننامەیان مۆرکرد کە تێیدا ئێران دەستی لەسەر تەواوی بنارەکانی شاخی ئارارات هەڵدەگرێتت و بەرانبەر بەوە بەشی زۆر لە ناوچە سنورییەکانی " وان " وەردەگرێت. ئەو شۆڕشەی کورد تاکو هاوینی ١٩٣٠ درێژەی بوو، پاشان هەندێک لەڕابەرانی هەڵهاتن و ئەوانەیشی کەگیران لەسێدارەیاندان. "ل ڕامبۆ دەگێڕێتەوە کە؛ پتر لەسەد خوێندکاریان بە زیندوویی لێ خستوونەتە ناو گوێنی و دەمی گوێنییەکانیان هەڵدوریوە و هەڵیانداونەتە ناو ئاوەکەی وان". بەدرێژایی پێنج ساڵ زەبر و زەنگ دەستیان لەکەس نەپاراستووە. چەند مانگ پاش نەمانی شۆڕشیش هەر فڕۆکەی ڕژێم بوو بۆمبارانی گوندی کوردی دەکرد.

ڕۆژنامەی دەرباری تورکی ڕۆژی ٢٩ی جولای ١٩٣١ دەقی یاسایەکی بڵاو کردەوە تێیدا میری لە گشت ئەو فەرمانبەر و لێپرسراوە ناوچەیی و سەربازانە خۆشبوو کە لەکات و بەبۆنەی نەهێشتنی ئاژاوەی کوردستانەوە تاوانی کەوتووەتە ئەستۆ، بەپێی یاسای ژمارە ١٨٥٠ هیچ بەتاوانی ناژمێرن، و یاساکە دەڵێت:

گشت کوشتار و تاوانێکی تری لەو بابەتەی لە ٢٠ی ئۆگستی ١٩٣٠یەوە[40] تا ١٠ ی دیسەمبەری ١٩٣٠ لەدەست تاکە کەس یان کۆمەڵێک ڕوویدابێت بەهۆی پشکنین و چالاکی

40- F و E - ... لە ٢٠ی جونی ١٩٣٠ تا ١٠ی دیسەمبەری ١٩٣٠...

www.koskikurd.com

سەرکوتکردنی یاخیبووانی ناوچەکانی ئەرجیس، زیلان، ئاگریداغ(ئارارات) و ناوچەکانی نزیکیان، و هەروەها هەرێمی ژێر چاودێری یەکهەم و ناوچەی پولونوری هەرێمی ئەرزنجاندا، ڕوویدابێت لەدەست فەرمانبەری میری یان لێپرسراوانی هەرێم و یان لەدەست سەرباز و پاسەوان و هەروەها هاوولاتییانی هاوکار بەناوبراوانی سەرەوە و بەرگری میللی، ئەوا یاسا لێیان خۆشدەبێت. (بڕگەی یەکەم).

هەرێمی پشکنینی یەکەم بریتیبوو لەسەرتاسەری ئەم ویلایەتانەی کوردستان: دیاربەکر، خارپوت (ئالازیج)، بەتلیس، موش، هەکاری، ماردین و سیرەت. هەرچەنە ئەو شۆڕشەی ئارارات کە لەناوچەیەکی دیاریکراو تێنەپەڕی تا هاوینی ۱۹۳۰ بەتەواوی توایەوە. وەنەبێت "ڕۆڵی گێڕانەوەی هێمنی بۆکوردستان"یان تەنها لەناوچەی بزوتنەوەکەدا گێڕدرابێت بەڵکو دڕندەیی تورکانی کەمالی و کوشتوبڕ و شار و گوند وێرانکردنی ئەوان گشت وڵاتی کوردانی گرتەوە.

لەئۆکتۆبەری ۱۹۳۰دا کاتی کردنەوەی هێڵی ئاسنی سیواس، عیسمەت پاشای سەرەک شالیاران گوتی: ئەو ئاژاوەیەی پێنج ساڵە لەهەرێمی ڕۆژهەڵاتماندا بە پلانی دەرەکی درێژەی هەیە، ئەمڕۆ نیوەی هێزی خۆی لەسەدەستداوە. ئەوی بۆی هەبێت لەم وڵاتە مافی ڕەگەز و پێناسەی کەسایەتی بخوازێت تەنها نەتەوەییانی کۆمەڵی تورکی یەککگرتووە، هیچ ڕەگەزێکی تر ئەو جۆرە مافەی بۆ نییە(۳٦).

مەحمود عیزەت بۆزهورت[41] ی شالیاری دادیش یەکسەر پاش ئەو هەمان ئاواز دووبارە دەکاتەوە و دەڵێت: ئێمە لە سەربەستترین وڵاتی گیتیدا دەژین کە بێی دەگوترێت تورکیا. منی نمایندەتان لەم زەمینەیە گونجاوتر نابینێت بەڕاستی ڕازی دڵی خۆی دەربڕێت. کەواتە هیچ هەستی خۆمتان لێناشارمەوە کە؛ سەردار هەر تورکە، و هەر بەتەنها ئەوە سەروەری ئەم وڵاتە. ئەوانەی لەڕەگەزی پاکی تورک نین لەم وڵاتەدا خاوەن تەنها یەک مافن، ئەویش کۆیلەیی و بەنۆکەر بوونیانە(۳۷).

پێویستە بەشێکیش لەتاوانی بەلێشاو کوشتاری پاش شۆڕشی ئارارات بخەینە سەرئەستۆی ڕابەرانی کورد، واتە خۆیبوون کەشۆڕشیان پێش لەکاتی خۆی و بێ دابینکردنی زەمینەی ڕامیاری و هێزی بەرگر و دارایی و ئابووری هەڵگیرسان. کورتبینی ڕامیارانی خۆیبوون بوەتە هۆ بۆ لێک نزیکبوونەوەی "تورکیا و ئێران" و "تورکیا و سۆڤیەت". ئەگەر بڕوانینە " تراجیدیای گێڕانەوەی ئاسایش" کە نە تەنها لەناوچەکانی شۆڕشدا ڕوویدا بەڵکو لەگشت کوردستاندا بوو، دەمانخاتە سەر ئەو باوەڕە، کە ئەنقەرە ویستبێتی ئارارات بکات بەتاکە پەڵپ بۆ ئەنجامدانی پلانە

41- F- Bozhurt (گورگە بۆز). سەیر لەوەدایە کەبەشی دووهەمی ئەو ناوە کوردیە. چونکە "بۆز" خاکی یان گەنم ڕەنگ دەگەیێنێت. ـ « من پێموایە ئەو ناسناوە بەگشتی کوردییێت چونکە ئێستا تورک لەبری(ح ،خ) (H)ی لاتینییان بەدەمدا دێت بۆیە ئەو"hurt " ـە لەبری "خورت"ی کوردیە نەک "قورت"ی تورکی. "قورت" بە " Kurt " دەینووسن. کەواتە ئەو ناسناوە بەگشتی "خورتەبۆز" دەگرێتەوە نەک " گورگە بۆز". و»

www.koskikurd.com

وێرانکارانەی خۆی.

وەک لەڕۆژئاوا بەدەگمەن ڕۆژنامەکان ناوی کوردستانیان دەبرد، سۆشیالیستی نێونەتەوەییش لەکۆبوونەوەی زوریخدا بەبۆنەی دەربڕینی یەکێک لەنوێنەرانی پارتی داشناقی ئەرمەنییەوە کە ئەوکارەساتەی خستەڕوو، لە ۳۰ ئۆگستی ۱۹۳۰دا هەڵوێستی خویان بەم بڕیارەی خوارەوەی دەرخست.

کۆمیتەی فرمانگوزاری سۆشیالیستانی نێونەتەوەیی سەرنجی جیهانیان ڕادەکێشن بۆ ئەو بەلێشاو کوشتارەی ڕژێمی تورک لە کوردی دەکات. ئەوان بەتەنها کوردانی ئازادیخواز ناکوژن، بەڵکو ئەو کوردانەیش قەلاچۆ دەکەن کە هیچ ئاگایان لەبزووتنەکەوە نییە. وا کورد بەهەمان دەردی ئەرمەن دەچێت و ئەندێشەی گشتی جیهانی سەرمایەداریش هیچ ڕەخنەیەک دژ بەو کارە دڕندە و خوێناویانە دەرنابڕێت(۳۸).

ئەو(دڕندەیی خوێنڕێژی)یەی سۆشیالیزمانی نێونەتەوەیی ناویدەبەن پاش دەرچوونی یاسایکەی ٥ مایسی ۱۹۳۲ بۆ ڕاگوێزان و پەرتەوازەکردنی کوردان قۆناغێکی تری گرتەبەر.

پەنا بەو نەخشەیەی شالیارگەی ناوخۆ کێشابووی و لەلای ئەنجومەنی شالیاران پەسەندبوو، تورکیا کرا بە چوار هەرێمی ئاوەدان:

١ـ هەرێمی یەک؛ گشت ئەو ناوچانە دەگرێتەوە کە دەبێت کەسانی خاەن کولتوور و زمانی تورکی تێدا چڕ بکرێت. (بێگومان مەبەست لەهەرێمی کوردستانە).

٢ـ هەرێمی دوو؛ گشت ئەو ناوچانە دەگرێتەوە کە پێویستە ئەوی تێیدا نیشتەجێ دەکرێت کولتووری تورکی بەسەردا بسەپێت. (کولتووری نەتەوایەتی تورک).

٣ـ هەرێمی سێ؛ ئەو ناوچانە دەگرێتەوە کە کۆچبۆکراوانی خاوەن کولتووری تورکین و سەربەست و بێ کۆمەکی دەوڵەت تێیدا ژیان دابین دەکەن. (واتە بەپیتترین زەوی و ئاوەدانییەکانی کوردستانی بەخۆڕایی داراو بەو تورکانەی کۆچیان بۆکرد).

٤ـ هەرێمی چوار؛ ئەو ناوچانەی گرتەوە کەدەبوو بەهۆی کێشەی تەندروستی، ئابووری، کولتووری، ڕامیاری و ستراتیجییەوە چۆڵکرێت و ببێتە زەوی میری و گشت جۆرە ژیان و هلسوڕانێکی تێدا قەدەغەکرێت. (ئەم دواخاڵە ناوچە زۆر سەختەکانی کوردستان دەگرێتەوە)(۳۹)

بەگوێرەی ئەو یاسایەی ئیتیحادییەکان کاتی جەنگی جیهانگیری یەک نووسبوویان و ئەمان خستیانە گەڕ، دەبوو کورد ڕاگوێزرێن و بەناوچەکانی ئەنادۆڵدا پەرتەوازەکرێن، پاشانیش کوردستان بەتورک ڕەگەز پڕبکەنەوە." بەو مەرجەی ڕێژەی کوردی ئاوارە لەو شار و گوندانەی بۆی ڕادەگوێزرێن لە ۱۰٪ی دانیشتوان تێنەپەڕێت". هەروەها نابێ " لە هیچ گوند یان شەقامێکدا کۆبوونەوە و کۆڕ و تاخمی خاوەن زمانی تایبەت(ناتورک) پێکبێت".

لەزستانی ١٩٣٢بەدواوە سەدەها هەزار خێزان لەلانە وخاکی خۆ هەڵکەندران و دڕندانە لەژێر زەبری سەربازدا بەکێشکران بۆ بیابانەکانی ئەنادۆڵ. ئەوەی ڕێی لەڕژێمی ئەنقەرە گرتبێت بۆ ڕامالینی گشت کورد لە کوردستانەکەی، کەموکووڕی ئابووری بوو. هۆی لەو کاریگەرتریش بۆ ڕاگتنی ڕاگوێزان ئەوەبوو کەساڵی ١٩٣٥ لە دەرسیم شۆڕشێک دژ بەڕاگوێزان بەرپا بوو. دەرسیم کە لە سییەکاندا دوا مەڵبەندی کوردستان و لەساڵی١٩١٥وە کەوتبوە ژێر باری جەنگ، ناچاربوون بەرگری لەخۆ بکەن چونکە ئەو بەشە تایبەتە لە ناوچە سەختەکانی هەرێمی چوار بوو کەدەبوو هەر چۆڵکرێت.

بەرگری میللی لە دەرسیم

لەڕاستیدا دەرسیم و شاخەکانی لانەی سەختی هەڵۆ، و هەمیشە ناوچەیەکی سەربەخۆ بووە، دانیشتوانی نە لەگەڵ هێزەکانی سوارەی حەمیدی بوون و نە بەشداری جەنگەکانی ڕوس و ترکی و هەروەها جەنگی جیهانگیری یەکەمیان کرد. ئەگەرچی پێنج نمایندەیان لەئەنجومەندا هەبوو هەر بەشداری جەنگی ئازادی تورکیا نەبوون. بەپێی نەخشە و پلانی تورکیا بۆ بەش لەدوای بەش گێڕانەوەی هێمنی بۆ هەرێمی کوردستان، لە پەلاماردانی دوا مەڵبەندە خۆڕاگرەکەی دەرسیم متبوون.

بڕیاری گەمارۆدانی ئەو ناوچەیە لەساڵی ١٩٣٦درا. ئەلب دۆغانی فرماندەی نوێی سپا لەو ناوچەیە کەوتە دانان و ڕێکخستنی بنکە و ڕێگەویان بۆ لەشکر و بەهۆی دەزگا تایبەتییەکانیەوە بە دانیشتووانی ڕاگەیاند کە دەبێت ژمارەی ٢٠٠.٠٠٠ تفەنگ بۆمیری کۆبکەنەوە.

هەر کە بەرگوێ دانیشتوانی دەرسیم کەوت گێڕانەوەی هێمنی بۆ کوردستان بە چیجۆرە کوشتن، باجی زۆر، کاری بێگار و ڕێگە خۆشکردن بۆ چالاکی لەشکر و زۆر کاری تر بووە، بڕیاریاندا تا دوا هەناسە خۆڕاگرن.

میری فرمانی بۆ لایەک لە سپای تورک دەرکرد تا خۆ ئامادەکەن بۆ جەنگ و بەشی زۆری لێ ناردن بۆ ناوچەی دەرسیم. عیسمەت پاشای سەرەک شالیاران سەردانی سەنگەر و کەرتەکانی لەشکری کرد. تاقیکردنەوەی هێز و بازوو لە بەهاری ١٩٣٧دا دەستیپێکرد، بەڵام ئەمەیان تا ئەوکاتە لەهیچ یەکێک لە جەنگەکانی تری کوردستان نەدەچوو. لەهیچ قۆڵێکی تردا بەوجۆرە هێزی دوو لەشکر ڕووبەڕووی یەک نەبوونەتەوە، چونکە کۆمەڵ بەگشتی پڕپاوەڕبوون بەڕاستی و ڕەوابوونی ئامانجیان و دەیانزانی ئەوە جەنگی مانونەمانە، بۆیە لەسەرتاسەری ناوچەدا کەوتنە جەنگی پارتیزانی. هەرچەندە هێزەکەی تورک بەفڕۆکەی بۆمبهاوێژ و تۆپی قورس گازی شیمیایی بەسەردا هەڵدەڕشتن، سپای تورک تاکو هاوینی ١٩٣٧یش هیچ جۆرە سەرکەوتنی وەدەست نەهێنا.

شۆڕشی بێ سەرکردە (چونکە ڕژێم ئەوانی بەنامەردی لەناوبردبوو) تادەهات پڕتاو دەبوو. میری ناچار تاهاوینی ١٩٣٨ سێ سپا و بەشی زۆری هێزی ئاسمانی لە ناوچەیەکدا کۆکردەوە پانتاییی بەرانبەرە بە تەنها یەک پارێزگابوو لە فەرەنسا. دانیشتووانی دەرسیم کە لەساڵی ١٩٣٦وە گەمارۆ درابوون توانییان بێ کۆمەکی و یارمەتی هیچ لایەک(٤٠) بەرانبەر بەو هێزە مەزن و ئاگرە چڕە بوەستن و بێ ئازووقە و تەقەمەنی تا ئۆکتۆبەری ١٩٣٨ خۆیانگرت.

تادەهات خوێنڕێژی زۆر لەسەرکەوتنی لەشکری توند و بە زەبرتر دەبوو چونکە ئەو لەشکرە تورکەی دووچاری شکستی سەر و سامان بوون، مرۆڤیان دەخنییە ناو ئەشکەوت و گونج و گڕیان تێبەردەدا. سەرباز گەمارۆی بێشە و دارستانیان دەدا و گڕیان تێبەردەدا بەگشت ئەو کەسانەیەوە کە خۆیان تێدا شاردوەتەوە. زۆر کەس بە کۆمەڵ خۆیان کوشت و ژمارەیەکی زۆر ژن و کیژ خۆیان هەڵداوەتە ناو ڕوباری مونزوڕەوە(٤١).

دەرسیم بووە وێرانەترین ناوچەی کوردستان. بەگوێرەی بڵاوکراوەکانی پارتی کۆمۆنیستی تورکی، لەماوەی سیانزەساڵ شۆڕش و بەرگریدا نزیکەی یەک ملیۆن و نیو کورد بەر کوشتار و ئاوارەیی کەوتوون(٤٢).

لەلای ڕژێمە "پێشکەوتنخواز"ـەکەی ئەنقەرە زۆر گران نەبوو کە تاساڵی١٩٦٥ هاتووچۆی بیانیانی لەو بەشەی وڵاتدا قەدەغەکات کە دەکەوێتە پشت فورات و تا ساڵی١٩٥٠ ئابڵوقەدراو و هەر لەژێر فرمانی سپادابوو. زمانی کوردییان قەدەغە کرد و وشەگەلی وەک "کورد" و "کوردستان" یان لە پەرتووک و فەرهەنگیشدا سڕییەوە و لەبری «کورد» دەیاننووسی تورکی کێوی.

هەندێک دەربارەی کەمالیزم

لەوانەیە مرۆڤ چەشنی نیهرۆ سەری لەوە سووڕبمێنێت کەچۆن مافپارێزێکی ناسیۆنالیست لەخۆ بگۆڕێت و ببێت بە چەوسێنەر. چۆن ئەوانەی تاکو دوێنێیەکی نزیک سووک و ڕسوا کراوبوون. ئەوانەی بە کۆشش و ڕەنجی شان ئازادییان بۆخۆ بچڕی، لەخۆ بگۆڕێن و ببن بەستەمکار.

لەخولی ڕژێمی ئیمپراتۆرییەوە تا سەرەتای ئەم سەدەیەیش سووک لە وشەی "تورک"یان دەڕوانی واتای ئەو وشەیە تەنها "دەشتەکی بێ داب و نەریت"ی گەیاندووە. وەک بەکارهێنانی وشەی تورکی قەدەغەبوو، تورکچێتیش بەڕێڕەوێکی شۆڤێنیستی و بیری کوشندە ناودەبرا، جونکە مەترسی کارکردنە سەر ڕێبازی عوسمانییان لێدەکرا. هەر ئەو سووک لەڕەگەزیان ڕوانینە زەمینەی بۆ نەتەوەییانی خۆشکرد تا بگەنە دەسەڵات و لاف و گەزافی "تورکیای مەزن"ی ستەمخواز. ئەوی پێناسەی بەتورک بەخشی و کردی بە ئایدیۆلۆجی بۆ دەوڵەتی نوێ، سەرکەوتنی بیری

www.koskikurd.com

کەمالی بوو. ئەو باری سووک و ڕسواییەی لەژێربارێدا دەناڵێن سەروبن وەرچەرخا و بوو بە هەستی خۆپەرستی دژوارتر و کەوتنە بەکارهێنانی دژ بە نەتەوە ناتورکەکان. سەرانی نەتەوەیی ئەنقەرە بەوە دەنازن کە "دلێرتر و مەردترین نەژادی سەرزەمین تورکە"[42]. گەلێک لەو جۆرە وتانە کراون بەدروشم و تاوەکو ئەمڕۆیش بەسەر دیواری خوێندگە و سەربازگە و دەزگاکانی ولاتەوە زەق دەنوێن.

کە بەپێویستیان زانی ئەو دروشمە شۆڤێنییانەیان بسەلمێنن، لەساڵی ۱۹۳۰ بەدواوە کەوتنە هەڵبەستنی "ئەفسانەی مێژووی تورک"، بەڵگەی زۆریان پەیدا کردووە بیسەلمێنێت کە تورک لە ڕەچەڵەکی " گورگە بۆر"ی دۆڵی " ئەرگەنەکۆنی" ئاسیای ناوەندە و ئەویش بەڕەگەز دەچێتەوە سەر ئاری (ئەوە باوەڕە لەسییەکانی ئەم سەدەیە بەدواوە پەیدابووە). ئەنیستیتیوّی مێژوویی تورک" ئەو چیرۆکەی ڕێکیخستووە و سەلماندوویەتی کەژیاری "سۆمەر، میسر، بابل، لیدی، ئایۆنی و هیتی" و زۆری تر لەباوباپیرانی تورک جێماون. هەروەها دەیسەلمێنن کە ئەتیللا، جەنگیزخان، هۆلاکۆ و هتد ... تورک بوون. ئەمڕۆ هەندێک بابەتی بیانی ئەوتۆیان بۆ وانەکانی خوێندگە پەیداکردووە گشت جۆرە گومان و تارمایی لەسەر ئەفسانە هەڵبەستراوەکەی وانەی "مێژوی گشتی" ڕادەماڵێت.

ئەوجا کورد، بەپێی هەمان " چیرۆک" دەیسەلمێنن کە لە ڕەگەزی تۆرانن و پێنج هەزارساڵ بەر لە ئێستا لە ئاسیای ناوەندەوە دابەزیون. ئەو زمانەیش کە ئەمڕۆ پێی دەدوێن، تێکەڵەیە لەوشەگەلی تورکی کۆن بە فارسی، عەرەبی و ئەرمەنی، چونکە ئەوانە هەر لەکۆنەوە " کێوی ژیاون" و لە کۆمەڵ و ژیاری دوورن بۆیە زمانی زکماکی خۆیان لەیادکردووە و زمانی "فارسی کە هاوسێیانە" کاری تێکردوون. تەکین ئەلپ، کە یەکێکە لە تیۆری نووسانی تورک دەیسەلمێنێ کە؛ هەر لە یەکەم هەنگاوەوە کەمالیستان دۆزی نەتەوایەتی تورکیان کردووە بە ئامانج. ئەوەیە ڕاستی نەتەوەی بەرەڵلا و سەرگەرم و شەڕخوازی کوردی کەوتووەتە بەردەست.

بەوەی کورد تاکە نەتەوەی ناتورکی گرنگ و مەزنی ناو مەرزی تورکیایە دەبێت هەر وەک (قول و جوولەکە و قەرەج) بژین و هەمیشە لەڕیزی ئەو " ڕەگەزە نزمانە" دابن کە ناسیۆنالیزمی تورک زاڵە بەسەریاندا.

دەبێت بەڵگەی بەهێزتر چیبێت لەو" دەسەڵاتە مەزنەی تورک" بۆی لواوە بەسەر ئەوانەدا کە"لەڕگەزی پاکی تورک نین"؟ یان ئەگەر ڕوانگەی ناجۆر و ئاواژەی وەک "کوردی کێوی و دواکەوتوو" و "هەرگیز ڕەوڕەوە نییە پێشیانخات" نەدۆزنەوە بۆ گەورەترین نەتەوەی ناتورک لەتورکیا کە کوردە، دەبێ چی تیۆرییەکی تر بدۆزنەوە تا "شکۆ و دلێری و پێشکەوتوویی

42 ـ F و E ـ لەوتەکانیدا مستەفا کەمال دەڵێت:" نرخی تاکە یەک تورک بەگشت جیهانە" و "دەبێت مرۆڤی ئێمە شانازی بەوەوە بکات کە ئەو تورکە ".

میللەتی تورک"ی پێدەربخەن؟ دەبێت لە هێرشی لەسپا بەولاوە چیتر بەدەست سەرانی ئەنقەرەوە هەیە هەستی شکۆ و پایە بەرزی نەتەوەی تورکی پێ خوتووکەبدەن؟ ئایا بەزەمینەی زانست و هونەر؛ یا بەو ئابووریە پەڕپووتەی* زەمینەی خۆشکردووە بۆ سەپاندنی دەسەڵاتی چینی بۆرجوای چەپەڵ بەسەر بەشە زۆر برسییەکەی میللەتێکدا کە لەژێر باری سوود و سەرانەدان بە ئاغا و سووخۆری، و باج و بەرتیل بەپیاوانی میری دەناڵێت؟.

لەوبارودۆخەدا کە دەیانویست خۆ بسەلمێنن، نەتەوەییانی تورک پەنایان بۆ هێزی سپا برد، و لەشکریش ئەوەبوو کەدەیویست بە جەنگی داگیرکردنی کوردستان شکۆی خۆی بسەپێنێت بەسەر هەستی گشتدا تا ئەو ڕادەیەی دەست بخاتە ناو گشت زەمینەیەکی ژیانی کۆمەڵایەتی و ڕامیاری تورکیا وەک ئەوەی ئەمڕۆ هەیە.

سەرانی نەتەوەیی تورک وەک جەنگخوازبوون نەیشیانوێراوە هێرش بەرنە سەر دەوڵەتانی دراوسێی (کە پارێزراوبوون لەلایەن بەریتانیا و فەرەنسا، یان یەکێتی سۆڤیەتی بەهێزەوە)، دەماری ئارزووی شەڕخوازییان بە گەلی کورد دادەمرکێنن و دەیانەوێت لەقەوارەی خۆیاندا بیانتوێننەوە. هەرچەندە ئامانجی سەرەکی ئەوان کۆلۆنیالکردنی کوردستان بوو، لەگەڵ ئەویشدا هەر ویستوویانە بەو بۆنەیەوە لە "کۆمۆنیست و لیبرالەکانی" نەیاریش بدەن. "زاڵبوونی لەشکری تورک " بەسەر "کێوییەکانی" کوردستان دەنگیدایەوە. دەمبەدەم ڕۆژنامە و ئامێرەکانی پڕوپاگندە باسی سەرکەوتنەکانیانی بڵاودەکردەوە و مەترسییەکی ئەوتۆیان خستە دڵی هاونیشتمانییانەوە هەرگیز کەس نەوێرێت بیر لەکودەتا بکاتەوە. من پێموایە هەر زەمینەی ئایدیۆلۆجی و بەرژەوەندی ڕامیاری بوە هۆی گشت ئەوە ئازار و ئەشکەنجەیەی میللەتی کوردستان بەدرێژایی ساڵانی ۱۹۲۵ـ ۱۹۳۹ چەشتی.

بڵاوبوونەوەی ناوبانگی کەمالیستان و خودی مستەفا کەمال ئەتاتورک کە ناوی ئەویان لێسوا، لەدەرەوە[43] بەهەندێک چیرۆکی ئەفسانەیی سواغدراو بە ڕەنگی پاڵەوانی و شۆڕشگێڕی بێهاوتا و پێشکەوتنخواز، بە دەیەها پەرتووکی بێبایەخ بوو (جگە لەوی لۆرد کینروس "سەرهەڵدانی یەک میللەت" و تاڕادەیەک پەرتووکەکەی بینوا میشان "مستەفا کەمال یا مەرگی ئیمبراتۆر") کە بەتایبەتی ڕەشکراونەتەوە بۆ دەرخستنی ناوی کەمێک سەرکردەی(قارەمان)ی جیهانی سێهەم "، بەتایبەتی ئەوانەی دژبوون بە مارکسیزم چونکە بیرێکی بیانییە ". ناچار تا لە پەیڕەوییانی بگەیێن کەئەوان لەسەر "ڕەوتی سێهەم دەڕۆن" دروشمی "ناسەرمایەدار" و "پێشکەوتنخواز "یان بەرزکردەوە. دیارە ئەدوارد هیریوی سەرەک کۆماری پێشووتری فەرەنسا بەر

* ـ دیارە ئابووری ئەمڕۆی تورکیا لەوکاتە چاکتر نیە. ئەوەی ئاشکرایە لەساڵی ۱۹۸۸دا سەد دۆلاری ئەمریکی دەیکردە کەمتر لە نیو ملیۆن لیرەی تورکی، بەلام دە ساڵ پاش واتە لەساڵی ۱۹۹۸دا هەمان سەد دۆلار ورددەکرایەوە بەنزیکەی ۳۸ ملیۆن لیرە. ـ و ـ

43 ـ F ـ لەڕۆژئاوادا بەگشتی.

www.koskikurd.com

فریوی ئەو ئەفسانەیە کەوتووە بۆیە پێشەکی بۆ پەرتووکەکەی تەکین ئەڵپ نووسیوە و تێدا دەڵێت: "ئەم شۆڕشەی تورک نموونەی ڕەسەنی تێکۆشان و ئەنجامی نەخشەی هونەرمەندییە. دوورە لە هەڵەشۆیی و ئارەزووی نابەجێی مرۆڤ. نەزیانی ماددی بووە و نەبووەتە هۆی دوژمنایەتی ناو کوڕ و کۆمەل، و ناحەزی و تۆڵە"« ! ».

بێگومان هەرزەگۆیی نییە گەر چمکێک لەسەرپۆشی "پێشەوا"ی کەمالیستان هەڵدەینەوە و لەسیستێمی چینایەتی و مۆدە ڕامیارییەکەی بکۆڵینەوە. لەڕاستیدا جەنگی ئازادی تورکیا لەسەرشانی دەرەبەگ و سەرمایەدار و بازرگان و خاوەن کارگە و پیشەساز ئەنجامدرا، هەر ئەوانەبوون دەلاڵی نێوان کاربەدەستانی دەوڵەت و میللەتی ڕەشۆک. سیستێمی دەوڵەتی نوێ و دەسەلات کەوتە ژێردەستی ئەو بۆرجوا نوێخوازانەی لە کۆنگرە ئابوورییەکەی ئەزمیری ساڵی ١٩٢٢ بەشداربوون، و کەمالیزمیشیان کرد بە تاکە پەردە بۆشاردنەوەی دووکەڵەکەی.

سەرانی تورک هیچیان پرتەوبۆڵە نەکرد لەسەر ئەوەی سەرمایەداری و پەیڕەو پێکردنی ببێتە ڕێڕەوی ئابووری و کۆمەلایەتی، بەڵکو تەنها لەوەیان دەکۆڵییەوە چۆن تاو و هێز ببەخشن بەچینی بۆرجوای تورک تا وولاتی پێ بەرێوەچێت. هەندێک دەیویست ئابووری بدرێتە دەست کەرتی تایبەت، و دەوڵەت هەر بەتەنها هاوکاری گەشەپێدان و بەڕێوەچوونیان بێت. هەندێکی تریان لەو باوەڕەدابوون کە چینی بۆرجوا هێشتا زۆر لاوازە و شایانی ئەوەنین ئابووری گشت وڵاتیان بخرێتە ژێردەست و ئەوەیان بەچاک دەزانی خودی دەوڵەت بەشێک بەرێت بەرێوە. سەرئەنجام گەیشتن بەوەی لەخولی ساڵانی ١٩٢٣ تا ١٩٢٩ پەیڕەوی بەپێشنیاری یەکەم بکرێت و لە١٩٣٠یشەوە تاکو ١٩٣٩ بە پێشنیاری دووهەم.

ئەوی لەوخولەی کەرتی تایبەتە ڕچاودەکرا، جەنراڵ و ناودارانی جەنگی ئازادی بوون بەئەندام لەکۆڕ و ساندیکا بازرگانییەکان و هەروەها بەڕێوەبەری بانک و کارگە و لێپرسراوی کۆمپانیاکانی هاوردن و بڵاوکردنەوەی کاڵای دەرەکی. هەر بە تەنها سەرمایەی خودی مستەفا کەمال ٢٥٠٫٠٠٠ لیرەی تورکی بوو (کە ئەوکاتە دەیکردە نزیکەی شەش ملیۆن فرەنک) لەگەڵ چەند دەستڕۆیشتووی تری ڕژێمدا خستبوویەکار و بانکی بازرگانی تورکیا لەساڵی ١٩٢٤دا بەو سەرمایە کرایەوە. دیارە ئەوە تاکە بەشی ئەتاتورک نەبوو(٤٣). ئەوجا بیروکراتەکانی تری جەنگی ئازادی وکاربەدەستانی سپا و میری چاویان لەپێشەوا کرد و وەکوو هار کەوتنە هەڵپە بۆ زۆرزوو خۆدەوڵەمەندکردن.

وەک لەکاتی نشوستییە کوتووپڕییەکەی ئابووری تورکیای ساڵی ١٩٢٩دا دەوڵەمەند زۆربوو، بێدەرەتان زۆرتر بوون. ئەوەبوو سیستێمێکی ڕامیارییان دارشت بۆ بەمیری کردنی ئابووری وڵات. هەندێ کارگەیان کردەوە و لەگەڵیدا هەنێک ڕێگەوبان بە کۆمەکی دەوڵەت کرایەوە. بەڕاستی سوودی ئەو سیستێمە تەنها بۆ کەرتی تایبەت بوو، بۆیە خوێندکارانی کەمالیست ئەو

چەرخەیان ناونا (دەڤریم) «واتە ڕۆڵی من» کە لەڕوویەکەوە شۆڕش و لەڕوویەکی ترەوە چاکسازی دەگەیێنێت، و ئەوەی بەڕاستی سوودی لەو بەرنامەرێژییە بینی ئەو کەرتە تایبەتە بوو کە ئیسماعیل جیم ناوینراون " بەختەوەران " کە چەندکەسێکی تایبەت بوون لە بازرگانە مەزنەکانی ئیستەنبوول، دەرەبەگ و سەرمایەدارانی ئەنادۆڵ، کادیرانی سپایی پارتی ئیستیقلال، ئەندامانی پەرلەمان و بیروکراتە پایە بەرزەکان. ساڵانە زۆر ئاشکرا و بەناوی باجەوە، گوایە بۆ چاککردنی ڕێگەوبان ٥ تا ١٨ لیرەیان لە گشت هاووڵاتییەک سەندووە بێلەوەی گوێ بدەنە ڕادەی دەرامەت، و مامناوەندی ئەو باجە بۆ خیزانی جوتیارێکی پێنج کەسی دەیکردە نزیکەی ٦٠ لیرەی تورکی، لەکاتێکدا یەک تەن گەنم بە ٤٠ لیرەی بووە. کە بەشی زۆری لادێیی نەیانتوانیووە ئەوباجە بدەن، دەبوو یەکێک لەسێ ڕێگە بۆ خۆ هەڵبژێرن؛ بێگاری (بەخۆڕایی کارکردن لە تیپی هەرەوەزی تایبەت بەمیری)، یان قوژبنی بەندیخانە و یانیش یاخیبن و بە جەردەیی بژین. کەواتە لە سیستێمی کەمالیدا " نەچین هەیە و نە تایبەتمەندی". بەختی جوتیاری ئەنادۆڵ (دوور لەباسی کوردی چەوساوە وکۆڵەوار) هەر چەشنی کاتی ڕژێمەکەی عوسمانی پێشوو، نە یاسای سازکردنی زەوی بۆ هەبوو، نە خوێندگە. بەڵام لەبری گشت ئەوانە کەوتبوونە ژێر باری باجی زۆر بە دەوڵەت و سەرانە و سوویش بەئاغا و دەوڵەمەندەکان.

ئەوەی پێبوترێت " گۆڕانکاری کەمالی" تەنها ساڵنامەی گریگۆری، شێوەی نوێی کاتژمێر « 24 – 0 »، جلوبەرگی ئەوروپایی، پەیڕەویکردن بەشێوە یاسای میللی سویسرا، یاسای دادوەری ئیتالی و ڕەوشی دادوەری فرەنسی، و بەکاریان دەهێنان بوو بۆ پاراستنی بەرژەوەندی بۆرجوای تورکی نوێ کە بەرانبەر بە ڕۆژئاوا خۆیان بە دواکەوتوو دەزانی و دڵیان بەوە خۆچبوو کە خاڵ بەخاڵ و موو بە موو وەک مەیموون لاسایی چینی بۆرجوای ئەوان بکەنەو، نەک لاسایی باری هۆش و ڕادە و چۆنێتی بیرکردنەوەی بۆرجوایانی ئەوان. تاکە مەبەستیان لا ئەوەبوو وەک ئەوان بنوێنن.

گرنگترین کۆششی کەمالی لەساڵی ١٩٢٤دا هەڵوەشاندنەوەی خەلافەت و بڕیاردانی کۆمار بوو. بەڵام پێویستە ئەویش لەیادنەکەین کە دەسەلاتی خۆدی مستەفا کەمال لەگشت یەکێک لە سوڵتانە عوسمانییەکانی سەرەتای سەدەی نۆزدە بەرزتر بوو.

کەرژێمێک نەیتوانی وەک پێویست باری ئابووری بگۆڕێت، و لەوەیش بەدەر بە پێچەوانەی ڕێ و ڕەوشی میللەت هەڵسووڕێت، دەبێت میللەت چۆنی باوەڕ پێ بکات. هەرکە بۆ هاووڵاتیان ڕەخسابێت نەیاری خۆیان بەرژێم نیشانداوە. سەرەتا بیروکراتەکانی "شارستان" مستەفا کەمالیان وەک بت دەپەرست. پارتی لیبرالی (سەربەست فیرقەسی) کە مستافا کەمال لەساڵی ١٩٢٩دا بە یاریدەی نزیکترین دۆست کە "فەتحی ئۆکیار"ی(سەرەک شالیارانی پێشووتر) بوو دایانمەزراند تا ڕادەی تووڕەیی کۆمەڵی پێ بپێون، هەندە کارابوو پاش چەند مانگێک زۆر خێرا

www.koskikurd.com

قەدەغەکرا.

لەرووی رامیاریشەوە، زۆر چاودێر و مێژونووس دەریانبڕیوە کە ڕواڵەتی ئەو ڕژێمە کەمالیستە فاشیستانە بوو. بەڵام لەڕاستیدا هەر بەتەنها ئەو ناوە نەبوو بە پێناسەی بەڵکوو؛ لەساڵی ١٩٣٠دا ناوی" ڕابەری هەمیشەیی"(میللی چیف) لە مستەفا کەمال نرا کە و ئەویش چەشنەکانی "فوهرەر" و "دوجێ" دێنێتەوە یاد. ئەوەبوو پاش ماوەیەک ئەو ناوی (میلی چیف)ـە بەعیسمەت پاشای جێگرییەوە نووسا. دەبوو دانان و هەڵوەشاندنەوەی کابینەی دەوڵەت بەپێی خواست و ئارەزووی ڕابەر بێت و ڕادەی دەسەڵاتی ئەندامانی کابینەیش بەڕادەی ملکەچییان بێت بۆ فرمانەکانی ئەوبوو.

"پارتی گەلی کۆمارخواز " کە تاکە پارت بوو لەسەر تەخت، دەیویست خۆی وەک نوێنەری گشت چینەکانی گەل نیشاندات بەڵام لەڕاستیدا تەنها بۆ پاراستنی بەرژەوەندی بۆرجوای تورک و دەزگا بیروکراتە بەرزەکانی میری و سپا بوو، و زۆر توند چنگی لە تەختی ڕژێم گیرکرد. لە ساڵی ١٩٣٦ بەدواوە ڕژێمی تورک کەوتە پتر و پتر خۆ نزیککردنەوە لەهێزە فاشیستەکان و سەرۆک کۆماری " پێشەوا " بوو بە سەرۆکی پارت و سەرەک شالیارانیش بە یاریدەدەری سەرۆک و هەمانکات شالیاری ناوخۆ کرا بەسکرتێری گشتی، و پارێزگاری ویلایەتەکان بوون بە لێپرسراوی لقەکانی پارتی هەرێم.

وەنەبێت دیەنی فاشیزمییان تەنها ئەوەبووبێت بەڵکوو؛ مانگی جونی ١٩٣٦ دەوڵەتی تورک یاسا فاشستییەکەی ئیتالیای مۆسۆلینی گرتەبەر، و هەروەها لە ئیتالیاوە دوو ڕەوشی یاسایی تری هێنا تا " دامو دەزگا دەوڵەتییەکانیان پێ لە مەترسی ڕێکخراوە کۆمۆنیست و گێرەشێوینان بپارێزن "، و هەروەها خۆپیشاندان و پێکەوەنانی ساندیکا پیشەییەکانی قەدەغەکرد. بەو جۆرە بەریان بۆ خاوەن کار بەرەڵاکرد کرێکار لە ڕۆژێکدا بە ١٣ساتی کار بچەوسێننەوە. ئەو وردە بۆرجوا و چینی ناوەندەی ببوونە بەردی بناغەی کۆمەڵایەتی بۆ ئەو سیستێمە فاشستە دەستیان بەیەکجاری لە کەمالیستی کێشایەوە و ڕژێم کەوتە بەردەست بۆرجوای تورکی نوێبار و ئەو چینە بیروکراتە بەرزەی بریتیبوو لە پۆلیس و پیاوانی سپا کە ببوونە پاڵپشت بۆ ڕژێم. بەوجۆرە بەرودوای ڕژێم بوو بەسیستێمێکی دیکتاتۆری میلیتاریستی بورجوازی.

ساڵانی ئارام[44]

لە هەرەسی شۆڕشەکەی دەرسیم بەولاوە هیچ بزووتنەوەیەکی تری ئەوتۆ چەکدار و فراوان نەبوەتەوە. ئەو خوێنڕێژی، پەرتەوازەبوونی هاووڵاتییان، سپاردنی کار و گوزەرانی هەرێم بە سپا

44 ـ لەعەرەبییەکەدا(ساڵانی پشکۆ)یە. دیارە ئەوی ئینگلیزی و فارسیەکە دروستە. ـ « و »

و دامەزرانی بنکەی چاودێری زۆر بەجۆرێک دانیشتوانی ئەو بەشە کوردییەی هەراسان کرد، چیتر نەوێرن بیر لە سەربەستی و بزوتنەوەی چەکداری بکەنەوە.

ڕاپۆرتی "عوسمان مت"ی پەیامنێری ڕۆژنامەی" سۆن پۆست"ی تورکی کەپاش سەردانی ساڵی ١٩٤٨ی بۆ ئەو هەرێمە نووسی، چاکترین بەڵگەنامەیە بۆ دەرخستنی ئەو شارستانییەتەی[45] دەستوپێوەنی سپای تورک کردوویەتی بەدیاری بۆ نەتەوەی کورد، تێیدا دەڵێت:

"چوومە تونجەلی(دەرسیمی پێشوو) ڕوانیم ناوچەیەکی وێرانە و لەباجگر و حەسحەس بەولاوە هێشتا هیچ کاربەدەستێکی تری میری ڕوی تێنەکردووە، ویستم لەگەڵ هەندێک بدوێم و لە چۆنێتی ژیانیان بکۆڵمەوە، کەچی بەداخەوە کەسی پێش خولی یاخیبوونم تێدانەدین. نەکار و پیشە ماوە، نە زەوی کێڵراو و نە بازاڕ. تووشی هەچ کەس بووم بێکار و لەوڕۆژە بەدواوە خۆیان قایل کردووە بە پەروەردەی ئەو چەند سەر مەڕ و بزنەیەی بۆیان ماوەتەوە و پێی دەژین. تائێستا دیاردەی شارستانیەت ڕووی نەکردووەتە ئەوناوە، نە خوێندگەی تێدایە، نە نەخۆشخانە. مرۆڤی ئەوێ نازانن "دەرمان" چییە. دەبێت ئەوە چی بگەیێنێت کە ئەگەر لەلای دەرسیمییەک ناوی "کاربەدەستی میری" بهێنیت یەکسەر وائێدەگات باسی باجگر و حەسحەسی بۆ دەکەیت. وەک ئێمە هیچمان بۆ ئەو دەرسیمیانە نەکردووە گشت شتێکیشیان بەخۆڕایی لێدەسێنین. هیچ بەوە ناگوترێت ڕەفتار کە ئێمە لەگەڵ ئەوانی دەکەین(٤٤).

لەپاش جەنگی جیهانگیری دوو کە تورکیای تێنەکەوت، ڕژێمەکەی "ڕابەری نەتەوەیی" عیسمەت پاشا ئینۆنۆ بەپێویستی زانی ئەو شەپۆلی نەیاری و خۆپیشاندانە دامرکێنێت کە لەئەنجامی نەبوونی، برسێتی و بێدەرەتانی ساڵانی ١٩٤٠ تا ١٩٤٥ پەیدابوو، بۆیە هەندێک هەڵوێستی نەرمی نیشاندا. کە ئەو ڕژێمە زانی هێزەکانی فاشیزمی شکان، ناچار خۆی لە ئینگلتەرا و ئەمریکا نزیک کردەوە تا یارمەتی ئابووری و تەقەمەنی بدەن تا بەرگەی لە جەختی ڕوسیای سۆڤیەتی بکات. جا بۆیە دەبوو هەندێک ڕواڵەتی دیموکراسییانە بنوێنێت.

ساڵی ١٩٤٦ چەند پارت دروستبوون و هەندێک چاپەمەنی پێشکەوتنخواز دەرکەوتن. چەند مانگ پاش دامەزرانی پارتی سۆشیالستی کارگەر و جوتیاران ژمارەیەکی چاک لایەنگری لێ کۆبوونەوە. ئەو کوتووپڕ پەرسەندنەی لەدیسەمبەری ١٩٤٦دا بۆ بوەهۆی قەدەغەکردنی. تورکیا لەساڵی ١٩٥٠دا ئازادترین هەڵبژاردنی بەخۆوە دی. گوژم و شەپۆلی گەل لەپڕ پارتی دیموکراتی گەیاندە سەر مێزی دەسەڵات. ئەو پارتە چوار ساڵ لەوەوبەر لەلایەن عەدنان مەندەریسی خاوەن زەوی و خانووبەرە بەهاوکاری جەلال بایاری سەرەک شالیارانی کاتی ئەتاتورک پێکهات و پاشان بوو بە ئۆرگانێک بۆ سەرمایەداران و تاخمێک لەو بیرۆکراتانەی لە ڕژێم جودابوونەوە. پشتگیری میللەت لەو پارتە بۆ لەباربوونی پرۆگرامی سەرکردەکانی نەبوو، بەڵکو تەنها بۆ ئەوە بوو کە

45 ـ F ـ دیارییە شوومەکەی ....

www.koskikurd.com

کۆتایی بێنن بە ڕژێمە ستەمکارەکەی کەمالی. ئەوەبوو سەرکەوتنی پارتی دیموکرات بوو بە سەرکەوتنێکی بنەڕەت بۆ بۆرجوای تورک و هەندەی پێ بەهێز بوون بتوانن خۆ لە ژێر دەسەڵات و فرمانی بیروکراتەکانی سەر بە سپا ڕزگارکەن.

بێگومان دەسەڵاتی پەرلەمانی فرەپارتی و سەرکەوتنی پارتی دیموکرات لە تورکیادا بەگشتی و لە کوردستان بەتایبەتی" کە بنکەی سەرەکی ئەو پارتە بوو" تا ڕادەیەک زەبر و زەنگی پۆلیس و هێزی سپای کەمتر کردەوە، و تورک و کورد وەکیەک بوونە خاوەن مافی دەنگدان و دەیانکۆشی ناکۆکی نێوانیان بشارنەوە نەبا بۆیان ببێتە هۆی دۆڕانی هەڵبژارن، بۆیە ڕێگەیاندا بەو سەرکردە دەسبەسەرەکانی کورد (ئاغاکان) لەئاوارەیی بگەڕێنەوە ناو نیشتمان و سەر زەوی و زار و دارایی داگیرکراویان. لای دیموکراتەکان زۆر مەبەستبوو ئەوانە بەلای خۆدا ڕاکێشن. زۆر لەو فیودالانە گەیشتنە ئەندامەتی پەرلەمان و شالیاریشیان تێدا هەڵکەوت. ئەوجا وردە وردە لە کوردستان خوێندگە و ڕێگەوبان و نەخۆشخانە کرانەوە.

ئیمپریالیزمی ئەمریکی لەپرۆژەی مارشالی ساڵی ١٩٤٨ەوە دەیکۆشی خۆ بخنێتە ناو تورکیا. تورکیای مەندەریس وامێکی زۆری لەدەرەوە خواست. ئەو بورجوا تورکەی دووربوون لە شارەزایی تەکنیکی و دەیشیانویست ببوژێنەوە ناچار پشتیان بە یارمەتی دەرەوە بەست. سەرئەنجام لە ساڵی ١٩٥٧دا کەوتنە سەر لێواری باری شکست[46].

لە پاداشتی یارمەتییەکانی ئەمریکا، هەزاران سەربازی تورکی(بەشی زۆریان کورد بوون) ڕەوانەی جەنگی کوریا کران، هەروەها لە ١٨ی فەبریوەری ١٩٥٢دا خۆیان بەست بە پەیمانی بەغدا (N.A.T.O) وە و بۆیبوون بە بەرایی سەنگەر لەڕووی باشووری یەکێتی سۆڤیەت. هەروەها لەڕێکەوتنەکەی ٢٦ی فەبریوەری ١٩٥٤ بەدواوە ڕێگەیاندا بە ئەمرکا چەند بنکە و ناوەندی گوێهەڵخستن لەسەر خاکی تورکیا دامەزرێنێت کەبەشی زۆری کەوتنە کوردستانەوە. ڕژێمی مەندەریس بۆ بەرەنگاری کۆمۆنیستان و کورد ساڵی ١٩٥٥ لەگەڵ عیراق و ئێران و پاکستان ئەو پەیمانەیان بەست کەناونرا "پەیمانی بەغدا". ئەو پەیمانە خرایە بری پەیمانەکەی سەعدئاباد کە هەمان بەشداران[47] ساڵی ١٩٣٧ هەیانبوو بۆ هەمان ئەو مەبەست. ئەوەبوو لە ١٤ی ئەپریلیشدا بەریتانیا هاتە ناو ئەو پەیمانەیانە. ئەگەرچی کار و فرمانی بەرگری خرابووە ژێر دەسەڵاتی ئەمریکا و "دەبوو سپاسالاری پەیمان لەوان بێت" و لەگشت چالاکییەکیاندا بەشدارکرێت، بەڵام دیارە بەچاکیان نەزانیبوو لەڕووی ڕامیارییەوە ڕاستەوخۆ تێیدا بەشبن. کە عیراق پاش شۆڕشی جولای ١٩٥٨ لێیدەرچوو ناوی پەیمان بوو بە سەنتۆ (پەیمانی وڵاتانی چەق)

46 ـF ـ شکست بە دەرامەت و ئابووری(نیمچە نابووت)

47 ـF ـ لەوکاتەدا دەوڵەتێک بە ناوی پاکستان هێشتا دانەمەزرابوو، هاوپەیمانەکانی هەرێم ئەوسا تەنها عیراق،و ئێران و تورکیا بوون.

کە دەبوو "پێکەوە بەرگری لە مەترسی دەسدرێژی سۆڤیەت بکەن و ئامادەیشبن بۆ لێدانی ئەو جۆرە گێرەشێوێنیە ناوخۆییانەی مەترسی دەخەنە سەر ئاسایشی یەکێک لەو هاوبەشانە ". یەکەمین چالاکی "ڕاستەقینە"ی هاوپەیمانەکان لێدانی شۆڕشە کوردیەکەی جوانڕۆی ناو ئێران بوو کە لەسەرەتای ساڵی ١٩٥٦دا هێزەکانی عیراق و ئێران پێکەوە لێیاندا.

ئەوتاوە دیموکراسیە بۆ کورد نیشانەی سەرەتای هەڵتەکاندنی بناغەی دەرەبەگی لادێ بوو. لەوێدا وردەوردە "فیودال"ی کورد وەک خاوەن زەوی و زار " نەک وەک کورد" تێکەڵ بوو بەکەرتی سەرمایەداران و دەنگی چاکیان پێ کۆدەکردەوە. زۆر لەو سەرەک هۆز و بەگ و شێخ و ئاغایانە باریانکرد بۆ شار و لەوێ زەوی و خانووبەرەیان کڕی و بوون بە قۆنتەراتچی و بازرگان، بێکارەکانیش بە سوودی سەرمایە دەژیان. منداڵیان دەنارده بەر خوێندن لە زانستگە و خوێندگەکانی تورکیا و کۆلیجی ئەمریکایی. ئەوانە پاش تەواوکردنی خوێندن ڕوویان دەکردە کۆڕەکانی (شەرق ـ دۆغوچولیگ)، واتە نەوەی بووژانەوە ئابووری ڕۆژهەڵات، کە ناوێکە ڕژێم لەبری کوردستان بەکاریدێنێت.

سەرەتای دەرکەوتنی نەوەی بووژاندنەوە دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژانی پاش شۆڕشی یۆلیۆی ١٩٥٨ی عیراق کەتاماوەیەک ناوی بەکۆماری هاوبەشی کورد و عەرەب دەرکرد. ڕادیۆ کوردیەکەی بەغدا و پاشانیش ڕادیۆی قاهیرە و ئیزگەی یێریڤان کڵپە وگڕی بیری میللییان لەکوردستانی تورکیا هەڵگیرسان. ئەوانەیان لەوە گەیاند کەهاونیشتمانی کوردی وڵاتی دراوسێ خاوەن هەمان مافی هاونیشتمانی ترن. بەوکارە پەردەی بێدەنگی لەسەر کوشتار و ڕوداوەکانی ساڵانی سی لابرا.

گرۆیەک لە "هەڤاڵانی بوژانەوەی ئابووری"[48] لەپاییزی ١٩٥٨دا ڕۆژنامەیەکی بچووکیان لەژێر ناوی وڵاتی پێشکەوتوو(یلیری یورت) بڵاوکردەوە نووسینەکانی بە زمانی تورکی بوو و تایبەت بوون بە ڕونکردنەوەی دواکەوتوویی باری ئابووری هەرێمی ڕۆژهەڵات و کەموکوڕییەکانی نەخۆشخانە و خوێندگە و ڕێگەوبان و هتد .... خوێنەری ئەو لەناو کۆڕی ڕۆشنبیراندا زۆر بوو.

ئەوەبوو لەمانگی دیسەمبەری ١٩٥٨دا[49] ڕژێمی مەندەریس نەتەنها کارگێڕی ڕۆژنامە بەڵکو ئەوانەیشیان لەگەڵیدا گرت کەسیخوڕەکانی (M.I.T) ناوی بە (کویردچی) دەبرد. ژمارەی پەنجا کەسیان لێ گیرا.

ئەوگرتنە تەنها گێچەڵبوو ڕژێم دەیویست سەرنجی کۆمەڵی پێ وەرچەرخێنێت لە نشوستی باری ئابووری و شکستی لیرە " کە ئۆکتۆبەری ١٩٥٨ نزمبووەوە بۆ ٢٢٠٪ " و هەروەها لەڕادەبەدەر بەرزی نرخی کاڵا. گشت ئەوانە بوونەهۆی تووڕەیی زۆری بەتایبەت ناو بیروکرات و مووچەخۆرەکانی خاوەن دەرامەتی دیاریکراو و کاربەدەستانی سپا کە لەسایەی ئەو ڕژێمەدا زۆر

48 ـF و E ـ مەڵبەندی سەرەکی ئەو گرۆی "ڕۆژهەڵاتچیانە" (دۆگوجی) لە دیاربەکر بوو ....

49 ـF و E ـ دیسەمبەری ١٩٥٩.

www.koskikurd.com

تایبەتمەندییان لەدەستدا. ئەوەبوو بەکێشەی قوبرس و هەمان کات بڵاوکردنەوەی دەنگی جموجۆڵی "ئاژاوەچی و گێرەشێوێنانی کورد" تاماوەیەک سەرنجی کۆمەڵیان لە کێشە ئابوورییەکان وەرگێڕا.

هەرچی کاربەدەستانی سپا بوو کە لەساڵی ۱۹۵۰بەدواوە دەستیان لەکاروباری میری و باری رامیاری وڵاتدا نەمابوو، توانیان لەو سیستێمە ڕاپەرن و زۆر توند دەستی لێوەشێنن و " ڕووی دیموکراسی ڕاستەقینە و ڕەوشی شۆڕشگێڕانەی کەمالیزمی پێشوو" ڕزگارکەن.

کودەتای ۲۷ مای ۱۹٦۰ بەتۆڵەی ئەو کاربەدەستە بیروکرات و کەمالیستانەی سپا دەژمێردرێت کەخۆیان ناونا (ئایدن)ـ واتە ڕۆشنبیر. کوودەتاچییان تاخمێک بوون بەناوی "کۆمیتەی یەکێتی نیشتمانی" ماوەی ساڵ و نیوێک دەسەڵاتیان بەسەر وڵاتدا بوو. پاش هەڵبژاردنی ساڵی ۱۹٦۱ ڕێگەدرا کابینەی ئاسایی دەوڵەت دامەزرێتەوە[50].

وەنەبێت میللەت بەتەنها پیرۆزبایی لەو کودەتایە نەکردبێت، بەڵکو تەنانەت دژیشبوون پێی، بەتایبەت کورد کە لە گەڕانەوەی کەمالیست دەترسان. یەکەمین هەڵوێستی ئەو کۆمیتەیە گرتنی٤٨٥ کەسی ڕۆشنبیر و ناوداری کورد بوو کەچوار مانگیان لەسەربازگەیەکی شاری سیواس بردەسەر و ٥٥ کەس لەوانەی لەناو کۆمەڵدا زۆر بەناوبانگ و دەست ڕۆیشتوو بوون هەڵدران بۆ شارە ڕۆژئاواییەکانی تورکیا و ماوەی دوو دانە ساڵ بە دەستبەسەری مانەوە. ٤٩ زیندانی[51] کورد بەر بڕیاری لێخۆشبوونەکەی پاش کوودەتا نەکەوتن. یەکێکیتر لەفرمانە سەرەکیەکانی کۆمیتەی یەکێتی نیشتمانی" بەتورک کردنی" ناوی شار و گوندە کوردیەکان بوو. هەروەها بڕیاردرا "بەشی ناوخۆیی" بۆ خوێندگەکانی ئەو هەرێمە کوردییە بکەنەوە تا منداڵی کورد لەوردساڵییەوە لەکەسوکار دووربخرێنەوە و "تورکانە گۆشەکرێن" (بەڵام ئەنجام بەپێچەوانەی مەبەست دەرکەوت، چونکە زۆر لەوانە تا ئەوکاتەی پێدەگەیشتن بایاندەدایەوە سەر ڕێ و دۆزی کوردایەتی) . کارەکانی تری ئەوتاخمە لەکوردستان کردنەوەی نیو دەرزەن ئێزگە بوو بەزمانی تورکی تا هاووڵاتییان دوورخەنەوە لەگوێگرتنی ڕادیۆ کوردییەکانی وڵاتانی دراوسێ.

فەرمانێکی تری کۆمیتە پیادەکردنی "یاسای نیشتەجێی کردن" بوو کە دەسەڵات دەبەخشێت بەمیری جۆرە کەسانێکی پێ دوورخاتەوە کەلێکۆڵینەوە دەریدەخات ئاژاوەچی، یان تێکدەری بەرژەوەندی گشتین. ئەوجا کەوتنە گواستنەوەی زۆرکەس لەگەڵ خاوخێزانی" تا خزمی پلەی چوار" بۆ هەرێمێکی تری کیشوەر. ئەو یاسایە تەنها کوردی دەگرتەوە.

١٦ی نۆڤەمبەری ۱۹٦۰[52]"واتە دوو مانگ پاش هەڵگیرسانی بزوتنەوە چەکدارییەکەی

50 ـ هەڵوێستێکی تری نزیک لەو بابەتە پاش هەڵبژاردنی دیسەمبەری ۱۹۹٦یش ڕویدا. بڕوانە پێشەکی وەرگێڕ. « و »

51 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ٥۹ کەس ....

52 ـ شۆڕشەکەی باشووری کوردستان لە۱۱ی سیپتەمبەری۱۹٦۱دا هەڵگیرسا. « و »

کوردی عیراق کە مستەفا بارزانی ڕابەری بوو" سەرکردەی کودەتاچییان هەڕەشەی لەکوردی تورکیا دەکرد کە نەکەن تەنانەت بیر لەوە بکەنەوە هەڵوێستی وەک هاوتاکانی وڵاتی دراوسێ بنوێنن؛ " ئەگەر تورکە کێوییەکان هێمنی ڕانەگرن ئەوە سپا هێچ دەست لە بۆمبارانکردنی گوند و شارەکانیان ناپارێزن و لەگەڵ زەوییان تەخت دەکات و خۆیشیان لەخەڵتانی خوێن هەڵدەکێشێت و وڵاتیان لێ دەکەکات بەگۆمی خوێن".

هەرچەندە ئەو ڕژێمە نوێیەی لەساڵی ۱۹٦۱دا[53] دەسەڵاتی گرتەدەست هەندێک هەڵوێستی دیموکراسیانەی نیشاندا و مافی ئازادی ئەندێشە، چاپەمەنی، کۆڕ بەستن و کردنەوەی کۆمەڵەی پیشەیی بە ڕەوا ناساند. ساڵی۱۹٦۳ بە یەک دەستووری لیبرالانە قەدەغەبوونی مانگرتن و کۆڕ و کۆبوونەوەی جێیگومان و گێرە شێوێنی و ناوچەگەری و کۆمەڵ تێکدەری دووپات کردەوە. لەگەڵ گشت ئەوتۆیش هێشتا کورد تۆزێکی سوودی لەو ئازادی و دەموکراسییەتە بەرکەوت.

چینی ناوەندی ڕونبین و پڕئاوات کەوتنە سەرپێ، و هەروەها چینی کرێکار تادەهات لەڕووی رامیارییەوە پێش دەکەوت و بە ژمارەیش پتر دەبوون. ئابوورییە هەو کردووەکەی ژێیمی مەندەریس بوە هۆی ئاڵۆزی و ڕوو لەنشوستی کردنی چینی بۆرجوای بچووک. بناغەیان ڕۆشنبیرانی کورد لەکوردستان بتەوبوو. گشت ئەوانە پێکەوە ببوونە هۆی ئەوەی بەڵێنی دەستوور تەنها تێبینی سەر کاغەز نەبێت. لە هەفتەی دووهەمی مانگی فەبریوەری۱۹٦۱دا سێ پارتی نوێ تر هاتنە سەر شانۆ؛ عەدالەت پارتی(A.P)، یەنی تویرک پارتی(Y.T.P)، و تاخمێک ئەندامی ساندیکا پیشەییەکانی تورک، ئیش پارتی(T.I.P)یان پێکەوەنا.

لە هەڵبژاردنی ساڵی ۱۹٦۱دا هیچ یەک لەپارتە ڕامیارییەکان دەنگی ئەوتۆی نەبوو، جگە لە عەدالەت پارتی کە زۆرترین دەنگی بەرکەوت و بەوە شوێنی پارتە دیموکراتەکەی مەندەریسی گرت. دەنگەکانی کوردستان بەزۆری چوون بۆ ئەو پارتە و پارتی تورکیای نوێ کە یەکێک لە سەرکردەکانی(دوکتۆر یوسف عەزیزئۆغلو) کورد بوو. کابینەی نوێی هاوبەشی پێکهات و سپا سەرۆکایەتی دەوڵەتی سپارد بە عیسمەت ئینۆنۆی پیر کە یەکێکبوو لەخۆیان.

لەخۆلی نوێدا گۆڤاری بارش دونیاسی(جیهانی ئاشتی) کە بۆرجوا لیبرالەکانی دەریانکرد، ساڵی ۱۹٦۲ بەشێک لە لاپەڕەکانی تەرخانکرا بۆ نووسینە زمانەوانی و کولتووری و فۆلکلۆرییە کوردییەکانی موسا عەنتەر. لەبەرئەوەی ئەحمەد حەمدی بازار بوو بە بەڕێوەبەری گشتی گۆڤار، و ئەو یەکێک بوو لە کۆنە هاوڵانی مستەفا کەمال و دامەزرێنەر و یاریدەری سەرۆک یانەی یەکێتی نیشتمانی بازرگانانی تورک و یەکێتی ژوورەکانی بازرگان و پیشەسازانی تورک، ڕۆژنامەکەیان پێ دانەخست. ئەوجا ڕۆشنبیرانی " چەپ "ی کەمالیست کەوتنە تانووت و توانج و بەکەمتەرخەم تاوانبارکردنی ئەو چینەی بۆرجوا. سەرئەنجام بوو بە شەڕە قسەی گەرم لەنێوان گۆڤاری بارش

53 ـF ـ یاسا سەرەکییەکەی ۱۹٦۱. و E ـ یاسا ی نوێی ۱۹٦۱ ... .

دونیاسی و گۆڤاری(یون)ی کەمالیست. کۆمەڵێک ڕۆشنبیری ئیستەنبوول (نەوەی بووژانەوەی ئابووری)ی سەر بە دوکتۆر عەزیزئۆغلو لە سیپتەمبەری هەمان ساڵدا گۆڤاری مانگانەی(دیجلە و فورات)یان دەرکرد بە هەردووک زمانی کوردی و تورکی. ئەگۆڤارە لەنێو گەنجانی "نەوەی بووژانەوەی ئابووری"[54]دا زۆر پەسەند و سەرکەوتوو بوو. پاش چەند ژمارەیەک ئەو سەرکەوتنەیان بۆ بووە هۆی قەدەغەکردنی. دوو گۆڤاری ترکە ناویان(دەنگ) و (ڕێیا نویٚ) هەر پێش دەرکەوتن قەدەغەکران.

بەدەسکێشانەوەی عەدالەت پارتی لە٢٥ی جونی١٩٦٢دا کابینەی هاوبەش هەڵوەشایەوە و دووبارە عیسمەت پاشا کابینەی تری پێکهێنایەوە. شالیارگەی تەندروستی سپارد بە دوکتۆر عەزیزئۆغلو کە نمایندەی دیاربەکر و سەرۆکی پارتی تورکیای نوێ بوو. لەو ماوە کورتەی فرمانیدا دوکتۆر عەزیزئۆغلو لەکۆی گشت ڕژێمەکانی پێشوو پتر نەخۆشخانە و فێرگەی لەکوردستان کردەوە، بۆیە لەناو کۆمەڵی خۆیدا ناوبانگی دەرکرد و خۆشیان دەویست. ئەوجا شالیاری ناوخۆ "ه . و. بیگ ئاتا"ی هاوکاری کە یەکەپیاوی ئینۆنۆ بوو، لە کۆڕێکدا تاوانی ناوچەگەری خستەپاڵ و ناچاری کرد سەنگەری دژ بە ئۆردووی کەمالیستان چۆڵ بکات و دەست لەکار بکێشێتەوە.

خولی(بووژانەوەی ئابووری)[55] هەنگاوێکی تری نوێی بۆ کورد ڕەخسان. کوردی وڵاتی دراوسێ لەپێناو سەربەستی نەتەوەییدا بزوتنەوەی چەکدارییان هەڵگیرسانبوو. رادیۆیش هەر باسی کورد و کوردستانی دەکرد. تەنانەت ڕۆژنامە تورکییەکانیش کە لەو خولەی ئازادی چاپەمەنییدا دەژیان کە میری بڕیاریدا، بۆ بەرزکردنەوەی ڕادەی فرۆش ڕیپۆرتاجی دووردرێژیان لەسەر"بزوتنەوە کوردییەکەی بارزانی" دەنووسی. ئەوانە و بەتایبەتیش بزوتنەوە کوردییەکەی عیراق هەستی کوردایەتی لەلای ئەو کوردانە زیندوو کردەوە کە بەهرەوەربوون بەو خولی ئازادی چاپ و ڕەفتارە دیموکراسی و کومەلایەتییەکانی ناو تورکیا و ڕادیکالانە ڕویان لە ڕێکخراوە چەپیەکان دەکرد.

"یەنی ئاکیز" (ڕێبازی نوێ) یەکەمین گۆڤاری سۆشیالیستی کوردی بوو لە ساڵی ١٩٦٦دا لە ئەنقەرە بەچاپ گەیشت. محەمەد عەلی ئەسلانی بەڕێوەبەری پارێزەرێکی ئاراراتی بوو، پاشان بوو بوسەرۆک پارتی کار لە تورکیا. لاپەڕەکانی ڕۆژنامەی تەرخانکرد بۆ باسی تیۆری لەسەر کێشەی کورد و پشتگیری لە ئەگەری یەکگرتن لەنێوان هەردوو چینی کرێکاری کورد و تورک تا پێکەوە ڕووبەڕووی ستەمکاری کاربەدەستانی تورک و هەروەها کورد ببن، و بکۆشن سیستێمێکی سۆشیالی ئەوتۆ بێتە کایەوە سەربەستی و ئازادی و یەکسانی و خۆشگوزەرانی بۆ

F_54 و E ـ ... لەنێو خوێندکارانی شاردا ....

F_55 و E ـ (ڕۆژهەلات چێتی)....

هەردووک گەلی کورد و تورک دابینکات. لەوەتەی کۆماری تورکی کەوتە "باسی گەلی کورد" یەنی ئاکیش یەکهەمین بلاوکراوەی ئاشکرای ڕۆژهەلاتییان بوو. ئەوەبوو سەرکەوتنی ئەو ڕۆژنامەیە و باوەڕ پەیداکردنی لەناو کوڕ و کۆمەڵی لاو و ڕۆشنبیردا، و ئەو تەکانەی نوێیەی بەخشی بە بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورد، بۆرجوای تورکی هێنایە سەر ئەوەی ئەو گۆڤارە مانگانەیەی بە دوو زمانی تورکی و کوردی دەردەچوو لە چوارهەمین ژمارەیدا داخەن و سەرۆکەیەیشی بگرن چونکە بەکارهێنانی وشەی" نەتەوی کورد" بە بۆچوونی ئەوان، هەست و دۆزی نەتەوایەتی بۆرجوای تورک دەڕووشێنێت، و هەستی جوداخوازی لەلای کورد دەبزوێنێت.

کەواتە وەک ئازادی چاپەمەنی بۆ کورد نەبوو، هەرنەبێت لەخولی "سەربەستی" نوێدا ڕێز لەهەندێک کێش و پێوانەی یاسایی دەگیرا و چیتر وەک سیسیتێمەکەی ئەتاتورک کەسیان ڕەوانەی بەر پەتی قەنارە نەکرد لەسەرئەوەی دەربڕن کە "کورد هەیە". ئەوەبوو تێکۆشەری کورد دەیتوانی بەئارەزووی خۆی ئەوە بنووسێت کە دەیەوێت، بەلام دەبوو قایلبێت بەو چەند ساڵ زیندانییەی بۆی دەبڕایەوە. ئەوجا کەمال بودیللی نمایندەی ئورفە یەک پەرتووکی لەژێر ناوی" کویردجە گرامەر" (واتە ـ ڕێزمانی کوردی) بەچاپ گەیاند. بەهۆی ئەندامەتی پەرلەمانەوە یاسا ئەوی پاراست، بەلام لەچاپدانی "برینا ڕەش" و "فەرهەنگا کوردی ـ تورکی" موسا عەنتەری چەندین جار گەیاندە بەر مێزی داد. هەروەها محەمەد ئەمین بوزئەرسەلان لەسەر بلاوکردنەوەی "ABC کوردی" و "مەم وزین"ی ئەحمەدی خانی. بەکوردی کراوی دوو پەرتووکی ئینگلیزی[56] - "ڕەچەڵەکی کورد" لە نووسینی ماک کاروس و "کۆمارە کوردییەکەی ساڵی ١٩٤٦ی مەهاباد" لە نووسینی، و. ئینگلتون ـ کەوتنە بەرباس. "لەگشتی سەرنجکێشتر دوو پەرتووکی کۆمەلایەتی کۆمەڵناسی تورک ئیسماعیل بێشکچی "کوێچبە ئەلیخان ئەشیرەتی" (هۆزە دەوار نشینەکەی ئەلیخان) کەنامەی دوکتۆراکەیەتی و "دۆگو ئەنادۆلینین دویزینی"(دۆز لەئەنادۆلی ڕۆژهەلات) بوو، لەئەنجامی بلاوبوونەوەیان ساڵی ١٩٧١ دوانزە ساڵ زیندانی بۆ بڕایەوە.

ئەوجۆرە بلاوکراوانە و کۆششی لاوانی کورد و ڕۆشنبیرانی کوردی ئەندام لەناو پارتی کار، و هەروەها پەرەسەندنی بزوتنەوەی نەتەوایەتییەکەی کوردی عیراق، لێپرسراوانی لەشکر و میری ئەنقەرەی هەراسانکرد. ئەوەبوو ڕژێمی ئەنقەرە لە ساڵی ١٩٦٦دا چەند کەرت هێزی کۆماندۆی دژ بە پارتیزانی بە کوردستاندا بلاو کردەوە تا دێهاتیانی پێ بترسێنن نەبا کەس بیر تەنانەت لەچەندوچۆنی هەڵسووڕانی کوردی عیراق بکاتەوە.

کوردایەتییەکەی سەرەتا ئەو ڕۆشنبیرانە خولیاییبوون کە لەناوەندی بۆرجوا و فیودالەوە هەڵقولان، لە شەستەکان بەدواوە کەوتە نێو لاوانی"بوژانەوەی ئابووری" و وردە بۆرجوای شار و لادێ و تەشەنەی کرد و ڕێچکەی برد بەرەو کۆمەلگەی جوتیاری بێدەرەتان. بەگشتی ئەوانە وەک

F_56 و E ـ ... ئەو دوو بەرهەمەی بەکۆششی دۆغان شێخ حەسەنانلی بلاوکرایەوە.

www.koskikurd.com

پێویست گوێڕایەڵی ئەو کەسە دەبوون کە باسی نشوستی ئابووری هەرێمی ڕۆژهەڵات و نایەکسانی هەرێمە کوردیەی بەرانبەر بە ئەنادۆڵی ڕۆژئاوا، و بێکارییە هەمیشەییەکەیانی بۆ دەکردن. بێدەسەڵات بوونی ڕژێم لەچارەسەرکردنی گیروگرفت و درێژ خایاندنی ئەو قۆناغەی لەساڵی ١٩٦١وە هەنگاویان بۆ نا کوتووپڕ زەمینەی خۆشکرد بۆ پەرەسەندنی ڕادیکاڵی لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا.

بزوتنەوەی دیموکراسی و سۆشیالیستی لە تورکیا (١٩٦١ـ ١٩٧٠)

ئەگەرچی باری دەرەکی وەک بزوتنەوە کوردییەکەی عیراق و ئێزگە کوردییەکانی ڕادیۆی وڵاتانی دراوسێ و سەرهەڵدانی بزووتنەوەی ئازادیخوازی گشت لایەکی جیهان ڕاستەوخۆ کاری کردە سەر بووژانەوەی هەستی نەتەوایەتی کورد. لە ساڵی ١٩٦١یش بەدواوە تەشەنەکردنی بزوتنەوەی دیموکرات و سۆشیالیستی ناوخۆی خودی تورکیا زەمینەخۆشکەربوو بۆ چەسپاندنی کاکڵەی بیری کۆمەڵایەتی و ڕامیاری و ئایدیۆلۆجی ناو کورد، و هەر ئەو بارووددۆخەیش کادری شۆڕشگێڕ و پێشکەوتنخوازی کوردی گۆشەکرد.

هەرچۆنبێت پارتی کاری تورکی تاساڵی ١٩٦٨ ڕۆڵی سەرەکی خۆی بینی لە ڕێکخستن و بەرەوپێشچوون و چەسپاندنی دیموکراسییەتی دژ بە فاشیزم و ئیمپریالیزم. ئەوپارتەی سەرەتادا تاخمێک ئەندامی ئەو ساندیکای کرێکارانەی بە ڕابەری ناوداری پێشکەوتنخواز محەمەد عەلی ئابیار دامەزرا، توانی گشت وزەیەکی پێشکەوتخوازانە زیندووکاتەوە کە ساڵەهای ساڵ بوو لە تورکیا قەتیس مابوو. پارتی کاری تورکی لە سەرەتای دەرکەوتنیدا هەر وەک پارتێکی کرێکاری بوو. ئەندامە سەرەکییەکانی بریتیبوون لەو ڕۆشنبیرانەی بەتایبەتی لە بنەماڵە بۆرجوا لیبرال، یان ئوروستکراتەکانەوە هاتبوون، لەوانەبوون کەخوێندنیان لەدەرەوە تەواوکردبوو و بەتەواوی شارەزای چەندین زمانی بیانی بوون. زۆریان تێدا بوو بێلەوەی فری بەسەر سۆشیالیزمییەوە هەبێت نەیاربوون بە سیستێمی ژیانی ئەو ڕۆژە. لە جانتای ئەوانەدا هەندێک دەستنووسی لە بەرهەمی فەلسەفی و ڕامیاری و ڕۆمان هەبوو کە چەند ساڵ لەوەوبەر لەزمانی فەرەنسی، ئینگلیزی، ئەڵمانی، ڕوسی و یۆنانییەوە وەریانگێڕابوو بەڵام ستەمکاری ڕژێم ماوەی نەدەدان لە چاپیدەن، ئێستا لەسایەی سیستێمی نوێدا توانای چاپیان بۆ ڕەخسا.

کە سیناتۆر نیازی ئاگرناسلی لە فەبریوەری ١٩٦٣دا بوو بە ئەندامی پارتی کار، هەر لەسەرەتای دامەزرانی پەرلەمانی تورکییەوە تا ئەو ڕۆژە یەکەمین پارتی سۆشیالیست بوو ئەندامی هەبێت لەناو پەرلەمان. بەگوێرەی یاسای بنەڕەتی نوێ، هەچ پارتێک ئەندامی بوو لەپەرلەمان و سەرۆکانی زانکۆ و سەرەک کۆمار، بۆیان هەبوو پێشنیار ئاراستەی ئەنجومەن بکەن بۆ چاوخشاندنەوە بەندە کۆن و نوێکانی دەستووری وڵات. بەوە پارتی کاری تورکی توانی بەهۆی

نمایندەکەیەوە نزیکەی شەست خاڵی یاسا بگۆڕێت.

کە کەوتنە وتووێژ لەسەر دوو بەندی ١٤١ و ١٤٢ی یاسای سزایی کە لە ئیتالیای فاشیزم وەرگیرا بۆ لێدانی کۆمۆنیست و کوردی "جوداخوز"، ئەمان بە تەگەرەیان ناوبرد لەڕێی چەسپاندنی بناغەی دیموکراسیەت، ئەنجومەنی یاسادانەر بە سەرکەوتنی هەشت دەنگ بەسەر حەوت دەنگی ئەواندا ڕێی لابردنی نەدان بەڵام بڕیاردرا سنووری دەسەڵاتی یکرێت بە؛ " چیتر خوێندن، باس، لێکۆڵینەوە و ڕاهێنان لەسەر کۆمۆنیستی و ئانارشیزم « گێرەشێوێنی » بەو دوو بەندە تاوانبار ناکرێن ". ئەوجا زۆر بەفراوانی بەر بۆ چاپخانە ئاوڵە بوو بەرهەمەکانی مارکس، ئینگلس، لینین، هیگل، ستالین، ماو، کاسترۆ، هۆشی منە، نکرۆمە، فانون، گیڤارا، ڕۆزا لوکسمبۆرگ، ئۆگست بێل، «F ـ بریشت »، نازم حیکمەت و کەسانی تر بەچاپ بگەیێن و بیخەنە بەردەستی ئەوانەی تا ئەوڕۆژە هەر ناوی نەبیستبوون، تەنانەت(ئایدن) ڕۆشنبیران کە هیچیان لە زمانی بیانی نەزانیوە.

هەوی ئابووری و بێکاری ساڵانی شەست[57] بوە هۆی نەخوێنەواری و برسی کۆمەڵی ناو تورکیای پاشکەوتوو. ئەوانەی هەندێکیان حەز لەخوێندن بوو، واتە خوێندکار و ڕۆشنبیرەکانی تامەزرۆی خوێندن بوون و لەچەند ڕۆمانی سەدەی نۆزدە بەولاوە چیتریان دەستنەکەوتووە زاخاوی مێشکی خۆیانی پێبدەن بەگشتی ڕوویان کردە ئەو بەرهەمە نوێیانە. لە ساڵی ١٩٦٥ بەدواوە زانکۆ تەنانەت یەک لەپێنجی کۆی ئەو خوێندکارانەی وەردەگرت کەپلەی ئامادەیی و ئازموونی تایبەت بە زانکۆییان دەبڕی. وەرنەگیراوەکان، بەتایبەتی لایەنە زۆرەکەی بەرەی چینی بۆرجوای بچووک بێکار دەمانەوە. بەوە خوێندگە نزمەکانی پێش لەزانکۆ بوون بە کانگای دەرکەوتنی کادری شۆڕشگێڕ.

هەندەی نەبرد بنکەی سۆشیالیستی و کۆڕی زانست لە کۆلیجەکان پەیدابوون. لەساڵی ١٩٦٥ بەدواوە ئەو کۆڕانە لەکۆمەڵەیەکی ئەندێشەیی ئەوتۆدا یەکیان گرت زوور نزیک بوو لەبیر و بۆچوونەکانی پارتی کار کەپاشان (یەکێتی لاوانی شۆڕشگێڕ)ی لێ پێکهات و بوو بە مەڵبەندێک بۆ گۆشەکردنی شۆڕشگێڕی ناو چینەکان. بەنرخترین شت لەلای زۆربەی ئەو لەلاوانە " هاوپەیوەستی بووژانەوەی ئابووری" گەل بوو، بۆیە تێکۆشان لەپێناو گەلدا بوو بەوپەڕی مایەی شانازی. لاوان بەگشتی لەسەر یەک ڕێ نەبوون، بەڵکوو تاخمێک ڕوویانکردە (M H P) "پارتی بزووتنەوەی میللی" کە کۆلۆنێل تورکیش دایمەزران و تێکەڵی کردن بە پۆخڵەواتی ڕژێم و بەڵێنی بە"میللەتی مەزنی تورک" دا بەرەو پێشکەوتنیان بڕانێت. ئەوجا پیاوکوژانی ئەو پارتە فاشیستە بوونە قامچی دەستی ڕژێم بۆ لێدانی لاوانی پێشکەوتنخواز. هەروەها پارتە پانئیسلامییەکانی دژ بە "ڕژێمی سەرمایەداری و زانستیاری" هەنێکیان لەو لاوانە کێشکرد

57 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ساڵەکانی دەیەی سێهەم ....

www.koskikurd.com

بەلای خۆدا.

بەکۆششی یەکێک لەو یانەی لاوانە، لەکوردستان بەش بۆپارتی کاری تورکی کرایەوە و زۆر لەکرێکار و پیشەساز و بازرگانانی بچووک تێکەڵ بەو پارتە بوون. بێگومان ئەو کارە بێ گێچەڵ و گیروگرفتی دەزگاکانی پۆلیسی ئاسایش نەچووسەر کە بۆ بەربەرکانێی ڕێکخراو و بیری کۆمۆنیستی بەکێشوەردا بڵاوکرابوونەوە.

لە هەڵبژاردنی ساڵی١٩٦٥دا پارتی کار " لەکۆی ٤٥٠ کورسی" پانزەی[58] بەرکەوت و بۆ ئەو بوو بە بنکە.

بەڵام ئەنجامی چارەنووسی گشت بزووتنەوەی دیموکراسی و دژ بە ئیمپریالیزمی هەر ناکۆکی و لێکبچڕانە. کۆڵینەوە لە بارودۆخی ڕاستەقینەی وڵات و جیاوازی نەخشەی ستراتیجی شۆڕشگێڕانەی نێوان "پەرلەمانی" و " لینینیست"ـەکان، واتە نێوان خواستارانی شۆڕشی دیموکراسی نەتەوەیی و ئەوانی شۆڕشی سۆشیالیستی بووە هۆی دووبەرەکی. لەساڵی ١٩٦٨دا لێک بچڕان ئاشکرا بوو، و پارتی کاری تورکی بەرفراوانتر ڕووی لەبیری شۆڕشگێڕی سۆشیالیستانە کرد، و لەولایشەوە خواستارانی شۆڕشی دیموکراسی نەتەوەیی لە میهری بیللی کۆبوونەوە. پاش ئەوە چەند کەرتێکی تریان لێ بووەوە، و لەوانە دووگرۆی بوون بە ماوی.

باڵە سۆشیالیستەکەی وردەبۆرجوا بەرەبەرە ڕوو لەسەرکەوتن بوون و ئەو کادیرە بۆرجوایانە و ئەبیاری پێشەوایانیان دوورخستەوە کە بە باڵی پەرلەمانتاری زۆر خاو و خلیچک ناودەبران.

ئەگەرچی لەوڕۆژەدا کرێکار بارستایی و تایبەتمەندی ئەوتۆی لەناو ئەو پارتەدا نەبوو بەڵام ئەوان هەر باسی کرێکاریان لەسەردەم بوو. لەساڵی١٩٦٧دا تاخمێک لەو چالاکانەی لایەنی پارتی کاری تورکییان دەگرت بوون بە بەشێک لەو بزوتنەوەیەی تورکیش کەچەقێکی سەر بە ئامریکا و ڕژێم بوو، ئەو (یەکێتی کرێکارانی شۆڕشگێڕ"D.I.S.K")یان پێکەوەنا کە ئەمڕۆ خاوەنی پتر لە نیو ملیۆن ئەندامە. هەروەک ساڵی ١٩٦٧ هەندێک لە کوردە تێکۆشەرەکانی سەر بە پارتی کاری تورکی لە شارە مەزنەکانی کوردستاندا کۆڕ و کۆمەڵیان دژ بەستەم و قەڵاچۆکاری نەتەوەیی بەست و بانگیان بۆ ژیانی دیموکراسی کورد هەڵدا. سەرەتا ساڵی ١٩٦٩ لە ئەنقەرە و ئیستەنبوڵ، و پاشان لەشارە کوردیەکاندا" ڕێکخراوی لاوانی شۆڕشگێڕی کورد ـDDKO " دەستی باڵای هەبوو لە دامەزرانی بنکەی ڕاهێنانی" هەڵوێستی شۆڕشگێڕانە لەهەرێمی ڕۆژهەڵات". تێکۆشەرانی ئەو کۆمەڵەیە وەک لە بزوتنەوە نەتەوایەتییەکەی کورددا ڕۆڵێ سەرەکییان بوو، لە پارتی کاری تورکیشدا ئەندام، یان لایەنگیر بوون.

ناکۆکی ناوخۆیی پارتی کاری تورکی لەسەرەتای ساڵی ١٩٦٩وە بەرەو هەرەسی دەبرد. بەڕاستی تا ئەوکاتە کاری گرنگیان ئەنجامدا، و لەڕووی ئایدیۆلۆجیەوە هەنگاوی چاکیان لەسەر

58 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ... ٣٥ کورسی ....

www.koskikurd.com

ئاستی تورکیا دەنا، یەکێک لەوانە لێکۆڵینەوەکەی کۆنگرەی چوارهەمی مانگی ئۆکتۆبەری ١٩٧٠ بوو کە لەسەر کێشەی کورد بوو. ئەوجا ئەو لێکۆڵینەوەیە بووە مایەی قەدەغەکردنی.

هەرچەندە بزوتنەوە شۆڕشگێڕییەکەیان بچڕبچڕ بوو، هەر کاری چاکیان دژ بە ئیمپریالیستی ئەنجامدا و تادەهات بەرەوپێش دەچوون و ئەندامیان پتر دەبوون. ئەوکاتەی ڕژێم توانای بەرگری لەباردا نەما ڕێگەی ترساندنی گرتەبەر، و ماوەیدا میلیشیا چەکدارەکانی کۆلۆنێل تورکیش بەبەرچاوی پۆلیسەوە هەڵکوتنە سەر "زانکۆ سوورەکان" و چەند تێکۆشەری لێ بکوژن و لەسەر چەقی ڕێادا فرێیاندەن. لە ساڵی ١٩٦٩وە تا (١٢ی مارسی)١٩٧١ سی و پێنج کەسیان کوشت. ئەگەرچی تاوانباران دەناسرانەوە، تەنانەت یەکێکیش نەدرا بەدادگا. ئەوەی کاری کردە سەر لاوان ڕوویکەنە ڕاهێنان لە سەر چەک، و مەشق لەژێر چاودێری ڕێکخراوە فەلەستینییەکان، لەبەر هەڵوێستی درندانەی ڕژێم، و نەمانی باوەڕ بوو بە گۆڕانکارییەکی کوتووپڕی شۆڕشگێڕانە، بۆیە تاخمێک لەلاوان کەوتنە سەر ئەو باوەڕەی، تاکە ڕێگە بۆ گۆڕینی سیستێم دەستدانە چەکە.

ئەوجا لەوتۆ بارودۆخدا دوو دەستە پەیدابوون، "بەرگری میللی ئازادیخوازانی تورکیا(T.H.K.O)" کە دێنیز گێزمیش پێکەوەینا، و ماهیر شایان "پارتی ئازادیخوازی میللی تورک (T.H.K.P)"ی پێکهێنا و کەرتە جەکدارەکەیشی ناونا "بەرایی ئازادیخوازانی میللی تورک(T.H.K.O)".

بەرزبوونەوەی ڕادەی چالاکی کرێکار، و سەرهەڵدانەوەی بزوتنەوە نەتەوایەتی کورد و بیری ڕادیکاڵی لاوان، میری و دەسەڵاتدارانی سپای هەراسان کرد بەو ڕادەیەی "چەپڕەوان"ی کەمالی کەوتنە ئەوباوەڕەوە تاخمێک ئەفسەری پلەی کۆلۆنێل"ی خاوەن بیروباوەڕی چەپی" کوودەتایەک بگێڕن. سەرئەنجام بە مەبەستی زەمینە خۆشکردن بۆ چەسپاندنی هەندێک باری ئابووری، ڕامیاری و یاسایی سەخت کە نەیانتوانیوە لەکاتی ئاسایدا بیسەپێنن، و بۆ بێشخستنی کوودەتاکەی ئەفسەرانی کۆلۆنێل، ڕۆژی ٢١مارسی ١٩٧١ سپا کوودەتای کرد بەسەر ڕژێمی دیمیرئێلدا و بڕیاری حوکومڕانی لەشکری بەسەر وڵاتدا سەپاند. مافی مانگرتن هەڵسپێردرا، و گشت کۆمیتەکانی بووژانەوەی ئابووری و یەکێتییە پیشەییەکانی ماموستایان و لاوان و پارتی کاری تورکیش هەڵوەشانەوە.

هەزاران کەس گیران و لەژێر چاودێری(ئەو ئەفسەرە تورکە ئەمریکاییانەی لە پاناما ڕاهێنرابوون) لە مەڵبەندەکانی دژ بە یاخیبووواندا ئازار و ئەشکەنجە دەدران. پتر لەهەزارکەسیش لە کوردستان گیران و لە ئۆردوگایەکی سپایی دیاربەکردا کۆکرانەوە و پاشان ڕەوانەی بەندیخانە کران. لە ٧٥٪ی[59] گیراوان لادێیی بوون، هەندێکیان بە هاوکاری لەگەڵ پارتی دیموکراتی کوردستان تاوانبار کران و ئەوانی تر بە تاوانی لایەنگری ڕێکخراوی نهێنی جوداخوازانەی ناو

59 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ٥٠٪ ....

کۆمەڵەکانی لاوانی شۆڕشگێڕ. هەروەها جوتیارەکان تاوانبارکرابوون بە ناردنی پارە و ئازووقە بۆ بارزانی. لێکۆڵینەوە دوو ساڵی خایاند. سەرئەنجام لە دەساڵ زندانی بەرەوژوور بۆ پانزە کەسیان بڕایەوە و ئەوانیتر لە شەش مانگەوە تا دە ساڵی زیندان.

لەهەمان ئەو کاتەدا بەندیخانە پڕبوون لەو نووسەر و فەرهەنگ دۆستانەی هەر یەکە و لەسەر بەرهەمە گێرەشێوێنییەکەی حەوت ساڵ و نیو زندانی لەگەڵ بێگاری قورسیان درا بە تەنگەدا. ئەو دیکتاتۆرە فاشیستانە ئاست و ڕادەی مووچەی مانگانەیان وەک خۆی هێشتەوە بەڵام نرخی کاڵایان لە سوودی بۆرجوای پیشەساز و بازرگانە دەوڵەمەندەکان بەرزکردەوە. بەو هەڵوێستە یاسا سەرەکییەی ساڵی ١٩٦١ پووچەڵ بووەوە.

لەژێر فشاری زۆر توند و یەکدەستی گەل، و هەروەها گلەیی و پەژارەی ئەندێشەی گشتی جیهانی (بەتایبەت بازاڕی ئەوروپای یەکگرتوو "C.E.E" کە بۆرجوایان تورک حەزیان لە ئەندامەتی ئەوە) و نشوستی باری ئابووری. گشت ئەوانە داروودەستەی ڕژێمیان ناچارکرد بڕیار بۆ هەڵبژاردنەکەی ساڵی ١٩٧٣بدەن. ئەوەی لەو هەڵبژاردنە سەرکوەتنی مەزنی وەدەستهێنابێت "پارتی کۆمارخوازی میللی " بوو بەسەرۆکایەتی بولەند ئەجاوید کە ئەوسا لەبەرەی نەیاردا بوو. ئەوان کابینەی هاوبەشیان لەگەڵ "پارتی ڕزگاری میللی(M.S.P)"ی ئیسلامی پێکهێنا و یولیۆی ١٩٧٤ بڕیاری لێخۆشبوونی گشتییان دەرکرد. پاش هێرشەکەی سەر "قوبرس" کە گوایە بۆ ڕاگرتنی ئاسایش بوو. ئۆکتۆبەری ١٩٧٤ ناکۆکی تەواو کەوتە نێویان و پەیمان هەڵوەشایەوە.

هەر کە دیمیرێل دەستی لەکورسی گیربووەوە دەستبەجێ هێزی کۆماندۆیی لە کوردستان خستەوە گەڕ. میلیشیا ی خوێنڕێژ و پۆلیسی ئاسایش لە٣١ی مارسی ١٩٧٥وە تاکو ئەپریلی ١٩٧٦ لە شارەکاندا شەست کەسیان کوشت(٤٥). پایزی ١٩٧٤ پارتە چەپڕەوەکان کەوتنەوە چالاکی، و بڵاوکراوەی چەپی دەرکەوتنەوە. زۆر دەرکەوتوو لەنێو ئەوانەدا گۆڤاری " ئویزگوێرلیگ یۆڵو" (ڕێگەی چارەنووس) بوو کە مانگی جولای ١٩٧٥ کۆمەڵێک ڕۆشنبیری کوردی مارکسی لە ئەنقەرە بە دوو زمانی(کوردی و تورکی) بڵاویان کردەوە. ئەو گۆڤارە ڕامیاری و کولتوورییە تەرخانکرا بۆ ڕوونکردنەوەی گشت ڕواڵەتەکانی کێشەی کورد، چی لە تورکیا و چی لە بەشەکانی تری کوردستان، و لەگەڵ ئەویشدا هەندێک باسی باری چەپڕەوی تورکیای دەکرد. لەمارسی ١٩٧٦دا گۆڤارێکی تر لەژێر ناوی"ڕزگاری" دەرکەوت بەڵام چونکە وتارەکانی پڕ لە هێرشی توند بوو بۆ سەر کەمالیست، هەر لەژمارەی دووهەمیەوە قەدەغەکرا.

چەوساندنەوەی میللی و جۆرەکانی

هەرچ بنەیەکی مێژوویی بیری نەتەوایەتی بکەوێتە ژێر دەسەڵاتی میللەتێکی تر ئەوا بەر چەوساندنەوەی میللی دەکەوێت. دەتوانین وشەی چەوساندنەوە بە کۆمەڵێک هەڵوێستی

نایەکسانی باری ڕامیاری، ئابووری و ڕۆشنبیری ناوبنێین کە نەتەوەی ژێردەست لە دەستی نەتەوەی حوکومڕانی دەیچێژێت. بەشێک لە تایبەتمەندییەکانیی خودی ئەو چەوساندنەوەیە دەستگیر بوون و هێشتنەوەی دەسەڵاتی ئابووری، ڕامیاری و ئایدیۆلۆجی میللەتی حوکومڕانە بەسەر میللەتە ژێر دەستیەوە. ئامێری بەکارهاتوو بۆ ئەو جۆرە چەوساندنەوەیە هەندە گیروپێچە، کەرەستە و وزەی بنچینەی کارەکانی دەبن بە دوان؛ یەکهەمیان ئایدیۆلۆجییە بە مەبەستی پووچەڵکردن و سڕینەوەی پێناسە نەتەوایەتی میللەتی ژێردەست، و ئەویتر زەبر وزەنگە بۆ دامرکاندنەوەی گشت " گێرەشێوێنێک"ی ئەو.

گشت هۆکارە سەرەکییەکانی دەستەی حوکومڕان بۆ دەست هەڵنەگرتن لە کوردستان، پۆلیتیکییە(دەیانەوێت دەوڵەتی ئاواتکراوی تورکی مەزنیان بە بەروبوومی مرۆڤ و سروشت بکەن بەزلهێز لە هەرێمدا). جا ئەوی پاشینیان بۆ بووەتە کۆلۆنییەکی سەرچاوەی کەرەستەی خاو(چەندین جۆر کانزا و بەروبوومی ئاژەڵ و کشتوکاڵ) و وزەی کاری هەرزان بۆ کارگە و بەرهەمی تورکی لێ دەسدەکەوێت، بۆیە ڕژێمی ئەنقەرە سوورن لەسەر ئەوەی بەهەرچ نرخێکبێت دەسبەرداری ئەو" ڕاوکە تایبەتە" نابن کە بووەتە بڕبڕەی پشتی ئابووری تورکیا.

مۆنۆپۆل کردنی ئابووری و گواستنەوەی بەروبوومی کوردستان بۆ بنکە تورکییەکان بەهۆی پرۆژەکانی میرییەوەیە. هەندێک ڕۆشنبیری چەپڕەوی تورک دەڵێن کەخودی تورکیا دەوڵەتی پاشکەوتوو بێت چۆن دەگونجێت بە کۆلۆنیالیزم ناوبرێت. ئەو تاخمە دوو باری جیاوازی وەک ئیمپریالیزم و کۆلۆنیالیزمیان لەلا تێکەڵ بەیەک بووە. ئەوان خۆیان وا نیشان دەدەن کە ئاگایان لێنینیە و نازانن کە هەرچەندە کۆلۆنیالیست لەژێر سایەی ئیمپریالیستیدا تەشەنە بکات هەر ئەوە ناگەیێنێت کە لەئەنجامی ئەو دروست بووە. « چی لەڕابوردوودا و چیش ئەمڕۆ، وەک لێنین ئاماژەی پێداوە، داگیرکردنی وڵاتان تەنها هەلوێستێکی تایبەت نییە بە هێزی ئیمپریالیستی. بۆنموونە پورتوگال کە وەک تورکیا دواکەوتووە و تا ئەمڕۆ هەر وەک ئەو لەژێر دەسەڵاتی ئیمپریالیستاندایە، تاکو ئەمدواییانەیش زۆر کیشوەری تری وەک (ئەنگۆلا، مۆزەمبیق، غینیابیساو)ی داگی کردبوو.»[60]

بۆ ڕەوایی بەخشین بە " کۆلۆنی کردنی کوردستان" بەڵگەیەکی تری جوگرافییان گرتووەتە دەم کە ئەویش پێکەوە لکانی زەوی هەردوو هەرێمی کورد و تورکە، بەڵام ئەوە لەخۆیدا زۆر نابەجێیە و بێگومان یەکێکیشە لە تایبەتمەندییەکانی کۆلۆنیالستی. مەگەر قەوقاز و کازاخستان کە دوو

60 ـ ئەو چەند دێڕی ناو کەوانەیەم بەگوێرەی فارسی و ئینگلیزییەکە نووسی، چونکە دیارە ئەوی عەرەبییەکە ناتەواوە کە دەڵێت: ... ئەمڕۆ تەنها هێزی ئیمپرایالیستن (وەک لێنین دەڵێت) وڵاتانیان داگیر کردووە و دەیشیکەن. ئەوا پورتوگال کە خۆی دەوڵەتێکە لە سەرهەڵداندایە و دەستی بەسەر تورکیادا گرتووە، تا ماوەیەکی لەمەوبەر زۆر کۆلۆنی وەک (ئەنگۆلا، مۆزەمبیق و غینیا بیساو)ی لەژێردەست بوو. ـ « و »

www.koskikurd.com

هەرێمی لکاو بە ڕوسیای تزارییەوە نەبوون بەکۆلۆنی ڕوسیای تزاری؟.

یەکێک لەو تایبەتمەندیە سەرەکییانەی ئەمڕۆ لەکوردستاندا هەن، بەگوێرەی نەخشەی دیاریکراو، ڕامالّینی پاشەکەوت و بەروبوومیەتی بۆ میترۆپۆلی تورک، و هەر ئەویشە دەبێتە هۆی ڕادەی کەلێن و نابەرانبەری نێوان پێشکەوتنی باری ژیانی بەشە کوردی و تورکییەکەی کۆمار. ئەو نابەرانبەرییە زۆر لەو ڕەوشە ئاساییانە دەترازێن کە ئیمپریالیست بۆ ڕادەی جیاوازی باری ژیانی دوو بەشی دەوڵەتێک دەیکێشن. ئەو نابەرانبەریە ڕەنگدانەوەی ڕاستی پەیوەندی نێوان ئیمپریالیست و ژێردەستەکەیەتی.

لەوەتەی کۆماری تورکی هەیە میکانیزمێکی سەرکوتکەری بۆ گەلی کورد دامەزراندووە. زۆر بەسەر پەیمانە بێگەرد و ساویلکەکەی ئەو گەلەدا تێنەپەڕی کە کاتی جەنگەکانی ئازادی بە "میللەتی برا" و " هاوبەش" ناودەبرا، ڕژێم کەوتە سڕینەوەی گشت دیاردەیەکی بوونی کورد. و بۆ لەناوبردنی پێناسەی کورد ڕوویان لە هەڵبەستنی جۆرەها تیۆری زمانەوانی و مێژووی ساختە نا " تا بیسەلمێنن" کورد لە ڕەگەزی تورکن. ئەوجا تیۆریە هەڵبەستراوەکانیان وەک ڕەوش کرد بە بەڵگە و وانەی خوێندن لەخوێندگە و زانکۆ و فێرگە سەربازیەکان، و لەئێزگەی ڕادیۆ و ڕۆژنامە و چاپەمەنی و گشت دەزگای پروپاگندەیاندا بلاویان دەکردەوە.

بۆ مۆنۆپۆل کردنی ئەو بیروبۆچوونە دەوڵەتییەیان ڕژێمی ئەنقەرە فرمانی دەرکرد بەوەی گشت جۆرە بلاوکراوەیەکی سەبارەت بەکورد"جگە لەوانەی خودی میری" قەدەغەن، و بۆ لەناوبردنی ئەوانەیش کە هەبوون کەوتنە کۆکردنەوەی گشت باس و بەرهەمە مێژوویی، ڕۆشنبیری، چیرۆک و تەنانەت گەشتنامەکانی لەوەوبەر بەزمانی تورکی بلاوکرابوونەوە. لە هەچ بەڵگەنامەیەکدا باسی کورد و نیشتمانەکەی بووبێت بەهەچ زمانێک نوسرابێت لەپەرتووکخانە گشتی و تایبەتییەکان کۆکرانەوە و لەناوبران. هەرجۆرە بەرهەم و لێکۆڵینەوەیەکی تەنانەت تۆسقاڵێک بەرپەرچی تیۆریەکانی ڕژێم بداتەوە زۆر بەتوندی لێدراوە. ئەوە و ڕۆشنبیری تورکیش[61] لەو بارەوە کەمی نەکرد.

لەوماوەی نیوسەیەدا کە نەتەوەی کوردیان لەجیهانی دەرەوە دابڕی، ڕژێمەکانی ئەنقەرە دەیانویست بە ئەشکەنجە و ترس و ستەم ئەو بیر و بۆچوونانەیان بەسەردا بسەپێنن کە پسپۆری کۆمەڵناسی تورک، ئیسماعیل بێشکچی ڕوونی کردوەتەوە، دەڵێت:" ئەوەی بڵێت (من کوردم) تاوانێکی ئەوتۆ قورسی دەخرێتە ئەستۆ سزاکەی تەنها مەرگ و لەسێدارەدانە".

ئەو ستەمکارییەی بووەتە ئەنجام بۆ هەڵوێستە دڕندانەکەی میللەتی کوردی پێ قەلاچۆ دەکەن، بە شێوەیەکی گشتی لە زەمینەی ڕۆشنبیری و پۆلیتیکیاندا دیارە.

61 ـ E و F ـ ڕۆشنبیری تورک ....

ستەم و بەربەستکردن لە زانست

یەکێک لەشێوەکانی ستەم بەرانبەر بە گەلێک کە دەیەوێت پێناسەی نەتەوەیی خۆی لەڕووی کولتوورییەوە بسەلمێنێت، هەڵوێستی لەناوبردنی کولتوورییە کە زامی زۆر دژوار و قووڵترە لە گشت شێوەکانی تری نابەرانبەری باری دەرامەت و بووجە و بەرهەمی ئابووری. ئەمڕۆ لە کوردستانی تورکیا ئەو جۆرە ستەمە باڵی کێشاوە بەسەر باری فەرهەنگی گەلدا، بەتایبەتی زمان. ئەو هۆیە کوردی لەسەر خاکی خۆی کردووە بەنامۆیێت.

وەک زمان ئامێرێکی سەرەکییە بۆ یەکانگیربوونی کۆمەڵ، هەروا دەشێت ببێت بەمایەی نیشان بۆ گورز و تواجنی ئەوانەی دەیانەوێت ئەو کۆمەڵەی پێ لەتکەن. ڕژێم توانای خۆی بەکارهێناوە، ڕاستەوخۆ لەڕێی قەدەغەکردنی زمان و خوێندن و پێنووسین و هەروەها ڕاگرتنی پەرەپێدانی. و ناڕاستەوخۆ بە سەپاندنی زمانی میللی خۆی بەسەر گەلی ژێردەستیدا(لەخوێندگەدا بەرهەمی کولتووری و شێوەکانی تری ڕاگەیاندن و کەرەستەی پێشخستنی زانستی کۆمەڵ و زۆری تر ... هەر بە زمانی نەتەوەی خاوەن دەسەڵات دەخوێندرێت).

لەوکاتەوە کەمالیستان دەسەڵاتیان گرتوەتە دەست زمانیان لە گەلێک قەدەغە کردووە کە زۆر کەم(ڕێژەی ٣ تا ٤ ٪) شارەزای زمانی تورکین.

کاربەدەستی تایبەتیان لەشارە کوردیەکاندا تەرخانکرد بۆ چاودێری چەسپاندنی ئەو بڕیاری قەدەغەکردنە. لەوەدا بەدبەختی ڕووی ئەولادێیییە زەبوونانەی گرتەوە کە بەرووبوومیان دەهێنا لەشار بیفرۆشن، چونکو بەوی زمانی تورکی نازانن دەبوو لەسەر بەکارهێنانی گشت وشەیەکی کوردی پێنج قرووش[62] باج بدەن (خۆ ئەگەر مەڕێکیان فرۆشتبێت ئەوا دەبوو پەنجا قرووش بێت)(٤٦). ئەوانە " گەرچی باوەڕیشیان پێنەکردوون " ناچار ڕوویان دەکردە کەسانی تورکیزان. لەگشت سەردانێکی شاردا هەندەیان سەرانە دەدا جاروابوو لەنرخی کاڵای فرۆشیان تێدەپەڕی، بۆیە بەرەبەرە پێیان لە چوونەشار بڕی. ئەگەر هەر زۆر پێویست نەبوایە ڕێگەی شاریان نەدەگرتووەتەبەر چونکە تووشی گێرەوکێشەی لایدەی دەبوون. ڕژێم بە مەبەستی زۆر زوو " بە ئەورووپایی بوون" بە پێویست زانی " کڵاوی کۆماری" لەسەر هاووڵاتیان بکات. خۆ ئەگەر لادێییەک کڵاوە کلاسیکیەکەی لەبیر کردبێت و "کاسکێت"ی لەبری نەکردبێتە سەر ئەوا " کفر ـ تاوانی مەزن"ی کردووە و دوور نەبوو لەسەر ئەوە سزای قورس بخوات. مشتە تووتنی ناو کیسەی بەر پشتوێنی "یاساغ[63] "ە و دەبوو باجی زۆری لەسەر بدات(٤٧).

62 ـ E و F ـ بێنج پیاستەر ....

63 ـF ـ ئەو هەڵوێستە تاڕادەیەک لە بارودۆخی کوردستانی کاتی ڕەزاشا دەچێت، مرۆڤ بەو ئەنجامێک دەگەێنێت کە هەردووک ڕژێم لەدەستکردی یەک لابن.

www.koskikurd.com

ئەوجۆرە ستەمە، و بەتایبەتی قەدەغەبوونی زۆرشت لەکورد بووەهۆی سەرپێچی کردنی جوتیار لە یاسا و بوونیان بە دوژمنی پیاوی میری.

ئەوی تۆسقاڵێک هۆشی لەسەردابێت ناکەوێتە سەر ئەو باوەڕەی بە جەربەزەیی و پۆلیس زمانێک لەناوبەرێت کەچەند ملیۆن کەس پێی دەدوێن. گومان لەوەدا نییە کەخودی سەرانی میری زۆریان باوەڕ بەوە نییە ئەو پرۆژەیەیان سەربگرێت، بەڵام لایەنی ڕامیاری و لێپرسراوانی دەوڵەت هەر پەکەللەڕەقی لەسەر ئەو بیرەن و زۆر جار بۆ شاردنەوەی ڕاستی پەنا دەبەنە بەر هەڵبەستنی درۆ و دەلەسە. کاتێک سەرپەرشتکاری گشتی هەرێمی ڕۆژهەڵات یا هەچ لێپرسراوێکی بەرز ڕووی لە هەرێم فرمانداری ناوچەیەک دەکات، بەگشت کاربەدەست و کوێخاکان ڕادەگەیێن کە تا گەڕانەوەی ئەو میوانە پێویسە هیچ تورکی نەزانێک بەدەرەوە نەبێت. کەواتە میوان تەنها چاوی بە شارێکی چۆڵ دەکەوێت بەڵام "پێشکەوتوو (چونکە تووشی هەرچی دەبێت، تورکی زانە)".

ڕەوشی فێرکردن لە خوێندگە کوردییەکانی لادێدا هەر بە تورکیە و زۆریشی بایەخ پێ نادەن. هەرچەندە خوێندنگەیان تەنها بۆچەسپاندنی بیر و بۆچوونی ڕژێمە، بەڵام وەک پیاوانی بەرزەکانی ڕژێم چاکی دەزانن کە "درەنگ یان زوو" ژمارەیەکی " کەم یان زۆر" لە خوێندکارانیان لێ دەبن بە گۆڕکەنی ڕژێم.

هەروەک زۆر جار کاربەدەستانی تورک وسەرکردە کلاسیکەکانی کورد لەسەر دەسەڵات پێ بەخشینیان تووشی گێرەوگرفتی توند وتیژ دەبن، بەڵام ئەوتۆیش هەر نایانەوێت هیچ جۆرە کردەوەیەکی ئابووری ئەوتۆ بکەن سیستێمی ژیانی ئاسایی کورد بگۆڕێت(چاکترین ڕێگە بۆ ڕاکێشانی هەستی کورد خۆ نزیککردنەوەیە لە سەرکردەکانی). لەڕاستیدا ڕژێمی تورک هەڵوێستی دژ بە پێشخستنی ڕۆشنبیری ناو وڵاتی کوردە. مارشال" فەوزی چەقماق"ی دەستەڕاستی ئەتاتورک گوتوویەتی؛ " کردنەوە خوێندگە لەڕۆژهەڵات دەبێتە هۆی هوشیارکردنی دانیشتووی ئەو شارانە و زەمینە خۆشدەکات بۆ دەرکەوتنی جۆرەها دۆزی نەتەوەیی کوردی جوداخواز".

لەساڵی ١٩٥٠وە سیستێمە پەرلەمانیە فرەپارتییەکان فشاریان خستبووە سەر ڕژێمی تورک هەندێک ئەرک لەسەر ئەوان کەمکاتەوە. ڕێگەیان دانێ زمانی کوردی کپکراویان بە نیوەناچڵ لەناوخۆی خۆیاندا بەکار بهێنن، بەڵام بەکارهێنانی بۆ چاپەمەنی هەر قەدەغەیە.

ئەو نیمچە بەکارهێنانەی زمان تاکو ئەم دواچارەکەی سەدەی پیستیش هەر ماوە. سەرەڕای گشت ئەو کۆششانە ـ بەتایبەتی زۆرەملێکان ـ هێشتا پتر لە سێچارەکی مرۆڤی کورد لە تورکیا فێری زمانی تورکی نەبوون. لە ماردین ڕێژەی ٩١٪ی دانیشتوان تاکە یەک وشەی تورکی نادوێن، هەروەها لە سیرەت ٨٧٪، هەکاری ٨١٪، دیاربەکر ٦٧٪، بینگۆل ٦٨٪، بەتلیس ٦٦٪ و هتد...[٤٨]. ئەوەیە ڕادەی بە تورکی کردنی زمانی هەرێمەکەی کوردستان.

www.koskikurd.com

ئەوە دەساڵە [64] کۆمەڵێک ڕۆژنامەنووس و کارگێڕی ساندیکا پیشەییەکان و ڕامیارانی بەناوبانگی تورک لەگێژاوی ئەو ڕاستییەدا دەتلێنەوە کە هەرێمی ڕۆژهەڵاتی تێکەوتووە و بوەتە هۆی نیگەرانی ئەوان؛ چۆن دەبێ لەو هەرێمەدا کە پارچەیەکە لە وڵاتی تورک، چەند ملیۆن هاووڵاتی زمانی تورکی نەزانن؟.

پێویستبوو پاش تێگەیشتنی ئەو ڕاستیە بە ئایدیۆلۆجییە داتاشراوەکانی دەوڵەتدا بچنەوە و لەسەر بناغەیەکی دیموکراسییانە دان بە مافە ڕەواکانی میللەتی کورددا بنێن و ئیتر دەست لە جەور و ستەم هەڵگرن. بەڵام بەداخەوە زۆریان پیستر کەوتوونەتە هاندانی کاربەدەستان بۆ بدۆزنەوەی ڕێگە و پلانی "زانستییانەتر" و گونجاوتر بۆ "بە تورک کردن" و دواخستنی ئەو کۆمەڵە.

کەللەڕەقی و شۆڤێنیستی بیری نەتەوایەتی تەسک، کەمە بۆ ناوی ئەو هەڵوێستە. پێشەوا ڕامیارەکانی تورک ئەوە بە بناغەی ئایدیۆلۆجی کەمالیستی دەزانن و دەیانەوێت بە دانسقە نەڕووشێت. جا بۆیە وەک خۆیان دەڵێن؛ ئەگەر دان بەڕاستی بوونی کورددا بنێن و پێناسەی تورکی لێ داماڵن، ئەوجا گومان لەوە ناکرێت کە بیر لە ئازادیش دەکەنەوە. کەواتە هەر دەبێت بە زەبر ئەو بارە ڕاگرن.

مرۆڤی کوردیان ناچار کردووە لەدەزگا دەوڵەتی و دادگاکاندا بەزمانێک بدوێت کە هیچی لێنازانێت، بۆیە هەر دەبێت بۆ بچووکترین کار ڕووبکاتە زمانزان. خۆ لە خوێندگەدا تورکی نەزانین هەر زۆریان دوادەخات، و لە سەربازگەدا دەبێتە هۆی پێڕابواردن و لەش داوەشین.

کۆلیج و زانکۆ هەن لەتورکیا خوێندنیان بەزمانی فەرەنسی، ئەڵمانی و ئینگلیزییە بەڵام تاکە یەک قوتابخانە نیە بەزمانی کوردی، واتە بەو زمانەی چواریەکی هاووڵاتیان پێی دەدوێن. چاپەمەنی و قەوانی زۆر بە نزیکەی نیوە دەرزەن زمانی ناتورکی دەستدەکەوێت بەڵام کوردی لەو ئازادی چاپ و تۆمارکار کارییانە بەدەرن. ئەو چەند نووسەرە ئازایەی لە دەدوانزە پەرتووکدا باسی کوردیان نووسیوە تاوەکوو ئەمڕۆ لەژێر ئازار و ئەشکەنجەدان و کارەکەیان بە نایاسایی دەژمێرن. سەرەڕای گشت ئەوانەیش ڕژێمەکەی ئەنقەرە بە مەبەستی بەرگرتن لە سەرهەڵدانی ڕۆشنبیری کورد، هاوردنی گشت جۆرە چاپەمەنی و کاسێتی کوردی دەرەوەیشی قەدەغە کردووە بۆ ناو وڵات[٤٩].

ئەو کوردانە کە لەناو نیشتمانی خۆیاندا وەک بیانی لێیان دەڕوانن وا هەست دەکەن وڵاتیان لێ گۆڕاوە، یانیش بە واتایەکی فراوانتر، کۆلۆنیالیستانی تورک دەکۆشن وڵاتیان لێ بکەن بە هەندەران. بەدرێژایی کاتی داگیرکردنی تاکوو ئەمڕۆ تورک ناوی شار و شارۆچکە کوردییەکان دەگۆڕن بە ناوی تورکی. ئەو ناوی کوردستانەی لەسەدەی سیانزەهەمەوە ناوە بۆ نیشتمانی کورد،

64 ـ و F ـ همانە. و E ـ لەسلانی حەفتادا ....

یەکهەمین وشەی قەدەغەیە چونکە واتای یەکبوونی نەتەوەی کوردی لێکدابچڕاو دەگەیێنێت، بۆیە لێیان بووە بە وشەیەکی گێرەشێوێن، و تورکیا لەبری ئەو ناویناوە ئەنادۆڵی ڕۆژهەڵات. هەروەک بەشەکانی تر دەڵێن باکووری عیراق و ڕۆژئاوای ئێران[65].

مێژووی مرۆڤایەتیش زەمینەیەکی ترە داگیرکەر دەیانەوێت دەستی تێوەردەن بۆ لەناوداني. پێی دیدەنی سیستێمی کۆلۆنیالیستی، داگیرکەر گشت دیاردەیەکی ڕاستی مێژوویی گەلی ژێردەستی لەناودەبات و لەبری ئەو لەبەر ڕۆشنایی مێژووی میللی خودی هێزی داگیرکەر چیرۆکی درۆ بۆ میللەتی ژێردەست دادەڕێژێت. جا بەگوێرەی هەمان ڕەوش ڕژێمەکەی تورک نەخشەی کێشا بۆ پاککردنەوەی پەرتووکخانەکان لە گشت بەرهەمێکی مێژوویی کورد، و گشت ژیار و شوێنەوارە مێژووییەکانی سەردەمی میرنشینە کوردییەکانی هەڵتەکاند و زۆربەی زۆری ئەو شوێنانەی کرد بە سەربازگە (بورجی بەڵەک، یا "کۆشکی یاریۆلی" کە بەدرخانییەکان لە جزیرەی بۆتان و لەسەر لێواری دیجلە دروستیان کردبوو، بە هەمان شێوە لەناوچوو).

ڕژێم گشت جۆرە توێژینەوەیەکی مێژوویی و کۆمەڵناسی سەبارەت بەکۆمەڵی کوردی قەدەغە کرد، و هەمان کات تیۆری مێژوویی ئەوتۆ گونجاوی نەخشان تێیدا دەیسەلمێنێت کە کورد بەڕەگەز تورکن. تا ساڵی ١٩٧٠یش دەبوو تەنها ئەو توێژینەوانە بڵاوکرێنەوە کە تیۆری ئەوان دەسەلمێنێت(٥٠). بەچکەی کورد کە زۆری بەهۆی کەمتەرخەمی ئەمدواییانەی دەسەڵاتدارانی چەقی تورکیاوە زمانی تورکییان لەبیرکرد، لە قوتانخانەدا فێری ئەوەبوون کە ئەوان لە" ڕەگەزی پاکی تورکن[66]" و وەک تورکەکانی تر لەنەوەی " گورگەبۆری مێرگەکانی ئاسیای ناوەندن "(لە ئێرانیش کورد فێری دەکەن کە لە "ڕەگەزی پاکی ئارین" و برای "فارس").

بۆرجوای تورک وایدەردەخەن کە پڕباوەڕن بە تورک بوونی کوردی ناو تورکیا. باشە ئەگەر کوردی ناو تورکیا تورک بن، دەبێت کوردەکانی عیراق(و شوێنەکانی تریش) هەر وەک ئەوان بن، چاکە بۆ ڕژێمی تورک دژبوو بەو بزوتنەوە چەکدارییەی بارزانی ڕابەری دەکرد بۆ وەدەستهێنانی ماف بۆ کوردی عیراق، ئەوە لەکاتێکدا بێ چەندوچۆن هێزی سپایان بۆ پشتگیری کۆمەڵێکی چەند هەزاری تورک نارد بۆ قوبرس؟ لەڕاستیدا، خۆدی سەرانی دەوڵەتەکەی تورک باوەڕ بەو «ڕاوەڕێوی»یە هەڵبەستراوەی خۆیشیان ناکەن.

وەک گەلی کورد لەسەر خاکی خۆی نامۆ و بۆخاکەکەی بووەتە بیانی، دەرکی جیهانی

---

65 ـ F ـ *کوردستان لە ئێران، هەر کوردستانە. م ـ « تێبینی؛ پێشتر ئەم پرسیارەم لە کاک ئبراهیم کردووە " ئەرێ کرماشان، جوانڕۆ، سەرپولی زەهاو، (سابڵاخی پایتەختی کۆمار کە یەک ساڵ ئالای کوردی بەسەردا شەکایەوە و لەدڵی گشت کوردێکی نیشتمان پەروەردا بوو بە دروشم)، خوی، ورمێ، نەغەدە، شنۆ و هتد ... کە باکوور و باشووری ئوستانی کوردستانن لە ئێران بە کوردستان ناودەبرێن؟ ـ و »

66 ـ دەشێت هەڵەی چاپ بێت کە وەرگێڕ بە پێچەوانەی فارسی و ئینگلیزییەکەوە دەڵێت: ... هەرگیز لە " نەژادی پاکی تورک" نین و نەوەی " گورگەبۆری ئەنادۆڵ" یش نین .... « و »

www.koskikurd.com

دەرەوەیشی لێداخراوە. بەشێکی زۆریان هیچ لەو پەیام و بڵاوکراوانە ناگەن کە بەزمانی خۆدی ڕژێم بڵاو دەکرێنەوە و ئەوان هیچی لێنازانن. هیچیان ئاگا لە ڕووداوەکانی لەخۆ دوورتر نییە. ئەویش بێگومان هۆیەکی ترە بۆ دواکەتنی باری کولتووری.

بۆ گشت یەکێک لە ئەندامانی نەتەوەی داگیرکەر هەیە چی گەندەڵی هەبێت بیکات و بیلێت بە نەتەوەی کورد، تا ئەو ئاستەی بەئاشکرا و لەڕادە بەدەر چەوتییان بەکاردێن بۆ قەلاچۆکردنی گەلی کورد، بەڵام هیچ کوردێک مافی وڵامدانەوەی نییە.

ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی بەرەی ڕاستڕەو و ڕاستی شۆڤێنی تورک (میللی یۆل، یەنی ئیستەنبول، ئوتوکێن و هتد...) پتر لەبیست و تاریان دژ بەکورد بڵاو کردەوە کەس لەڕووی یاساییەوە تاوانبار نەکرا. بۆ نموونە بڕواننە ئەم پارچە بڵاوکراوەیەی خوارەوە کە نیهال ئاتسزە لە ژمارەی مانگی جوونی ١٩٦٧ی گۆڤارە نیشتمانی "ئوتوکەن"دا بڵاوکراوەتەوە:-

گەر ئەوان(واتە کورد) هەر دەیانەوێت بەو زمانە سەرەتاییە بخوێن کەژمارەی وشەکانی لەچوارسەد، پێنجسەد تێناپەڕێت، و ئەگەر ئەیانەوێت ببنە خاوەن دەوڵەتی سەربەخۆی خۆ و چییان بوێت تێیدا بڵاویکەنەوە، ئەوا با بارکەن بۆ شوێنێکی تر. ئێمەی تورک ئەو خاکەمان بەخوێنی لەش گرت و گۆرجی، ئەرمەن و گریکە بیزەنتییەکانمان لێ دەرپەڕاند ... . بۆ هەرکوێ دەچن با بچن، ئەوە ئێران، پاکستان یا هیندستان؛ بابڕۆن بۆلای بارزانی. با ڕوو بکەنە سازمانی نەتەوە یەکگرتوەکان لە ئەفریقا وڵاتێکیان بۆ دیاریکات. نەوەی تورک زۆر هێمنن، بەڵام کە بگاتە تینیان وەک شێر قیڕاندیان ئەوا کەس خۆیانی لەبەر ناگرێت. با لە ئەرمەنی بپرسن ئێمە کێین ئەوجا خۆیان لە زەبری ئێمە دەپارێزن.

گشتمان دەزانین چۆنیان ئەرمەنی لەناودەبرد. نووسەری وتار هەڕەشەی هەمان چارەنووس لە کورد دەکات بێ لەوەی کەس ورتەی لەلێو بێتە دەر. بەڵام ئەگەر خوێندکارێکی کورد نامیلکەیەک بنووسێت و تێیدا سزادانی کەسانی گێرەشێوێن و ئاژاوەچی نێوان دوو نەتەوە بخوازێت ئەوا بۆی دەکەن بە تاوان و دەبرێتە بەر مێزی دادگا و ئەوەی لەسەر دەکەن بە تاوان کە " دەیەوێت بوونی نەتەوی کورد دەرخات و هەستی یەکێتی نەتەوەیی پێ بڕووشێنێت".

دەیانەوێت ڕۆشنبیری کورد سووک و ئاسان زمان وکولتوور لەبیرکەن و ببن بە تورک. هیچ هاووڵاتییەک لە کوردستان بێ بڕیاری پۆلیسی ئاسایش "میت" ناخرێتە سەر کاری میری. ڕژێم ماوەنادات کورد لەو هەرێمەی خۆدا دامەزرێن بەڵکوو پتر دەکۆشن لە کوردستانیان دوورخەنەوە.

ستەمی پولیتیکی

لێنین دەڵێت:"بوونە کۆسپ لە ڕێی درووستبوونی دەولەتی نەتەوەیی، یەکێکە لە جۆرەکانی سەرکوتکردنی میللی".

بۆرجوایانی تورک بنکەیەکی یاسایی ئەوتۆیان دارشت هیچ ماوە نادات بە کۆمەڵگەی کوردی، یانە و کۆمەڵە و پارت پێکەوەنێن. بەندی ٥٧ لە یاسای سەرەکی تورکیا دەڵێت:"پێویستە پەیڕەو و پرۆگرام و هەلوێستی پارتە ڕامیارییەکان گونجاوبن لەگەڵ باری دیموکراسی و نا ئاینی کۆمار کە دارێژراوە لەسەر ڕەوشی ئازادی مرۆڤ و پاراستنی یەکپارچەیی نەتەوە و نیشتمان".

بەڵام بەندی ٨٩ ی ئەو یاسایەی تورک لە بەشی کۆڕ و کۆمەڵ و پارتی ڕامیاریدا هیچ جۆرە تارماییەکی بەسەر ئەو ڕەوشی" تێکنەشکانی یەکێتییە " نەهێشتوەتەوە: " بۆ هیچ پارتێکی ڕامیاری نیە پشتگیری لە بوون و یارمەتی پەرەپێدان و بڵاوکردنەوەی کولتوور و زمانێکی ناتورکی بدات. هەروەها بۆیان نیە لە جەند و چۆنی دروستبوونی کەمایەتی سەر خاکی تورکیا بکۆڵنەوە چونکە دەبێتە هۆی تێکشکانی بناغەی نەتەوایەتی".

خۆدی ڕشتەی ئەو یاسایە ناڕاستەوخۆ دەریخستووە کە لەسەر خاکی تورکیا نەتەوەیتر هەن کە خاوەن زمان و کولتووری ناتورکی بن. بەوەی کە گرێک و ئەرمەن و جوولەکە بەر بەهرەی پشتگیری پەیمانی لۆزان کەوتن، کەواتە ئەوەی ئەو هەڵوێستە ڕەگەزپەرستانەیە بیگرێتەوە هەر کوردە.

زۆرچار ئەو کوردەی کەمترین مافی کولتووری یا ڕامیاری بخوازێت بەو بەندە یاساییانە تاوانبار دەکرێت کە بۆ پاراستنی دامودەزگا " ئابووری و کۆمەڵایەتی" یەکان دارێژران، بەتایبەتی بەندەکانی ١٤١و ١٤٢ی یاسا سزایی تورکی[٥١]. سزای زیندانی پێنج تا پانزە ساڵ دەبڕێتەوە بۆ ئەوانەی زیان بە ڕەوشی پۆلیتیکی و یاسایی کیشوەر دەگەیێن.

ستەمی فیزیۆلۆجی

تا سەرەتای پەنجاکانیش کوردستان لەژێر فشاری زەبر وزەنگدا بوو، پاشان وردە وردە رووی لەهێمنی کرد. ئەوجا ڕژێم دەیویست بە دیاری و بەخشیش سەرکردە کلاسیکەکانی کورد لەخۆ نزیک بکاتەوە، بەڵام کە ئەنقەرە بۆی دەرکەوت بەوە دەسەڵاتی ئەو سەرکردانە پتر دەبێت، ڕوویکردە جۆرێکی تری ستەم.

بە باوەڕی ڕژێم، گشت جۆرە نەرمی نواندن و دان پێدا نانی تەنانەت کەمترین مافی نەتەوایەتی و کۆمەڵایەتی دەبنە هۆی لاوازی خۆی و جودابوونەوەی ئەوان، بۆیە ڕەوش و دەستوریان لە ئاستی ئەو بارەدا ڕشت کە هەیە.

بزوتنەوە ئازادیخوازییەکەی١٩٦١ی کوردی عیراق هەر زۆر کاربەدەستانی تورکی تۆقاند. پاش دەسخەڕۆبوونی ڕژێمی تورک لەو کۆمەکی لەشکری هاوبەشی لەگەڵ ئێران و عیراق (بۆ چالاکیەکانی دیجلە)، ڕوویکردە کۆمەڵێک پلانی تایبەتی تر. لەساڵی ١٩٦٦ بەدواوە لەژێر ناوی "کۆماندۆز"دا چەند کەرتێکی دژ بە پارتیزانی کردەوە و ڕاستەوخۆ خستنیە ژێر فرمانی

شالیاری ناوخۆ. ئەو کۆماندۆزانەی پسپۆری ئەمریکایی ڕایهێنابوون بۆ جەنگی پارتیزانی، لە ساڵی ١٩٦٩وە بەخۆ و گشت جۆرە چەکی قورس و زرێپۆشەوە گوندە کوردییەکانیان دەپشکنی، و ئەنجامی چالاکیان بەمجۆرە بوو:

پاش گەمارۆدانی گوند بە زرێپۆش و لە ئاسمانیشەوە بە هەلیکۆپتەر گشت دانیشتوانی گوندیان (بێلەوەی ئاگایان لە هیچ بێت) لە گۆڕەپانی گوندەکەیان کۆدەکردەوە و پاشان بەرەو ئۆردوگایەکی پێشتر بۆ ئەو مەبەستە ئامادەکراویان ڕادەماڵین. لەئۆردوگا زۆریان لێدەکردن چەکەکانیان دەرخەن، خۆ گەر جوتیارێک بهاتبایەتە زمان و بیگوتبا چەکی نییە ئەوا پاش دارکاریەکی زۆر و لەزەوی گەوزاندن بە ڕاکەڕاکە دەیانپساند. گشتیان بەزەبری سەرباز ڕووت دەکردەوە و زۆر جار دەستدرێژیان لە ژنەکان دەکرد. ئەوەی گومانیان لێبوایە بەقاچ هەڵدەواسرا. جار بووە پەت لەگونی پیاوەکان ببەستن و سەری پەتەکەی بدەنە دەست ژنێک تا بە کۆڵانەکانی گۆندا بەکێشیکات. بەو جۆرە ئەشکەنجەیە زۆریان لەناوچوو.

لەڕاستیدا ئەو چالاکییانە کاتێک پەرەیسەند کە کورد و ڕژێمی عیراق ڕێکەوتننامەی ١١ی مارسی ١٩٧٠یان مۆرکرد، گوایە بۆ کۆتایی هێنان بە جەنگ و کوردستانەکەی کردن بە هەرێمی ئۆتۆنۆمی. بێ چەند و چۆن و لەجاران توند و تیژتر کۆماندۆزی تورک کەوتنە گیانی کورد بۆئەوەی دانیشتوان بتۆقێنن نەبا بە مێشکیاندا بێت چاو لە کوردی عیراق بکەن.

چونکە چالاکییەکانی کۆماندۆزی لەو خولی فاشیزمەی پاش کودەتای سپا کە لە ١٢ی مارسی١٩٧١ بەدواوەبوو، لەڕادە بەدەر توند و تیژ بوو ناونرا " قڕەکورد" و بست بەبستی ناوچەکانی کوردستانی گرتەوە. چەندین هەزار لادێیی ڕاونران و بەر گرتن و ئەشکەنجە کەوتن. لە نێوان ساڵەکانی ١٩٧١ ـ ١٩٧٣[67] لێژنەکانی لێکۆڵینەوەی سپایی دیاربەکر تاوانی "جوداخواز"ی خستەپاڵ پتر لە هەزار کورد.

تەنانەت ئەمڕۆیش کە لەژێر سایەی "سیستێمی پەرلەمانی و دیموکراسی" دان کۆماندۆز لە کوردستانەکەی هەر زۆر کارایە. تا کۆتایی دیسەمبەری ١٩٧٥[68] لە ناوچەی هەکاری نزیک بە مەرزی ئێران، نزیکەی دەهەزار سەرباز مابوون.

ئەو تیپە کۆماندۆزانە بەشێکن لەو هێزە نوێیەی ڕژێمی تورک گەلی کوردی پێ سەرکوت دەکات، و سەرئەنجام ئارامی"هەرێمی ڕۆژهەلات" بۆ سپا دابین دەکات. ڕادەی ئەرکی داگیکەر بەدەر ئەو هەرێمە کوردییەوە هەندە زۆرە سەرنجی بێئاگاترین گەڕیدەی دەرەکی ڕادەکێشێت.

ئۆردوگا، سەربازگە، فڕۆکەخانەی سپا ویەکانەکانی زرێپۆشی زۆریان بەسەر ڕێگەوبان و بەر دەرکی شارە کوردییەکاندا بڵاوکردووەتەوە بۆ پشکنین. بە نمایشی حەفتانەیان[69] بۆ "

---

67 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ساڵانی ١٩٧٢ و ١٩٧٣.
68 ـ F و E ـ لەئوکتۆبەرەوە تاکو دیسەمبەری ١٩٧٥. 69 ـ F و E ـ گشت ڕۆژێک ...

بەرزکـــردنەوەی ئاڵای گـــۆڕەپانێکی ناوەندی شـــار، لەو شـــوێنەی پەیکەر یان نیـــوە پەیکەری ئەتاتورکی لێیە) دەیانەوێت سەرنجی دانیشتوان ڕاکێشن بۆ ئەوەی لەشکریان هەر هەیە و بەهێز و دڕە. لەخوێندگە، ئۆردوگا و ڕۆژنامەکاندا هەمیشە باسی" قارەمانی ئەو لەشکرەی تورک" دێننەوە یاد کە هەرگیز نابەزێت. گشت ئەوانە بۆ ئەوەن لە کوردانی بگەیێن کە گشت کۆششێکی ئازادی ئەوان بێ هوودەیە و بیری " جوداخوازی"یش کارەساتی لەدوا دەبێت.

www.koskikurd.com

بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد لەتورکیا[70]

وەرچەرخان لەباری نەتەوایەتی کوردیدا

ئەو گۆڕانکارییەی گەلی کورد لەم دوو گرێیەی دواییدا[71] بەخۆیەوە بینی، زۆری کار کردە سەر بناغەی کۆمەلایەتی کۆنی: فیودالی تێکشکا، ژیانی کۆچەری (ڕەوەند) نەما و تەنانەت ژمارەی نیمچە دەوارنشینانیش ئەمڕۆ لە چەند هەزار تێناپەڕن. دانیشتوانی لادێ بەهۆی پێشکەوتنی تەکنیکی بواری کشتکاری کەم بووەوە و سەدەها هەزاریان ڕوویکردە شارە کوردییە مەزنەکان و هەندێکیان ڕوو لە شارە پیشەسازیەکانی تورک دەکەن.

ئەو شارستانییە نوێیانە لە ئاوارەییدا تێکڕا لەخانوی بەتەنەکە هەڵچنراودا دەژین و زۆری بێکارن، یان بەدەگمەن کاردەکەن. هەندێک بەهۆی پێشکەوتنی کشتکاری پیشەییەوە لە کوردستان وەک کرێکار لە کێڵگەی " پەمو، توتن و چەوەنەری شەکر" دا ڕەنجبەری دەکەن، و بەوە ژمارەی کرێکارانیان بەرزکردوەتەوە. ئەو کرێکارانە لەگەڵ وردە بۆرجوادا بوونەتە کاراتر و دەست ڕەنگینترینی چینی کۆمەڵگەی کوردی، و ئەوانە بەهۆی کەوتنە ناو جیهانی کرێکاران و پەیوەندی بە مەڵبەندە ڕۆشنبیریەکانەوە زوویان کشایە ناو کۆڕی ڕامیارییەوە.

گۆڕانی دۆزی نەتەوایەتی کورد

ناسیۆنالیزمی کورد لەکۆششی نوێسازی و دۆخ گۆڕیندان. دۆزی نەتەوایەتی کە پێشان ئاغا و سەرانی کلاسیک دەیانبینی و بەپێی بیر و بۆچوونی خۆ بەرەو جیهان و بارودۆخی ڕامیاری دەبزوان، لەم دواییانەدا گۆڕا و بزووتنەوەی بۆرجوازی شوێنی گرت. ئەمڕۆ وزە و دینامیکیەتی ئەو بوارە کەوتووەتە دەست وردە بۆرجوای شار و لادێ. ئاغای کورد کە زۆریان تاماوەیەک لەمەوبەر ڕابەری بزوتنەوەی ئازادیخوازی میللییان دەکرد، بەرەبەرە تورکی داگیرکەر ڕێبازی پێ

70 ـ F ـ بزووتنەوەی میللی کورد لەتورکیای ئەمڕۆ. و E ـ بزووتنەوەی نەتەوایەتی کوردی تورکیا لە ١٩٨٠ دا...

71 ـ F ـ لە بیست ساڵی دواییدا .... و E ـ لەنێوان ساڵەکانی ١٩٦٠ ـ ١٩٨٠ ....

گۆڕین. لەبەر نزیکبوونەوەیان لەڕژێم و ڕووکردنە بەرژەوەندی تایبەت لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا ناوبانگیان سووک بوو. سەرئەنجام ئەوانە بوون بە تەگەرە لەڕێی گەشە و بەرەوپێش چوونی بزوتنەوەی نەتەوایەتی.

هەرچی بۆرجوای کوردیشە کە لە ساڵانی دواییدا[72] ڕووی لەبوژاونەوە کرد، بەو بۆنەیەوە کە هیچ جۆرە کێشەیەکی ئابووری قورسی لەگەڵ ڕژێمی ئەمڕۆ نییە و لەگەڵ هاوتا تورکەکەیدا ناکۆکی نییە، بۆ ئەوان بووەتە هۆی دابینکاری زەمینەی ئاڵوگۆری هەرێم. بەوجۆرە بۆرجوای کورد جێ پێی خۆی لەناو پارتە تورکییەکاندا کردووەتەوە، بۆیە ئەگەر دژیش نەبن بە بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورد ئەوا زۆر بە ترس و لەرز لێی دەچنەپێش.

دوورە پەرێز وەستانی ئەوانەی ئەندامی ئەو چینەی کۆمەڵن و ڕۆژێک لەڕۆژان ڕۆڵی کارایان بووە لەسەر شانۆی ڕامیاری کورد، ئەوە ناگەیێنێت کە هەندێکیان بیر لە " ئابڕووی نەتەوەیی" ناکەنەوە[73] و توانای پشتگوێ خستنی بەرژەوەندی تایبەتیان نابێت بۆ پشتگیری لە بزووتنەوەی میللی.

[چەشنی وڵاتە ژێردەستەکانی تر، چارەنووسی بزووتنەوەی میللی ئەمڕۆ لە کوردستانی تورکیا بەدەست وردە بۆرجوایە، چونکە زۆر چاک ئاگایان لە ستەمی میللی هەیە و دەیشزانن لەو بارە ئابووریە قرچۆکە هیچ دەسناکەوێت، بەڵکوو سەربەخۆیی میللی گشت شتێکیان بۆ دابین دەکات.]*

ڕاپەڕینی پڕچۆش

وەڵامی بەربەرەکانێی ڕژێم لەلای نەوەکانی پێشووی کورد هەر دەستدانە چەک و تێکهەڵچوونی لەشکری بووە. ئەوی ئەمڕۆ بۆ دەستەپیاوانی کورد دەرکەوتووە ئەوەیە کە ئەگەرچی شۆڕشی چەکداری بەتینترین قوناغە لەدژی ڕژێم، بەڵام تاکە ڕێگەچارە نییە. ئەوی ئەمڕۆ ئاشکرایە، مەرجی سەرکەوتنی ئەو جۆرە بەرەنگارییە پێویستی بە جۆتێک کۆششی دوور و درێژی پۆلیتیکی هەیە زاخدرابێت بە توانای گۆشەکردن و دامرکانی مرۆڤ و سوود وەرگرتن لە ئەزموونی ڕامیاری ورد. ئەو بیر و هۆشە کەمکەم لەئەنجام و هاوتابوونی سەرهەڵدانی بزوتنەوە دیموکراسی ناو تورکیا پەیدابوو. هەروەها دەرکەوتنی هەستی نەتەوایەتی گەلی کورد ئەنجامی ئەو

72 ـ F ـ هەمانە. و E ـ ... ١٩٧٠کان ....

73 ـ بەپێچەوانەی فارسی و ئینگلیزییەکەوە، عەرەبییەکە نووسیویەتی: ... جگە لەوانەی تائێستا بە " ئابڕووی نەتەوەیی" هەڵخەڵەتاون. « و »

* ـ لە پێداچوونەوەدا بۆ چاپی دووهەم، ئەو بڕگەی نێو دوو کەوانەیەم لە فارسی وئینگلیزییەکەدا بەرچاو کەوت. ئەوەی جیاوازبێت ئەوەیە کە لە ئینگلیزییەکەدا لەبری ئەمڕۆ نووسراوە، ... لەکۆتایی ١٩٧٠کاندا .... « و »

www.koskikurd.com

بەهرەیە بوو کە لە بزوتنەوە نوێیەکەی کوردی عیراق وەریانگرت.

لەوەتەی لەسەر دواکەوتنی هەرێمی کوردستان، یەکەمین کۆبوونەوە لە بەهاری ١٩٦٣دا لە سلیڤان بەستراوە، سالانە کۆڕ و مانگرتن و خۆپیشاندانی زۆر لە شار و شارۆچکە و گوندەکانی کوردستاندا ساز دەکرێ دژ بە: بێدەرەتانی، بێکاری، گرانی و هەڵوێستی کۆماندۆز و هتد ....

پاش ماوەیەک لە سستی خولی" فاشیزمی پەرلەمانی" (واتە مارسی ١٩٧١تا دیسەمبەری ١٩٧٣) بە شێوەیەکی زۆر بەربلاو و ڕادیکاڵ و میللییانە کەوتنەوە کار. ئەگەرچی تووشی ستەم و ئەشکەنجەیش بووبن هەر مانشێتیان لەسەر پەرچەم (جارجارە بە کوردی) بەرز کردووەتەوە، جارجارەیش وتاریان خوێندووەتەوە، یان دروشمی وەک "ئازادی بۆ کورد" و " ئازادی بۆ گەلانی تورکیا" و " بابەسبێت قەلاچۆکردنی میللی" یان لەسەر دیواری شارە کوردی و شارە مەزنەکانی تری تورکیا دەنوسی.

وەنەبێت خواستی پێناسەی کوردی تەنها لە کۆڕ و کۆبوونەوە وخۆپیشاندانی کوردیدا بەرزکرابێتەوە، بەڵکو لەمدواییانەدا ئەو خواستە باڵی کێشا بەسەر گشت کۆڕ و کۆبوونەوەی پارتە تورکیەکانیشدا. لەساڵی ١٩٧٤ بەدواوە ئەگەر پارتێکی تورکی کۆڕ و کۆبوونەوە لە شارێکی کوردیدا ببەستێت ئەوا زۆربەی جەماوەر هاواری "ئازادی بۆ کورد" دەکەن و بەوە کۆبوونەوە ئاڵۆزدەبێت، یان هەر بڵاوەی پێ دەکەن[٥٢].

هاوکات لەگەڵ هەنگاوە مەزنەکانی میللەتی شار، جارجارە سەرهەڵدانی هەندێک ڕووداوی مژدەدەری لادێ پشتگیری و بەرزبوونەوەی هۆشی ئەوان دەردەخات. لێرەوە هەندێک نەریتی ناجۆری ژیانی لادێ کە دەمێکبوو سۆزی باوکسالاری سەرکردە و ڕەوشی ئاینی نەیهێشتووە دەرکەون، بەرەبەرە سەری هەڵداوە و هەندێک جار زۆر توند و تیژە بووە. لەهەندێک جێ ڕویداوە جوتیار دەست بەسەر زەوی ئاغادا بگرن بۆئەوەی دابەشکرێت بەسەر خۆیاندا، و بۆیە زۆرجار ڕووبەڕووی ئەو سەربازانە دەبوون کە دەهاتن بۆ داکۆکی کردن لەخاوەن زەوی. ئەگەرچی ئەوە سەرەتای دیاردەیەکە، بەڵام لە هەرچ شوێنێک سەریگرتبێت ئەوا جوتیاری بێ زەوی پێ دڵگەرم دەبێت. دوورنییە گێرەوکێشەی نێوان جوتیار و ئاغا لەسەر زەوی زۆر زوو تەشەنە بکات، ئەگەر ڕژێم پەلە نەکات لە داڕشتنی سیستێمی چاکساسی زەوی ، کە دەمێکە نەخشەی بۆ کێشاوە.

هەنگاو بەرەو ڕێکخستن

وەنەبێت چوونە سەر شانۆی پۆلیتیکی وردە بۆرجوا تەنها ڕەوش و شێوەی بەرەنگاربوونی رامیاری و هەندێک بناغەی ڕێکخستنی نوێتری هێنابێتە کایەوە، بەڵکوو لەڕاستیدا ئەوان بەوە بناغەی ڕێکخستن و گۆشەکردنی میللییان کرد بە دوو مەرج بۆ سەرکەوتنی بزووتنەوەی ئازادیخوازی میللی، و ئەویش لە باری پۆلیتیکی کوردیدا کارێکی نوێ بوو.

گەلێکی پەرەوەردە و نیشتمانی پەرت

ئەوەی تا ئێستا توانایان بەسەردا شکابێت، بەڕادەی کەم بڵاوکردنەوەی بیر و باوەڕە کە بەهۆی هەندێک ڕێکخستنەوە بوو لەژێر ناوی "ڕێکخراوە دیموکراسییە میللییەکان"، و ئەوانەیش بریتیبوون لە (یەکێتیەکانی وەک لاوان، مامۆستایان و هتد ...). بەڵام ڕووی پۆلیتیکی ڕاستی ئەو بارە تائێستا لەئاستی پەلەقاژەدایە بۆ دۆزینەوەی ڕێوشوێن. کاکڵەی پرسی ئەمڕۆ لە تێکۆشەرانی کوردی تورکیا ئەوەیە کەئایا دەشێت ئەوان لەناو پارتێکی چەپی تورکی ماوە پێدراوەوە دەست بەچالاکی بکەن، یان چاکترە بەرەبەرە پارتێکی نەتەوەیی کوردی پێکبهێنن، ئەگەرچی نهێنیشبێت. ئەوە پرسیارە تا ئەمڕۆ بێ وڵامە و چەندوچۆنیشی هەر لەسە ماوە[74] .٩٦

---

74 ـ بە نامەیەکی مامۆستا هۆمەر شێخموس ئەم زانیاری " ناو و ساڵی دامەزرانی پارت و ڕێکخراوە کوردیەکانی باکووری کوردستان "م پێگەیشت. سوپاس بۆ هاوکاری. « و »

پارت و ڕێکخراوە سەرەکیەکان	ساڵی دامەزران
پارتی دیموکراتی کوردستان لەتورکیا	١٩٥٩ یەکسەر گیران ـ دووهەمجار ٩٦٥
پارتی کرێکاری کوردستان KIP	١٩٦٩
پارتی سۆشیالیستی کوردستانی تورکیا PSKT	١٩٧٤
بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان KUK	١٩٧٩
پارتی پێشهەنگی کرێکاری کوردستان PPKK	١٩٨٠
پارت و ڕێکخراوە بچووکەکان	
ڕزگاری Rizgari	١٩٧٥
کاوە Kawe	١٩٧٦
ئالای ڕزگاری Ala Rizgari	١٩٧٨
پارتی کرێکارانی کوردستان PKK	١٩٧٨
کۆمەڵەی ئازادی کوردستان KAK	١٩٨٠
پارت وڕێکخراوە بچووترەکان(لەهەندەران)	
یەکبوون Yekbun	١٩٧٩
بزوتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان KSR	١٩٨٦
یەکێتیی سۆشیالیستی کوردستان YSK	١٩٨٦
پارتی گەلی کوردستان PGK	١٩٨٧

پارت و ڕێکخراوەکانی ئەمڕۆ لەکاردان ئەمانەی خوارەوەن، و پێکهاتوون لەهەندێک کەرتی دابچڕاو لەڕێکخراوی دووبەرەکی تێکەوتوو، یان بە یەکجاری هەڵوەشاو؛

١ ـ پارتی سۆشیالیستی کوردستانی تورکیا PSKK

٢ ـ پارتی کرێکارانی کوردستان PKK ـ (لەمای ٢٠٠٢دا لەسەر بڕیاری کۆنگرەی ٨ ناوی کرا بە KADEK واتە " گۆنگرەی ئازادی و دیموکراسی کوردستان" ـ وەرگێڕ).

٣ ـ پارتی یەکێتی سۆشیالیستی کوردستان PYSK (پێکهاتوو لەکەرتێکی KAK + باڵێک لەناوەندی KUK + سۆشیالیستانی KUK-S + باڵێک لەکاوە + باڵێک لە KIP + باڵێک لە YSK + ڕێکخراوی تێکۆشین).

٤ ـ پارتی کرێکاری کوردستان KIP (بچووکترە لەجاران).

<<<

www.koskikurd.com

گشت جۆرە دیموكراتیزەكردنێكی باری ژیانی میللی تورك و دامودەزگا ڕامیاری و ڕۆشنبیرییەكانی ناو توركیا هەنگاوی بەرەوپێش چوونن بۆ مرۆڤی كورد. جا كە لە شەستەكاندا تاكە ڕێكخراوی ماوەپێدراو " پارتی كرێكارانی تورك" بوو، وهەر ئەو بوو پێشهەنگی ڕێبازی دیموكراسی وسۆشیالستی، بۆیە زۆربەی تێكۆشەرانی كورد چوونە ڕیزی ئەو پارتە و بەوە هەلیان بۆ هەڵكەوت خۆ لە پێشكەوتووترین ڕۆشنبیرانی تورك نزیك بكەنەوە، و لە نزیكەوە بڕواننە تین و ڕادەی دەسەڵات. وەك ئەندام لەڕیزی پارتی كرێكارانی توركی ماوەپێدراودا دەروازەی گفتوگۆیان لەگەڵ كەسانی كۆمەڵی خویان بۆ كەوتە سەرپشت.

ئەو كوردانەیش كە بیریان لە پێكەونانی پارتی نەتەوەیی كردبووەوە توانیان بیر و بۆچوونی خۆیان ڕاگەیێنن. ئەوەبوو لە دەساڵەی دواییدا[75] نزیكەی نیو دەرزەن ڕێكخراوی كوردی پوختە دەركەوتن، بەڵام بەزۆری تەمەن كورت و كەم دەسەڵات بوون. و بەهۆی نەبوونی كادر و كاڵ و كرچی هەڵوێستی ڕامیارییەوە زۆرجار دووچاری گیروگرفتی قەدەغەكردن دەبوو، بۆیە هەندەیان مەردم لێ كۆنەبوونەوە. ئەوی خۆی ڕاگرتبێت تەنها " پارتی دیموكراتی كوردستانی توركیا" بوو[76]. ئەو پارتەی لەساڵی١٩٦٥دا دووكەس دایانمەزراند ؛ یاساناسی ئورفەیی فایق باچاك (ساڵی ١٩٦٦ بەپیلانی پۆلیسی ئاسایش « M.I.T »ی تورك كوژرا)، و ژمێریاری دیاربەكری "سەعید ئێلچی" (ساڵی١٩٧٠ لە كوردستانی عیراق كوژرا و تائێستایش هەر بزرە). ئەویش چەشنی پارتە كوردییە نەتەوەییەكانی عیراق و سوریا پەسەند بوو لەلایەن ڕۆشنبیرانی لادێ و كەمێك وردە بۆرجوای شار. لە ساڵی ١٩٦٩دا گیروگرفتی سەختی ناوخۆیی بووە هۆی دابڕانی تاخمێك كادیری، و بە سەركردایەتی دوكتۆر سیڤان[77] ڕێكخراوێكی تریان لەژێر ناوی "پارتی دیموكراتی كوردستان لە توركیا" پێكەوەنا. ئەمان پتر چەپڕەوبوو و ئامانجیان سەربەخۆیی گشت كوردستان بوو.

جگە لە پارتی پولیتیكی نهێنی، پێویستە باسی چالاكی "بزووتنەوەی ڕۆشنبیرانی هەرێمی ڕۆژهەڵات D.D.K.O"[78]یش بكەین كە ڕێكخراوێكی ناڕامیاری و ماوەپێدراو بوو، لەو ماوە

٥ ـ پارتی دیموكراتی كوردستانی توركیا ـ هەڤكرتن KDP - Hevgirtin (پێكهاتوو لە PDK + باڵێك لەناوەندی KUK + باڵێكی ڕزگاری + باڵێكی ئاڵای ڕزگاری)

ـ لەسەرەتای نەوەتەكانی سەدەی بیستدا پارتی ڕەنجی گەلHEP دامەزراوە. پاش قەدەغە كردنی، پارتی دیموكرات DEP ماوەیەك كەوتوەتە كار و بەقەدەغەبوونی ئەویش لەساڵی ١٩٩٤دا پارتی دیموكراتی گەل HADEP دامەزراوە ـ بڕوانە هەفتەنامەی هاوڵاتی ژمارە ٧٤ی ڕۆژی ٢٧ / ٥ / ٢٠٠٢ ـ وەرگێڕ

75 ـ F ـ هەمانە. و E ـ ... لە حەفتاكاندا ....

76 ـ F ـ هەمانە. و E ـ ... تا ١٩٧٨ خۆیڕاگرت ....

77 ـ F و E ـ ...(Divan) ... « " دوكتۆر شڤان " دروستە ـ و »

78ـ F و E ـ ... ڕێكخراوی " لاوانی شۆڕشگێڕی كورد " ....

كورتەدا (بەهاری١٩٦٩تا كۆتایی١٩٧٠) چالاكی شایانی باسی هەبوو لەناو كوردان و توانی لاوانی كورد لەخۆ كۆكاتەوە.

ئەو ڕێكخراوە "ڕۆشنبیری"یە بە كۆڕی ڕۆژنامەگەری، شەوچەرەی زانستی و پەرشكردنی نامیلكە و پۆستەر و هتد ... سەرنجی جەماوەری بەلای بارودۆخی ژیانی كۆمەڵایەتی، ئابووری و ڕۆشنبیری هەرێمی ڕۆژهەڵاتدا ڕاكێشا. بەو هەڵوێستە پەیامی كارەسات و ڕووداوە ناهەموارەكانی ناوچە جۆراوجۆرەكانی كوردستان بەناو كومەڵدا بڵاو دەكردەوە. لە ئەپریلی ١٩٧٠وە مانگانە بە ٣٠.٠٠٠ نامیلكەی قەوارەی دەیان لاپەڕە دەگەیاندە بنكە ڕامیاری و ڕێكخراوە پیشەیی و ڕۆشنبیریەكانی گشت شار و شارۆچكەكانی توركیا(٥٣).

كۆششیان بێوچان بوو بۆ هۆشیاركردنەوەی میللەت و بەڵگەی ڕوون و زیندوو لەبارەی دەستدرێژییەكانی تیپی كۆماندۆز بۆ سەر لادێی كورد گەیاندن بە كۆڕ و كۆنگرەی ڕۆژنامەگەری و پیاوانی میدیا و ئەندێشەی گشتی ناوەندە لیبرال و دیموكراسیەكانی تورك. ئەوەبوو چینی خوێندكارانی تورك و ڕێكخراوەكانی پیشەیی وەك كرێكار و مامۆستایان. هەروەها پارتی كاری توركی دەنگی ناقایلی خۆیان دەربڕی بەرانبەر بەو جەختەی خراوەتە سەر " میللەتی هەرێمی ڕۆژهەڵات".

كە تێكۆشەرانی "یانەی شۆڕشگێڕانی ڕۆشنبیرD.D.K.O" ڕوویان دەكردە لادێ تا لەباری ژیانی ئەوێ بكۆڵنەوە، لە دانیشتوانی لادێیان دەگەیاند كە بەپێی "دەستور" ئەوانیش وەك گشت هاووڵاتییەكی شار خاوەن مافی سەربەستین، و هانیان دەدان یەك بگرن.

بەوە ڕژێمی تورك زۆر شڵەژا و مانگی ئۆكتۆبەری ١٩٧٠، واتە شەش مانگ پێش كودەتای سپاییان بڕیاری بەندكردنی سەركردە چالاكەكانی ئەو " یانەی شۆڕشگێڕانی ڕۆشنبیر D.D.K.O "ی دەركرد.

لەسەرەتای ١٩٧٥وە لەشارە كوردیەكاندا سەرلەنوێ ڕێكخراوی لاوان دروست بوونەوە و بەزۆری ناودەنران"كۆمیتەی ڕۆشنبیرانی میللیH.K.D "، ئەو كۆمیتانە كەوتنە كۆشەكردنی ئەندام و دەستی یارمەتییان درێژكردن بۆ جوتیاری لادێ و ئەو كرێكارانەی پێویستییان بەیارمەتی بوو لە دەزگا دەوڵەتیەكاندا كار و باریان هەڵسووڕێت، و ئەوانەیش كە كێشەیان لەگەڵ ئاغای گوند دەبوو. لەو ڕێكخستنی لاوانەیش بەولاوە، كرێكار و مامۆستا و هەندێك لە پیشەساز و وردە بۆرجوا ڕوویانكردە ڕێكخراوە پیشەییە پێشكەوتنخوازەكانی توركی وەك (DISK و TOB ـ DER)، بەڵام تا ئەوكاتە یەكێتی جوتیاران هێشتا دەرنەكەوتبوو.

بەڵام لەسەر ئاستی ڕامیاری بوو، زۆر لەخەباتگێڕانی كورد ڕوویان لەپارتی كۆمارخوازی میللی " سۆسیال دیموكرات" كرد كە لە ڕوانگەی ئەواندا كاراتربوون لە وەدەستهێنانی دیموكراسیەت. بەو ناكۆكیە زەقەی كەوتە نێو چەپڕەوانی ماركسی تورك (كە لەگشت كەرتەكانیدا

www.koskikurd.com

ژمارەی چاکی کورد هەن) باوەڕ و ناوبانگی کز بوو، و هیچ ڕێگەیەکی تریان بەدەستەوە نەماوە.

پارتە پۆلیتیکییەکانی تورک و کێشەی کوردی

ساڵی ١٩٧٦[79] پتر لە بیست پارت و ڕێکخراوی ماوەپێدراو و قەدەغە هەبوون لەژیانی پۆلیتیکی ناو تورکیا. دەمانەوێ لێرە بەشێوەی گشتی باس لە هەڵوێستی هێزە پۆلیتیکە سەرەکییەکانی تورکیا بکەین بەرانبەر بەکێشە کورد.

هەروەها بەکورتی، دەتوانین پارت و ڕێکخراوە ڕامیارییەکانی ناو تورکیا دابەشکەین بەسەر چوار گرۆدا: بۆرجوا لیبرال، بۆرجوایانی نەتەوەیی، تورانیەکان (شۆڤێنیستانی ڕاستڕەو)، و سۆشیالیست و کۆمۆنیستان.

هەڵوێستی پارتە بۆرجوا لیبرالەکان

تایبەتمەندی سەرەکی لای ئەم تاخمە ڕێکخراوە، کاری سەربەخۆ و نەبەستنەوەی ئەوە به ڕەوڕەوەی سیستێمێکی ئابووری دەوڵەت. خۆبەستنەوەی ئەم تاخمە بە ڕەوشی کەمالیستییەوە تەنها لەبەر زوێرنەکردنی سەرانی سپایە. هەر بەتەنها ئەوانن دەیانەوێت چینی زەویداری کورد تێکەڵ بە گێژاوی ڕامیاری تورکیا بکەن تا دەسەلاتی سەرمایەدارییان بەکوردستاندا بلاوبێتەوە[80].

پارتە دیموکراتەکەی مەندەریس: هەر بە گەیشتنە سەر تەخت، ساڵی ١٩٥٠[81] خۆی لەسەرانی کلاسیک و ناوداری کورد و بازرگانان نزیک کردەوە. گرێدانی کوردستان بە بازاڕی تورکییەوە بووە مایەی گەشەکردن و گۆڕانی هەندێک هەڵوێستی وشکی ڕژێمەکانی پێشوو. بەرنامە دیموکراسییانەکەی ئەو ڕژێمە دیموکراسییە[82] لەتورکیا بەرپای کرد فشاری لەشکر و گوێزانەوەی کۆمەڵی لەسەر کورد لادا، و گڕ و گێچەڵی دامودەزگای دەوڵەتی لەسەر کوردستان کەمکردەوە. ئەگەرچی ئەو ڕژێمە دیموکراسییە دانی بەمافی کولتووری کورددا نەنا، و جارجارە لە کۆڕ و ئاهنگی ڕامیاریدا خورتەوبۆڵەی "جوداخوازی" بەدەمدا دەهات، و ئەگەرچی هەر ئەمانیش بوون پەیمانی بەغدایان بەمەبەستی خۆ پاراستن لە ئەگەری هەڵگیرسانی شۆڕشی کورد لەگەڵ دەولەتانی تری داگیکەری بەشەکانی تری کوردستان مۆرکرد، کەمێک قەدەغەیان لەسەر بەزمانی کوردی دوان هەڵگرت.

79 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ساڵی ١٩٦١ ...
80 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ... لە تورکیا ...
81 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ساڵی ١٩٧٠ ...
82 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ... بەرنامەی پارتی دیموکراتی تورکیا...

عەدالەت پارتی: ساڵی ١٩٦١ دامەزرانی ئەم بۆ درێژەپێدانی ڕێوشوێنی پارتە دیموکراتەکەی مەندەریس بوو کە "کەمالیستانی نوێ" ٢٧ی مای ١٩٦٠ بەکودەتا لایانبرد. ئەو پارتە (عەدالەت پارتی) لەساڵی ١٩٦٥بەدواوە[83] (جگە لە دوور کەوتنەوەی نێوان مارسی ١٩٧١ و ئوکتۆبەری ١٩٧٤) بە شاسواری لیبرال دیموکراتەکان دەژمێردرا. ئەو پارتە کە ببووە ئۆرگان بۆ پیشەساز و سەرمایەدارانی تورک، خۆی لە نەتەوەکان نزیک دەکردەوە، بۆیە ئاغا و بازرگانە دەستدارەکانی کوردی لەخۆ گرت. هەرچەندە دژبوو بەگشت جۆرە دیاردەیەکی نەتەوایەتی کورد، لەلاوە پرۆژەی ئاوەدانکردنەوەی "هەرێمی ڕۆژهەلات" کە دەمێک بوو ڕژێمە بیروکراتەکانی پێشوو دەستیان لێ هەڵگرتبوو، گرتەئەستۆ و بەوە لەناو میللەتی کورد پشتیوانی پەیداکرد. ئەوەی ڕاستیبێت لە هەڵبژاردنەکەی ساڵی ١٩٦٥دا لە کوردستان دەنگ بۆ پارتی عەدالەت و دەمیرئێلی سەرۆکی زۆر بەرزبووەوە(٥٤).

پارتی عەدالەت لەبلاوکراوەکانیدا پێی لەسەر ئەوە داگرت کە" ئەوەی لەسەر خاکی تورک دەژی تورکە و ئەوەیشی خۆی بەتورک نازانێت و لەتورکیا هەست بە بێزاری دەکات، دەرکی سنووری بۆ خراوەتە سەرپشت" (دێمیرئێل ساڵی ١٩٦٧ ئەوەی لەوتارێکی شارە کوردییەکەی ماردین گوت). کە لە ساڵی ١٩٧٠ بەدواوە عەدالەت پارتی ئەو دەنگەی جارانی نەما، چیتر نەیتوانی بە تەنها کابینەی دەوڵەت بگرێتەدەست. لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٤وە وەک هاوبەشی سەرەکی لەناو بەرەیەکی نەشازدا بەناوی " بەرەی نیشتمانی" (دژ بە چەپڕەوەکانی سەر بە جیهانی کۆمۆنیستی) دەسەلاتیان گرتەوە دەست(٥٥).

پارتە دیموکراتەکەی بوزبیلی و پارتی خەلاسی میللی: دیموکراتیک پارتی کە بەشی دابچڕاوە لەپارتی عەدالەت و خۆی بە نوێنەری چینی ناوەند نیشاندا و ئێستا لەڕیزی بەرەدایە توانی لەهەڵبژاردنی ساڵی١٩٧٣ چل کورسی بۆ ئەندامانی دابینکات. لەو کاتەوە و بەبۆنەی بەرەوپێشچوونی ڕەوشی فرەلایەنەی سیستێمی پولیتیکی تورکیا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لەبەرانبەر پارتی عەدالەت ڕووی لە کزی بوو.

هیچکات ئەو پارتە هەستی خۆی بەرانبەر بەکێشەی کورد دەرنەبڕیوە، نە لەپەیڕەو و پرۆگرام و نە لەوتەی سەرکردەکانیدا، بۆیە لەکوردستاندا شوێن پێی نەبوو. تاکە ئاواتی ئەو ڕاگرتنی بارودۆخی ڕۆژ و درێژەپێدانی ئەو بارە بوو کە بەتایبەتی سڕینەوەی پێناسەی کوردی دەگەیێنێت.

بەڵام پارتی سۆشیالیستی میللی (P.S.N) کە بە هەڵبژاردنی تورکیای ساڵی ١٩٦٧

83 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ... ١٩٧٥ بەدواوە ...

گەیشتە پەرلەمان و بە بەرکەوتنی ٤٩ کورسی[84] پلەی سێهەمین پارتی هێنا. بانگەوازی بۆ "برایەتی گشت مسولمانان " دەکرد و دژایەتی خۆی دەربڕی سەبارەت بە بەکارهێنانی وشەگەلی وەک کورد و تورک هتد... ، ڕاستی ئەو واتایە ئەوە دەگەیێنێت کە ڕەخنەیان نەبوو لەزەمینەی دەسلاتی تورک و درێژەپێدانی هەلوێستی سەرکوتکەرانەی بەرانبەر بە کورد.

هەلوێستی پارتە بۆرجوا میللییەکان

پارتی گەلی کۆمارخواز: ئەم لەنێو پارتە ناسیۆنالیستەکاندا گرنگترینیانە و ڕەگی دەگەڕێتەوە بۆ لاوانی تورکی نێو "کۆمیتەی ئیتیحاد و تەرەقی" سەر بە گەلاڵەکردنی ئابووری نەتەوەیی و سەرمایەی نەتەوەیی. لە ڕوویەکی تریشەوە دۆزی نەتەوایەتییان لەو ئاستی ئابووریەدا نەوەستا ، بەڵکو بە ناوی ئەو ناسیۆنالیستیەوە دەگێڕا کە کارەساتەکەی قەلاچۆکردنی ئەرمەنییان هەڵگیرسان، و نەخشەیشیان بۆ لەناوبردنی کورد کێشا.

سالی ١٩٣٣ مستەفا کەمال ئەوی دایمەزراند و تا سالی ١٩٥٠ تاکە خاوەن دەسەلاتی گۆڕەپانی ڕامیارییان بوو، و هەر ئەوبوو خاوەن نەخشە و هەلوێستی دژ بە کورد کە پێشتر باسمانکرد. کە کەوتە خانە و دەستەی نەیاران، ڕوویکردە شارە کوردییەکان تا بێ هیچ بەخۆداچوونەوە و گەڕانەوە بۆ خاڵە هۆکارەکەی یەکێتی خاکی نیشتمان دەیویست دەنگی تێدا کۆکاتەوە.

بۆ ئەوەی خۆ لەگەڵ بارودۆخی نوێدا بگونجێنێت ئەو پارتە پیرلەیەی دەمێک سال بووە دەسکەلایەکی پۆلیکی بەدەست بیروکراتەکانی دەولەت و سپا و هەروەها هەندێک چینی بۆرجوای تری تورک، ناچار ڕوویکردە ئایدیۆلۆجییەکی تری نوێ. بەوجۆرە تاخمێک لاو لەناو "ڕێڕەوی چەپی ناوەند[85] "ـەوە دەرکەوت و لەو بولەند ئەجاویدە گردبوونەوە کە لەسالی ١٩٦٣ەوە دەسەلاتی سەپاند بەسەر گشت پارتەکە. خۆ دوورخستنەوەی ئەجاوید لە هاوکاری کاربەدەستانی دەولەت و سپای "سەردەمی نوێ" و ڕۆلی "خولی فاشیزمی پەرلەمانی" و تێکۆشان لەپێناو گەڕانەوە بەرەو دیموکراسیەت، ناوبانگی ئەوی لەناو کۆمەلدا کرد بە پێشەوای خۆشەویست و لە هەلبژاردنی ئوکتۆبەری ١٩٦٣دا پارتەکەی سەرخست. بەلام ئەوتۆیش هەر هەندەی دەنگ نەهێنا بەشی زۆر (کۆی ٢٢٦) کورسی پەرلەمانی بەرکەوێت تا بە تەنها کابینەی دەولەتی بگرێتە دەست.

84 ـ E ـ هەرچی PNS بوو لە ١٩٧٦دا ... بە ٩٤ کورسییەوە .... و F ـ لە سالی ١٩٧٦دا پارتی نەجاتی میللی بە ٤٠ کورسییەوە ....

85 ـ E و F ـ " Ortanin Solu ".

پارتی گەلی کۆمارخواز کە ئەمڕۆ[86] نێونراوە پارتی سۆشیال دیموکرات و دەیەوێت نچێتە ناو بەرەی سۆشیالیزمی نێونەتەوەیی، بەلێنیدا ئەندێشە ئازادکات و ماوەبدات بەوەی پارتی کۆمۆنیستی تورکی بەئاشکرا کاربکات و بۆ دیموکراسی کردنی باری ئابووری و ڕامیاری ولات بکۆشێت. لە مانافێستی هەلبژاردنی (ڕۆژانی درەخشان)دا بەلێنی دا "هەنگاوی گونجاوْنان هەلهێنێت بۆ پەرەپێدانی باری ئابووری هەرێمی ڕۆژهەلات، و چارەسەرکردنی کەم و کووڕی پاشماوەی سالانی پێشوویش بگرێتە ئەستۆ. بەلام لەوێدا بەتەنها یەک و شەیش ئاماژە بە ئەگەری" مافی کولتووری گەلی کورد" نادات. بەلام سەبارەت بە هێرش کردنە سەر قوبرس و بەناوی داکۆکی کردن لەمافی تورکی قوبرس و داگیرکردنی دوو لە پێنجی[87] خاکی ئەو دوورگەیە، بەڕاستی دەیسەلمێنێت کەهەرچەندە پارتی گەلی کۆمارخواز ڕەنگی سۆشیال دیموکراتی لەخۆ هەلسوێت هەر بە پارتی ناسیۆنالیست ناودەبرێت. وەکتر، ئەوپارتە بوە کۆسپ لەڕێی بڕیاری میری بۆ سەپاندنی دەسلاتی سپا بەسەر هەرێمی ڕۆژهەلاتدا، و پەرلەمانتارانی " کە هەندێکیان کوردبوون و لە سالی ١٩٧٣وە لەڕیزی ئەودا کاردەکەن " پێشنیاریان بۆ پەرلەمان بەرزکردەوە تا سنوور بکەنەوە بۆ ئەو خێزانە کوردانەی لەدەست دڕندەیی ڕژێمی عیراق هەلدێن و لەناو تورکیا پەنایان بدەن. خۆ ئەگەر ئەو هەلوێستەی پارت لەبەر کۆکردنەوەی دەنگ و هەلبژاردنیش نەبووبێت، ئەوە ناگەیێنێت کە ئەو پارتە وازی لە هەلوێستی دژایەتی سەخت هێنابێت کە بە لەلایەنی کەم تاکو ئەم سالانەی دواییش بەرانبەر بە کورد هەر بوویەتی.

جمهوریەت ئیعتیماد پارتی: ئەمیش پارتێکی ڕامیاری خاوەن بیروباوەڕی نەتەوەییە ، بەلام لەبواری پولیتیکدا هەندە گرنگ نییە. ئەندامانی لەو تاخمە ڕاستڕەوەکەی پارتی گەلی کۆمارخواز جودابوونەوە چونکە ڕوو لەبەرەی چەپ بوو. ناوبانگی بە ئالچاغ دەرکرد، چونکە لەخولی "فاشیزمی پەرلەمانی"دا خۆی وەک ئاوێنەی دیموکراسی دەنواند بۆ سپا و دەزگاکەی سیخوڕی « M.I.T » . هەلوێستی ئەو پارتە زۆر بەرانبەر بە کێشەی کورد وشک، و دژ بوو بە گشت دیاردەیەکی نەتەوایەتی کورد « ... »[88] .

کەمالیستانی "چەپ ": ئەگەرچی چەپڕەوانی کەمالیست لە پەرلەمانداندا زۆریان بایەخ پێنەدراوە، بەلام بوونیان لە زەمینەی پۆلیتیکی تورکیا دەرکەوتووە. ئەوانە خۆ ئەوتۆ نیشان دەدەن کە دژمنی سەرمایەدار و هەروەها کۆمۆنیستین:" کۆمەلە کادرێکی یەکجار سەرکەوتوو و

86 ـ F ـ هەمانە. و E ـ ... لە حەفتاکاندا ناوی سۆسیال دەیموکراتی لەخۆنا ....

87 ـ E ـ هەمانە. و F ـ ... یەک لە پێنجی ....

88 ـ F ـ ... چونکە"کیشوەر بەگشتی دەخاتە ژێر مەترسی لێکبچڕان". و E ـ " هەڕەشە لە ئاسایشەی کۆمار دەکات".

www.koskikurd.com

خاوەن گشت جۆرە ئازادی تایبەت و دوور لە فشاری ناوخۆ، بە پشتیوانی دەوڵەت سەرپشک کراون تا لەپێناو پێشخستنی وڵاتدا دەست تێکەڵ بە گشت کارێکی ئابووری و کۆمەڵایەتی بکات". بۆ پتر شارەزابوونی هەڵوێستی ئەو تاخمە، بڕوانە پەرتووکی "د. ئاوچی ئوگلە"ی سەرۆکیان (تورکیانین دویزینی، بێگلی یاینەڤی. ئەنقەرە، لاپەڕە ٥٨٩ـ ٧٤٠).

هیچ دوورنییە تاخمێک ئەفسەری قاڵبوو بە بیر و بۆچوونی کەمالیستی ناو هێزەکانی سپا هەستن بە کودەتا و لە وڵاتدا دەسەڵات بگرنەدەست. ڕوودانی ئەو جۆرە کارەساتە دەبێتە هۆی پەرێشانی میللەتی کورد لە تورکیا، چونکە "ڕۆشنبیرانی باڵی چەپ" هیچ باوەڕ بە پێناسەی کوردی ناهێنن و تا بتوانن زەبر بەکاردێنن بۆ سەرخستنی ئەو باوەڕەیان.

هەڵوێستی ڕاستڕەوانەی پانتورانیزمی شۆڤێنی

هەرچەندە جەنگی جیهانگیری یەکەم پرۆژە پانتورانیستەکەی "ئیتیحاد و تەرەقی" پووچەڵ کرد، ئەو بۆچوونە لەنێو ڕاستگەرانی نەتەوەیی ناو تورکانی ڕیزی سپادا هەر مابوو. ئەگەرچی یەکگرتنی ئەوانە لە ڕێکخراوێکی پولیتیکیدا نییە، بەڵام بیروباوەڕیان لەڕێی چەند ڕۆژنامە و گۆڤار و پەرتووکەوە بڵاو دەکەنەوە.

لە ساڵی ١٩٦٥وە کۆلۆنێل تویرکیش کە لە جەنگی جیهانگیری دوو بە دواوە ناوبانگی بە هاوبیری فاشیزمی دەرکرد، توانی ئەو تاخمە لەڕیزی پارتێکی ڕامیاری ماوەپێدراودا کۆکاتەوە. کۆلۆنێل ئەلب ئەرسەلان کە لەساڵی ١٩٤٦دا گیراوە و لەسەر "فاشیزمی و ڕەگەز پەرستی" تاوانبارکراوە هەر کە بەربوو گەڕایەوە بۆ ڕیزی سپا. ئەو لەکاتی کودەتاکەی ئایاری ١٩٦٠دا یەکێکبوو لە سەرانی بەشی هێزە تورکییەکەی ناتۆ و دەستی باڵای لە کودەتاکەدا بوو. هەر بەبوونی بە ئەندامی ئەنجومەنی یەکێتی میللی(M.B.K) و ڕاوێژکاری سەرۆک شالیاران، ویستی بە هاوکاری دە کەس لە هاوڵانی دەسەڵات بگرنە دەست، بەڵام ئەوەبوو پلانەکەیان سەری نەگرت و کۆلۆنیل و هاوڵانی لە ئەنجومەن دەرکران، و لە سیپتەمبەری ١٩٦٠دا هەڵدران هەریەک و بۆ باڵوێزخانەیەکی دوور لە وڵات.

هەر بە گەڕانەوەی تورکیش لە ساڵی ١٩٦٣دا سەرلەنوێ پلانی بۆ کودەتا ڕێکخست و دیسان بۆ ماوەیەکی کورت گیرا. پاش ئەو شکستە بڕیاریدا پارتێکی فاشیستی لە چەشنی هەمان ئەوانی ئەوروپا پێکەوەنێت. پیاوەکانی ئەو بە پلان خۆیان خنیە ناو " پارتی کۆماری میللی جوتیاران (C.K.O.P)" و لەماوەی چەند مانگێکدا توانیان سەرکردایەتی ئەو پارتە هەڵوەشێنن و لە ئەنجامی کۆنفرانسێکی ئاسایی کۆلۆنێل هەڵبژێرن بە سەرۆک. هەر کە بوو بە بەسەرۆکی ئەو پارتە ماوەپێدراوە کۆنە، دەستوبرد ناوی پارتی گۆڕی بە پارتی کاری[89] میللی (میللی یەتچی

89 ـ F و E ـ ... پارتی بزووتنەوەی میللی ....

هەرەکەت پارتی).

کۆلۆنێل خۆی وەک قارەمانی ڕزگاری نەتەوەی تورک لەدەست ڕوس و چین نیشاندا، و وەک پارێگاری دوابستی دەوڵەتی سەربەخۆی میللەتی تورک لە داوی کۆمۆنیست و کوردی جوداخواز. پارتی " میللی هەرەکەت "(P.A.N) لەساڵی ١٩٦٧وە لاوانی لەچەند ڕێکخراوی میلیشیایی چەکداردا ڕێکخست. ئەگەرچی لە بڕگەی دووهەمی یاسای تورکیدا هاتووە کە؛ بۆ هیچ جۆرە ڕێکخراو و پارتێک نییە چالاکی چەکداری و کاری میلیشیایی بنوێنن، ئەوجا ئەو پارتە نەتەوەییە ساڵانە بە ئاشکرا سەدەها لاوی ڕادەهێنا بۆ بەکارهێنانی چەکی قورس.

بێگومان چاوپۆشی کاربەدەستان لەو چالاکیە نیمچە لەشکریە بێ پەڵپ نەبوو. لەڕاستیدا ئەوەی چەکدارانی ئەو پارتە کردوویانە یاسا بۆ هیچ پۆلیسێکی بەڕەوا نەبینیوە؛ ڕاوەدوونانی لاوانی پێشکەوتنخواز و ڕێکخستنی خۆپیشاندان بۆ ئاژاوە نانەوە تا کاربەدەستان ناچارکەن کە دەسەڵاتی وەڵات بخرێتە ژێردەستی سپا، و زۆریتر .... ئەوانە کەخۆیان ناوناوە " گورگە بۆر[90]" هەردەم گەمارۆی بەش و کۆلیجەکانی " زانکۆی سوور" دەدەن و هێرش دەبەنە سەر بەشەکانی ناوخۆیی خوێندکاران. ساڵی ١٩٦٦ پتر لەدووسەد خوێندکاری پێشکەوتنخوازی کورد و تورک بەدەستی ئەوان کوژران. زۆرجار ئەو کارە بە بەرچاوی پۆلیسەوە ئەنجام دراوە. ئەو تاوانبارانە زۆریان ناسراوبوون بەڵام هەرگیز نەبینرا یەکێکیان لێ بدرێت بە دادگا. ئەوپارتە لە پەرلەماندا تەنها دوو کورسی بوو، بەڵام ناوبانگی ڕامیارییان لەناو گشت وڵاتی تورکیا و دەسەڵاتیان لە دەزگاکانی دەوڵەتدا زۆر زەقتر بوو لە هەرە دەنگبەرزەکانی هەڵبژاردن.

هەڵوێستی دژ و دڕندانەی "میللی هەرەکەت پارتی" بەرانبەر بە کورد لەو ڕادەیەدایە کە هەرگیز نابێت دان بە بوونی کورددا بنرێت و سوورە لەسەر (بەتورک کردنی ئەو بەشە میللیەی تورکیا کە هەرگیز مایەی لێدابچڕانی نییە)، واتە دەبێت کورد بنبڕکرێت.

هەڵوێستی پارت و گرۆ سۆشیالیستەکان

پانزە ساڵبوو وشەی سۆشیالیست لە تورکیا قەدەغەکراو بوو، بەڵام ئەمڕۆ ناونیشانێکی بابەتییە. هەر لەڕادیکالانی وردەبۆرجواوە تا "نەتەوەییانی چەپڕەو" و لەو نێوانەیشدا بۆرجوایانی لیبرال خۆیان بەوناوە دەنوێنن. ئەمڕۆ لەتورکیا پێنج پارتی ماوەپێدراو لەگەڵ دوو پارت و پتر لە دە "لایەن" و "هێز" و "بزوتنەوە"ی نایاسایی هەن، هەر یەکەیان خۆی بەخاوەن بیروبۆچوونی مارکسی دادەنێت و هەر گشت یەک لەوانە بەلای کەمەوە هەفتەی یەک گۆڤار دەردەکەن و بەزۆری

90 ـ F ـ (بۆزهورت)ـ لەپەراویزیشدا دەڵێت(لەدەقەکەدا نووسراوە Bozkurt، لەڕاستیدا ئەوە نادروستە).
« فەرموو بڕوانە تێبینی " ٣٨ " ی ئەم بەشە. ـ و »

www.koskikurd.com

ڕۆژنامـە و دەزگـای چاپی خـۆیان هەیە زۆرتر بەکـاریدێنن بۆ تانووت و توانج لەیەکـتـر. گـرنگی ئەوجـۆرە بـیـرە بەزۆری لەناو خـوێندکـاران بڵاو دەبێـتـەوە. ئەو فـرەلایەنیـیـە زۆرجـار بـووەتە هۆی دەرکـەوتنی جـۆرە بیـر و باوەڕی دەرەکی ئەوتۆ دەگـمـەن خـۆ لەپێداویسـتی ڕاسـتەقـینەی تورکـیـا بگەیێنێت. کە کێشـەیەکی قوولّی وەک کێشـەی کورد دێتە ئاراوە هەر لەئاستی خۆیدا هەڵواسراو دەمێنێتـەوە چونکە گشت لایەک تا بتوانن خۆ لەو کـێشـە داغـە دوور دەگرن، نەبا بە سزای ئەو بسووتێن. یانیش لەترسی هەڕەشـەی شۆڤێنییـە ڕەگ کـوتاوەکـانی "تورکـیـای مەزن" کـەوادەزانن گشت کارێک بە هەڵسوینی ناوونـاتۆرەی وەک "نەتەوییـانی بۆرجوا" و "شۆڤێنی" لەو کەسانەی دەڵێن پێـویسـتە خـودی گـەلی کـورد سەرپشـک بکرێت بۆ بڕیاری مـافی چارەنووس. تاخـمێکیش هەن دەڵێن نابێت لەمکاتەدا نێوان هێزە دیموکـرات و شۆڕشگێڕەکان بەو جۆرە کێشانە ئاڵۆزکەین، و هەروها دەلێن هەرکـات سۆشیـالیستی بەسەر گشت تورکـیـادا سەپا، ئەوا گەلی کورد بە تەواوی سەربەستی و مافی خۆی دەگات.

پارتی کـۆمـۆنیسـتی تورکی: ئەوەی سەرەوە لەڕاسـتیـدا بیر و بۆچوونی پارتی کـۆمـۆنیسـتی تۆرکـیـشـە. هەرچەندە لە بڕگـەی سەرەکی پرۆگرامی سـاڵی ١٩٢٠یدا مـافی ئۆتۆنۆمی بۆ گـەلان تۆمارکراوە، و لە بڵاوکـراوەکانیدا قەلاچۆکردنی کوردی بەتاوان دەرخستووە. ئەوا نیو سەدە بەسەر دروسـتبوونیدا تێپەڕی و تائێسـتـا ئەو پارتی کۆمـۆنیـسـتەی تورک خۆینەداوە لەئۆقرەی کێشـەی نەتەوایەتی کورد و تەنانەت پێشنیاریشی نەکردووە بۆ دیاری کردنی مافی چارەنووسی.

ڕۆشنبیـرێکی کۆمـۆنیـسـتی وەک" نازم حیکمەت" لەنووسنەکانیدا زۆر پەرۆش لەسـەر گـەلانی کوبا و هیند و ئەندەنوسیا دەکاتەوە (بێگومان مایەی شانازیە مرۆڤ پشتگیری خۆی لەگەلانی چەوسـاوە بنوێنێت) بەڵام تاکـە یەک دێڕی لەسـەر خـەباتی دوور ودرێژی گـەلی کـوردی دراوسێ و هاوخەبات و دژ بەهەمان ڕژێم تورکی بۆرجوا نەنووسیوە.

پارتی کـرێکارانی تورکی: "تویرک ئیش پارتی" کـە تا سـاڵی١٩٧١مـاوەپێـدراو بـوو، تاکـە ڕێکخراوی سۆشیالستی چەپە توانیبێتی خۆی ڕاگرێت و دەستی باڵای بووبێت لە بڵاوکردنەوەی بیری سۆشیـالیزمی و چەسپاندنی دیموکراسیەت لەتورکیا. دینامیکیەتی کێشەکە کاریکردە سەر ئەم پارتە و بەرەبەرە لەڕاستی باری ژیانی گەلی کوردی گەیشت، و سەرئەنجام هەڵوێستی خۆی بەرانبـەر بەو پرسـە نیشـاندا. مـەخـابن لەباری ڕاستی ژیانی کـورد گـەیشـتن هەندە ئاسـان نییـە. زەمـینە خۆشـکەر بۆ ئەو هەڵوێسـتە تاخـمێـک خـەباتگێڕی کوردی ناو پارتی کار بـوو توانییـان کاربکەنە سەر چەپڕەوەکانی هێشتا پڕباوەڕبوون بە بیری نەتەوایەتی تورکی لەوەوبەر.

نۆڤـەمبـەری ١٩٧١ ئەو کـۆشـشـە هاتەبەر کە پارتی کـاری تـورکی لە کـۆنفرانسی چوارهەمدا چەندین بڕیاری سەبارەت بەکورد دەرکرد: " کورد گەلێکە لە هەرێمی ڕۆژهەڵاتی تورکیا دەژی ...

ـ هەڵوێسـتی دڕندانەی کـاربەدەسـتـانی فـاشیـسـتی ڕژێم بۆ تواندنەوی گەلی کورد بووەتە هۆی خوێنڕێژییەکی زۆر ..."

جگە لەویش هۆی سـەرەکی دواکـەوتنی هەرێمی کـوری بە بەراورد لەگـەڵ ئەوانی تورکنشـیندا بەزۆری دەگەڕێتەوە بۆ نایەکسـانی بووجە کە کـاربەدەسـتە فـاشیـستەکـان بەوپەڕی شارەزاییەوە لەبەشی ئابووری یاسـای گشـتیـدا بۆ ئەو هەرێمـە کـوردییـەیان داناوە. جـا پەنا بەو دیاردانەی "کێشەی هەرێمی ڕۆژهەڵات" لە ئاڵۆزکردنی پرسی ئاوەدانکردنەوەی ئەو هەرێمە، کە زایدەی یەک زنجیرە بیر و بۆچوونی فاشیزمی نەتەوەییانی چینی دەسەڵاتدار بەولاوە چیتر نییە.

سەرەڕای گشت ئەوانە، پێشـنیـاری کۆنگرە ئەوەبوو کەپارت پشـتگیری لە گەلی کورد بکات "لە خـەباتیـدا بۆ وەدەست هێنانی مـاف، بەوپێـیـەی یاسـای بنەڕەتی دەیدات بە گـشت هاونیـتمـانییـانی وڵات، و هەروەها پشـتـگیری لە گشت خـواست و ئارەزووە دیموکـراسیـانەکانیان دەکات.

گرتنەبەری ئەو جورە هەڵوێستە بۆ بارودۆخی ناو تورکیا زۆر دلێرانەیە. ئەوە یەکەمین جارە لە مـێژوی کـۆمـاردا پارتێکی مـاوەپێدراو و لەپەرلەمان ئەندام، لە تورکـیـادا مافی گەلی کورد بەڕەوا بزانێت. ئەو هەڵوێستە ملی پارتی کاری تورکی خستە بەر تیغی تەور. "ڕژێمە پڕهێزەکەی" نیهاد ئێـریم کـەسـپـا هێنایە سـەر تەخت، لە مـانگی جـوونیدا بەتاوانی پشـتگیـری لەچالاکی کـورد و بیروبۆچوونی جوداخوازی بڕیاری تێکدانی ئەو پارتەی دەرکرد و سەرانی هەڵدایە قوژبنی زیندان کە سزایان، کەم تا زۆر گەیشـتە ماوەی دوانزە سـاڵ زیندانی و کـاری سـەخت. پاشان بە فـرمـانی لێخۆشبوونە گشتییەکەی جولای ١٩٧٤ ئازادکران.

ساڵی٩٧٤ خاتو "بەهیـسـی[91] بوران" و هەندێک لە سـەرانی پێشـووی "پارتی کـاری" تورکی لەژێر هەمان ناوی پێشدا دووبارە پێکیانهـێنایەوە، بەڵام ئەمجارە لەناو بەرەی چەپڕەوی تورکیادا تاکـە پارتی مـاوەپێـدراو نەبوو، چونکە پێش سـەرهەڵدانەوەی پارتی کـاری تورکی، هەندێک لە کادیرە کۆنەکانی ئەو کە پێش ساڵی ١٩٧١ نزیکبوون لەپارتی کۆمۆنیستی تورکی، "پارتی کاری سۆشیـالیـستی تورک (T.S.I.P)"یان پێکەوەنا، و کەسانێکی تر "وەک عـەلی ئەبیار* " پارتی سۆشیـالیـست (S.P)یان پێکەوەنا، بۆیە پارتی کـاری تورکـی لەتەنها چەند شـاری تورکی مەزن بەولاوە بنکەی سەرەکی بەدەستەوە نەما، و ئەو باو و ناوبانگەی پێشتر هەیبوو لەنێو سانديکای کـرێکار و مـامـۆسـتـایاندا بەرەبەرە ڕوو لـەکزی بوو تا سـەرئەنجـام لەسوودی پارتی کـۆمـۆنیسـتی تورکی گەڕایەوە.

سەرانی ئێستای "پارتی کاری تورکی" چیتر ناوێرن خۆ لەباسی کێشەی کورد بگەیێنن. بەپێی

F_91 ـ ... پایزی ١٩٧٤ خانم بەهیجە بوران .... و E ـ ... کۆتایی ١٩٧٤ ...

* ـ لە فارسی و ئینگلیزییەکەدا نییە ـ وەرگێڕ

تیـۆری خـاتو "بوران" و سـەرانی تری پارتی کـار؛" پێـویسـتـە گـشت بزوتنەوە ،یان لایەنێک، ئەگەرچی خۆی لەهاوتاکانی بە پێشکەوتنخواز و دیموکراسی و ڕاستتر بزانێت، هەر دەبێ خۆی ملکەچی پێداویستی ئەو جۆرە خەباتەکا کەچینی کرێکار وهاوپەیمانانی لەپێناو سۆشیالیزم دەیگێڕن(٥٥)" «...»[92]

پارتی سۆشیالیست: ئەو پارتە سۆشیالیستەی محەمەد عەلی ئەبیار و هاوڕێ لیبرال سۆشیالەکانی ساڵی ١٩٧٤ پێکیانەوەنا، پارتێکی تەواو مارکسی نەبوو، بەڵکو ئەوی لێی کۆبوونەوە ڕۆشنبیری لیبرال بوون و دیارە هەندێک لە ڕێکخراوە پیشەییەکانیش بوونەپاڵپشتی. بەوەیشەوە کە ئەبیار یەکێکبوو لەوانەی کە لە ساڵانی چلەوە لەبواری پاراستنی مافی مرۆڤدا ناوبانگی بوو، پارتی سۆشیالیست هێشتا ئەو ناوبانگەی دەرنەکردبوو. ئەو پارتە لەپێناو مانەوە و قەدەغەنەکردنی خۆی لە کێشەی کورد نەگەیاند، بەڵام بێدەنگیش نەبوو بەرانبەر بەو " قەلاچۆ کردنە سیستێماتیکەی یەکانە کۆماندۆزەکان لە هەرێمی ڕۆژهەڵات دەیگێڕن" .

پارتی سۆشیالیستی کرێکارانی تورکی: ئەم پارتە لە ١٩٧٤دا بۆ کۆکردنەوەی "گروپ و باڵە سۆشیالیستەکان " دروستبوو. تا کەوتەنە سەرکار زۆری کۆسپ هاتەڕێ. ئەو پارتە ماوەپێدراوەی تەنها لە چەند شاری مەزنی تورکیدا بنکە و کەمەکێک ئەندامی ناو دەستەی ڕۆشنبیر و ژمارەیەک کرێکاری ناو ڕێکخراوە پیشەییەکان هەن، و خۆیان بەباڵی چەپی پارتی کاری تورکی ناودەبەن. وەک دوو گۆڤاری بناغەییەکەی(ئیلکە) و کۆمەڵ (کیتلە)ی پارت زۆر لەسەر باری ڕامیاری و باسی ئەملاولا دەنووسن، بەڵام تاکە یەک ڕیپۆرتاجیان لەسەر کێشەی کوردی تورکیا نیە(٥٧).

گروپە ماوییەکان

لێرەدا دیسان دێینەوە باسی هەندێک لەو تاخمانەی پێش کەخۆ بەخاوەن بیری "ماوی" دەزانن و جارجارە(بەهەمان توندی و لەسەر شێوەی ڕێکخراوە شۆڤینییە ڕاستڕەوەکان) هێرشی لایدە دەکەنە سەر ڕێکخراوە چەپییەکانی تورک و تانووتی وەک "پاشکەوتە" و "دژ بە شۆڕش" و "سۆشیال فاشیزم" و زۆریتریان پێدەڵێن.

F_92 ـ ... کوردانی چالاک گرۆگرۆ پارتی کاری تورکیان بەجێهێشت. و E ـ تێکۆشەرانی کوردی سۆشیالیست ڕیزەکانی TWP یان بەجێهێشت.

پارتی کاری تورکی: تاکە ڕێکخراوی ماوییە کەساڵی ١٩٧٤ بە سەرۆکایەتی میهری بیللی کە لەناوەندی شەستەکانەوە دەیویست بە بیری "بزووتنەوەی سۆشیالیستی میللی[93] بەرانبەر بە (بزووتنەوەی سۆشیالیستی پارتی کرێکارانی تورکیا) بگرێت. لاوان لە شەستەکاندا دوای تیۆرییەکانی ئەو کەوتن، بەڵام پاشان تاخم تاخم ئەندامی لێی بچڕا و چەند گرۆی بچووکی "ماوی توندڕەو" و هەندێکیش " گیڤارایی" و باڵی تریان لێ دروست بوو.

بیللی دەیویست بیری نەیاری خۆی بە پرسی مافی چارەنووسی کورد بپۆشێت: "پێویستە لەپێشدا بە کورد شۆڕش هەڵگیرسێنین[94] ئەوجا کە سەرکەوتین مافی کولتوورییان دەدەینێ. چارەسەری مارکسییانەی ڕاست بۆ ئەو کێشەیە هەر ئەوتۆ دەبێت".

" پارتی جوتیار و کرێکارانی شۆڕشگێڕی تورکی **T.I.I.K.P**" ماوەپێنەدراو ڕێکخراوێکی تری ماوی بوو کە دوغو بیرینجیک سەرۆک و خاوەن گۆڤاری (ڕووناکی شۆڕشی پرۆلیتاریا[95]) بوو. ئەم پارتە زۆر لە پارتەکەی میهری بیللی بەکارتر و زۆرتر کاتی تەرخانکرد بۆ لێدانی سانديکا پێشکەوتوەکان و ڕێکخراوی مامۆستایان و پارت و ڕێکخراو دیموکراسی و سۆشیالیستەکانی تر.

سەراپا هەڵوێستی ئەم پارتە سەبارەت بە کێشەی کورد چەند تیۆری دژبەیەک و بێ سەروبەرن. دەشێت ئەویش بەزۆری لەبەر زووبەزوو وەدستهێنانی ئاوات و کاری تاکتیکی بێت. ئەو پارتە لە تیۆری پرۆتۆکۆڵیدا " دان بەمافی چارەنووسی میللەتی کورد و دامەزرانی دەوڵەتی سەربەخۆیاندا دەنێین؛ ئەگەر خۆیان بیانەوێت(٥٨)) ـ بڕگەی ٥٢". بەڵام وەکتر خۆی بە پێشەنگی کرێکارانی هەردوو میللەتی کورد و تورکی ناو تورکیا(٥٩) ناودەبات" و پێشنیاردەکات "کێشەی کورد لەچوارچێوەی کۆمارێکی دیموکراسی میللیدا چارەسەرکەن" تا هەردوو میللەت پێکەوە و یەکسان بژین(٦٠). ئەو پەیمانە تەنها تیۆری سەر کاغەزە، چونکە هەڵوێستی ڕۆژانەی کادیرانی پارت زۆر دژە بەگشت جۆرە ڕێکخستنی ڕامیاری و پیشەیی کورد و بە ناوی پاراستنی یەکپارچەیی خاکی تورکیا لەمەترسی "سۆشیال ئیمپریالیست[96]" دیسان دەڵێن دەبێت لەشکری تورک زۆر توندتر چنگ لە کوردستان گیرکات.

ڕێکخستنی تر: دەرکەوتووترین ڕێکخستن لەنێوان تاخمە نهێنی و نیمچە نهێنیەکانیشدا "

F_93 و E ـ ..."شۆڕشی دیموکراسی میللی" ....

F_94 و E ـ "لەپێشدا دەبێت هاوکارمان بن بۆ شۆڕش و ...".

F_95 و E ـ پ. د. ئایدینلیک.

F_96 ـ مەبەست یەکێتی سۆڤیەتە ـ م.

لەشکری ڕزگاری گەلی تورکیا (T.H.K.O)" بوو بە ڕابەری دەنیز گێزمیش[97] (ساڵی١٩٧٢ لەسێدارە درا) خەباتی پارتیزانی لەناو شارەکاندا دەکرد. چالاکی ئەم پارتە خەبات بوو لەپێناو سەربەخۆیی و ڕزگارکردنی تورکیا لە ئیمپریالیستی. کۆکردنەوەی میللەتانی ناو تورکیا لەبەرەیەکی یەکگرتوودا فرمانی ڕامیاری ڕاستەوخۆی ئەو قۆناغە بوو. گەرچی ڕێکخراوی "لەشکری ڕزگاریخوازی گەلی تورکیا" دانیناو بەودی لەتورکیا کورد هەیە و خەباتە میللییەکەیانی بە ڕەوا زانیوە، بەڵام چارەسەری کێشەکەی هەڵدەسپێرێت بۆ پاش سەرکەوتنی شۆڕش. زۆر لە ئەندامانی ئەم تاخمە، بەتایبەتی چینی لاوان و خوێنکارانی زانکۆیان کورد بوون، و خودی دەنیز گێزمیش یەکێک بوو لەوان.

بەڵام "بەرەی ڕزگاری میللی تورکیا" ڕێکخراوێکی میلیشیایی یەک پارت بوو بەهەمان ناو (F.P.L.T) و ئامانجیان گەمارۆدانی شارە مەزنەکان بوو بەدێهاتی. سەرەتا ماهیر شایان بوو بە سەرکردەی(ساڵی ١٩٧١ بەهۆی بەشداربوونی لە چالاکیەکی لەشکردا کوژرا). ئەمیش وەک "ڕێکخراوی لەشکری میللی بۆ ڕزگاری تورکیا" نهێنی بوو. خەبات لەپێناو ڕزگارکردنی تورکیا لە چنگ ئیمپریالیزم و پاراستنی لە"چاوەچنۆکی سۆشیال ئیمپریالیستەکان" فرمانی شۆڕشگێڕانەی ڕاستەوخۆی ئەم بەرەیە بوو. جارجارە و بەپێی پێداویستی بزوتنەوە، بڵاوکراوە بەزمانی کوردی چاپ دەکەن بەڵام تەنها یەکجاریش باسی مافی کورد و دیاری کردنی مافی چارەنووس، یا گەڕان بۆ ڕێگەچارەی کێشەی ئەوی تێدا نەبووە(٦١).

وا بۆ پانزە ساڵ دەچێت بزوتنەوەی سۆشیالیستی و دیموکراسی لەناو تورکیا هەنگاو هەڵدێنێت بەڵام هێشتا هەر لەناو کۆمەڵانی ڕۆشنبیر و هەندێک یانەی بۆرجوازییانی بچووک و تا ڕادەیەکیش پرۆلیتاری پیشەسازدا باوە. هێشتا زۆر هەنگاوی تری دەوێت تا ڕواڵەتی شایستە بەخۆوە ببینن، و بتوانن خۆ بەسەر بارودۆخی ئەو وڵاتەدا بسەپێنن.

کاڵوکرچی گشت لایەنەکانی چەپ بەرانبەر بە پرسی نەتەوایەتی کورد زۆر زەق دیارن، ئەو چەپە هێشتا کەم یان زۆر قاڵە بە بیروبۆچوونی ڕەگەزپەرستانە و شۆڤێنستی ئەو ئایدیۆلۆجییەی لەچینە دەسەڵاتدارەکانی پێشووی تورک جێماوە.

هەرچکات سستی پێشکەوتنی ڕادەی هۆشیاری چینەکانی گەلی کورد(کە تا ئێستایش پێشێلی پۆستاڵی داگیرکەرە) بەراوردکەین لەگەڵ هەنگاوە خێراکانی هەستی نەتەوایەتی، ئەوا چەپی تورک نەنگ بوونی دەگێڕنەوە بۆ ئەمی پاشین، بەڵام کەدێتە سەر باسی خەبات لەپێناو گەشەپێدانی باری نەتەوایەتی میللەتی ژێردەست کە هەنگاوی پێویستە بۆ پێشخستنی ڕەوڕەوەی خەباتی سۆشیالیستی، هەر بۆ ئەمی پاشین بە نەنگ دەبینن.

ئەوانەی بەتەنگ ئازادی میللەتەوە دێن، نە تەنها بۆیان نییە بە هۆشیار ـ کردنەوەی ئەو

97 ـ F ـ لەچالاکییەکی دژ بەڕژێمدا گێزمیش کوژرا ـ م.

کۆمەڵەی کورد دڵتەنگبن کەتائێستا گیرۆدەی داوی کولتووری دواکەوتووەکەی سەدەکانی ناوەڕاستە، بەڵکوو پێویستە بەو قۆناغە شادبن، چونکە سەرهەڵدانی هەستی نەتەوایەتی ناو گەلی چەوساوە، ئارەزوو ڕزگاربوونیان پێ دەبەخشێت، نە تەنها لەکۆتی ئابووری و ڕامیاری، بەڵکوو لەکۆتی کولتووریش کە لەخۆیدا هەنگاوە بەرەو پێشکەوتن.

هیچ ئەوە بەسەیر نازانین کە خاوەنبیرانی چەپی"مارکسی" تورک نیشانی دەدەن بەرانبەر بەکێشەی کورد. ئەوان بە شێوە بۆچوونی مارکسی تایبەت تاوانی "بۆرجوا نەتەوەیی" و "شۆڤێنیزم" دەخەنە پاڵ ئەو شۆڕشگێڕە کوردەی خواست و تێکۆشانی بۆ لێک نزیککردنەوە و بەهێزکردنی خەباتی بزووتنەوەی تورک و کوردە، و قایل نین خەبات بۆ مافی چارەنووسی نەتەوەی خۆیان هەڵسپێرن بۆ کاتێکی نادیار.

پێویستە گشت پارتێکی خاوەن بیروبۆچوونی مارکسی ببێتە پاڵپشت بۆ نەتەوەی چەوساوە لەخەباتدا بۆ دامەزرانی دەوڵەتی نەتەوەیی و دیاریکردنی هۆکانی دابینکەری ئازادی. پێویستە مارکسیانی چەپڕەو، لەڕێڕەوی دژایەتییاندا هاوکات لەگەڵ ڕێزگرتن لەڕەوشی ئایدیۆلۆجی، چاوپێوشن لە هەندێک وردە خاڵی تاکتیکی کەهاندەرن بۆ پشتگیری گشت جۆرە کەرەستەیەکی لاوازکاری ئەو ڕژێمە و دەست بخەنە ناودەستی هاوخەباتی دژ بەو دارودەستە بۆرجوازییەی تورک. هیچ گومان لەوەدا نییە کەخەباتی ئازادیخوازانەی گەلی کورد بنکەکانی ئابووری، ڕامیاری، هێزی سپا و ئایدیۆلۆجی چینی دەسەڵاتداری تورک هەڵدەتەکێنێت. واتە تێکۆشانی ئەوان سوودی دەبێت بۆ ڕێڕەوی سۆشیالیستی. خەباتی دژ بە شۆڤێنیست و هەڵوێستی ڕەگەزپەرستانەی میللەتی داگیرکەر، دژ بە چەوسانەوەی میللی و تێکۆشانە لەپێناو وەدیهێنانی مافی چارەنووس کە لەخۆیدا بەشی بوختە و بنەوە بۆ گەشەپێکردنی بزووتنەوەی سۆشیالیستی و دیموکراسی گشت تورکیا.

ئەنجامی باس: خەباتی ڕزگاریخوازانەی میری کور و بەدرخان پاشا هاوکات بوو لەگەڵ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازانەی گرێک و بولگارەکان بەڕابەری؟[98] بولیڤار و سان مارتان. لە هەمان

98 ـ F و E ـ میری کۆر و بەدرخان جەنگی ئازادییان هاوکات لەگەڵ یۆنانی و بولگارەکان و بولیڤار* و سان مارتین** هەڵگیرسان .... ـ و فارسییەکە لە پەراوێزدا نووسیویەتی:

* Simon Bolivar سەردار و شۆڕشگێڕی ئەمریکای باشووری لە کاراکاس لەدایک بوو، قارەمانی جەنگەکانی ئازادی(١٧٨٣ ـ ١٨٣٠) دژ بەڕژێمی ئیسپانییە ـ م.

** San Martin (خۆزێ)، شۆڕشگێڕی ئەمریکای باشووری لەئەرجەنتین لەدایک بووە (١٧٧٨ ـ ١٨٥٠)وە ـ م.

تێبینی: ناسیۆنال ئینسیکلوبیدیای سویدی، چاپی ستۆکهۆڵم، بەرگی ٣ لاپەڕە ١٤٤ و بەرگی ١٦ لاپەڕە ٢٥٥. بەم جۆرە باسی ژیانی ئەو دووە دەکا؛ * سیمۆن بۆلیڤار ١٧٨٣ ـ ١٨٣٠ پێشەوا و قارەمانی ئازادی ئەمریکای لاتین، ناوی(El Libertador) یان لێنا. ئەو لە ڤەنزەویللا لەخێزانێکی کریۆلی بەسامان و قاوەچێنی کاراکاسی لەدایک بووە. لاوی بێ دایک و باوک ساڵانی ١٧٩٩ ـ ١٨٠٢ بۆ >>>>

www.koskikurd.com

ئەو کاتەوە کورد ئارەزووی سەربەخۆیی بە پتر لە سەد بزووتنەوەی چەکداری دەربڕیوە. سەرەتا دژ بە ئیمپراتۆرییەتەکانی شا و سولتان، و پاشان دژ بەو دەوڵەتانەی خاکی کوردیان لەپاش جەنگی مەزن[99] بەسەردا بەشکرا.

شکستی گشت ئەو شۆڕشانە زنجیرەیەک هۆکاری دەرەکین(بە تایبەتی باری جیۆپۆلیتیکی کوردستان کە دەکەوێتە ناوەندی هەرێمێک گشت لایەکی جیهان چاوی تێ بڕیوە، و هیچ ڕێگەی کراوەی بۆسەر دەریاوە نییە، و لەگشتلاوە گیراوە بەو چەند دەوڵەتە پاشکەوتەیەی بوونەتە داگیکەرین) و هەروەها چەند هۆکاری ناوخۆیی تر(ڕاڵبوونی هەستی خێڵەکی تا سەرەتای پەنجاکان. نەبوونی دەسەڵاتێکی چەق. ناکۆکی و دوو بەرەکی ناوخۆی دەرەبەگەکان. دابچڕان لە جیهانی دەرەوە، بەتایبەتی بزربوونی چینی ڕۆشنبیری نوێ کە لەگێژاوی ڕۆژ بگات و خاڵی ئەزموونی شایستەیان لێ هەڵێنجێت بۆ سوودی میللەت کورد). خۆ ئەگەر بهاتبا و کوردستان بەو ژێرخانە ناوخۆییەیشەوە کۆلۆنی بەریتانی یان فەرەنسا بوایە زۆر دەمێکبوو بەسووکترین قوربانی سەربەخۆ بوو.

بە نەمانی ژیانی دەوارنشینی و کزبوونی ئاژەڵداری کلاسیک، و پەیدابوونی سەرمایەداری

ئامۆژ چووە ئیسپانیا، فەرەنسا و ئیتالیا. پاش گەشتێکی تری بۆ ئەوروپا و ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا لەساڵی ١٨٠٧دا گەڕایەوە بۆ ڤەنزویلا. ئەو گەشتانە گرنگبوون بۆ گەشەپێدانی باری ڕامیاری بۆلیڤار. بەوەی هەڵوێستی ناپلیۆنی یەک و یەکبوونی ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا کاری تێکرد، دەماری سەربەخۆیی کەوتە مێشک. پێشڕەوتی ئەمریکای لاتین کاری تێکرد و لەپڕ خۆی لەنێو کۆڕی ڕامیاریدا دیەوە.

ئەپریلی ١٨١٠ پرۆژەی ئازادکردن لەژێردەستەیی ئیسپانیا کەوتە ڤەنزەویلا و ساڵی دوایی سەربەخۆیی ئەو ولاتەیان بڕیاردا. هێزی سەر بە شا لەناکاو ئەو یەکەمین کۆمارەیان تێکدا و لە١٨١٢دا بۆلیڤار هەڵهات بۆ کۆلۆمبیا، لە ئۆگستی١٨١٣دا هێرشی بردە سەر کاراکاس و خۆیکرد بەدیکتاتۆری ڤەنزەویلا. جەنیوەری ١٨١٤ دووبارە دەسەلات کەوتەوە دەست ئیسپانییەکان. پاش بڕینی ڕێگەی زەلکاوی چڕ و دوور و درێژی هێزەکەی بۆلیڤار گەیشتە کۆلۆمبیا. لە ئۆگستی ١٨١٩دا ئیسپانەکان بەیارمەتی بەکرێگیراونی بەریتانی و ئایرلەندی هێرشیان کردەسەر. هەرهەمان مانگ بۆگۆتای گرت و مانگی دیسەمبەر کردی بە پایتەختی کۆلۆمبیا. ئەوجا بەتەواوی لە ١٨٢١دا ڤەنزەویلا و ١٨٢٢ ئیکوادۆر و١٨٢٤ پیرۆ و ١٨٢٥ بۆلیڤیای ئازادکرد. بۆلیڤار بوو بەسەرۆکی پیرۆ و دوو ساڵی تێدا مایەوە. دوا ساڵەکانی "El Libertador" دژواربوو، سەرەتا پیرۆ و پاشان بۆلیڤیای لەژێردەست دەرچوو، پاش ئەوانیش کۆلۆمبیا و ساڵی ١٨٣٠ دەسەلاتی بەسەر هیچ لایەکدا نەما و هەمان ساڵ لە شاری سانمارتای کۆلۆمبی مرد.

** San Martin (خۆزێ)، سەردار و شۆڕشگێڕی ئەمریکای باشووری ئەرجەنتینی (١٧٧٨ ـ ١٨٥٠) ئەو هەستەی لەئیسپانیا پەیداکرد، و بەشداری جەنگی ڕزگاری ئیسپانی دژ بە ناپیلیۆن کرد. ساڵی١٨١٢ خۆی تێکەڵ بەبزوتنەوەی ڕزگاریخوازی ئەمریکای باشوور کرد. بە لەشکرێکی کەمژمارەی جەنگاوەری لێهاتووەوە ساڵەکانی ١٩١٧ ـ ١٩١٨ شیلی و ١٨٢١ پیرۆی ڕزگارکرد. هەمان ساڵ ناسناوی پارێزەری پیرۆی بۆبڕایەوە، لەو پایەیەیدا مایەوە تا لە ١٨٢٢دا Simon Bolivar سەرکەوتنی پۆلیتیکی بەسەرداهێنا. پاشان تا دوارۆژی ژیان ئاوارەیی ئەوروپای بۆخۆ هەڵبژارد. « و »

F ـ99 و E ـ ... پاش جەنگی جیهانگیری یەک ...

بەرەبەرە بناغەی فیودالی هەڵتەکا. لەناو چینی نوێدا وردەوردە دەستەی شۆڕشگێڕ هەڵدەکەوت، و چینی جوتیاریش پاش شار لەئاستی کولتوورە سڕبووەکەی کۆنیان ڕاپەڕین و دەستیان تێکەڵ بەکۆڕی ڕامیاران کرد. ئەنجامی چاوەڕوانکراو لەو ڕاپەڕینە بەرفراوانە ئەوەبوو؛ کۆمەڵی کوردەواری باشتر لەژیان گەیشت و زانییان کە ئەوان میللەتی بندەست، چەوساوە و پلیشاوەی ژێر هەرەسی جەور و ستەمی بیانین. خۆ ڕاگرتن لەبەر زەبری سەرکوتکەرانەی دەسەلاتدارانی تورک زۆر ستەمە. هەروەک هەستی کوردایەتییان بە بزووتنەوە چەکدارییەکەی کوردی عیراق زۆر بتەوبوو و ئامانجی لێکدانەوە و سەربەخۆیی کوردستان لەوانیشدا زیندووبووەوە. کەواتە ئێستا مەرجەکانی ڕێکخستن بۆ بزوتنەوەیەکی نەتەوەیی ئازادیخوازانەی نوێ و شۆڕشگێڕانە لە کوردستانی تورکیا گەلاڵەیە.

پێموایە بەپێی ئەم بارودۆخەی ئەمڕۆ هەیە، تاکە ڕێگەچارە بۆ دیموکراتیزەکردنی ڕژێمی تورکیا و بەرپاکردنی سیستێمێکی فیدرالی ئەوەیە پەیوەندی نێوان هێزەکانی ڕۆژ بتەوکرێت بۆ خەباتێکی ڕامیاری، ئەویش دەبێت بەڕابەری پارتێکی کوردی شۆڕشگێڕ و یەکگرتوو و هاوکار لەگەڵ بەرەی پێشکەوتنخوازی تورکی .

بەوەی کۆمەڵگەی کورد لەتوکیا بە کەمایەتی ناژمێردرێت، چونکە چواریەکی ژمارەی هاوولاتیانی تورکیا پێکدێنن، پەسەندترین سیستێم بۆ ئەوان دەوڵەتێکی فیدرالی کورد و تورکە. بەڵام تەنها قایلبوونی کورد بەو جۆرە فیدرالییە بەسناکات چونکە مەرجی یەکگرتن دەبێت بەئارەزووی هەمەلایەنەبێت. کەواتە قایلبوونی تورک لێرەدا مەرجی سەرەکیە، بەڵام لەبەرئەوەی بیری نەتەوایەتی و شۆڤێنیستی تورکیای مەزن (کە ڕەگ و ڕیشە مێژووییەکەی دەزانین)، ئەوجۆرە قایلبوونە زۆر دووردەخاتەوە.

بەهەرحاڵ، گەلی کورد مافی دیاریکردنی چارەنووس و داڕشتنی نەخشەی گونجاوی بۆ جۆری ژیانی بەخۆی ڕەوا دەبینێت لە هەرێمێکدا کە هەزارەها ساڵە تێیدا دەژی. ئەو مافە کە هەرگیز چەندوچۆنی لەسەر نییە، پێویستە سەرەتا بەشێوەیەکی پراکتیکی لەخۆیان بەولاوە کەس نەکەن بەخاوەن مافی ئاڵوگۆڕ پێکردنیان، و پاشان ئەوەی دەکەوێتە سەر هێزە دیموکراسی و پێشکەوتنخوازەکانی جیهان، بە ڕەوش ڕامیاری و ماک و دەروون ببنە پشتگیریان. هەروەک خەبات لەپێناو پۆلۆنیای ئازاد و سۆشیالیستی[100] سەدەی پێشوو بووە هۆی پێشخستنی گشت ئەورووپا، دەشێت ئەمڕۆیش خەبات لەپێناو کوردستانێکی یەکگرتوو و سەربەخۆ و سۆشیالیست[101] ببێتە هەوێنی پێشکەوتنی سەرتاسەری ڕۆژهەلاتی نزیک[102]، چونکە ئەوە

F ـ 100 و E ـ ... پۆلۆنیای ئازاد ...
E ـ 101 ـ هەمانە ـ و F ـ ... کوردستانی ئازاد و یەکگرتوو و سەربەخۆ ...
F ـ 102 و E ـ ... ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست ....

www.koskikurd.com

لەخۆیدا هۆکارە بۆ هەڵتەکاندنی ئەو سیستێمە پاشکەوتووانەی زاڵن بەسەر هەرێمدا. کەواتە بەپێی ئەو بیر و بۆچوونە خەباتی گەلی کورد لەپێناو رزگاری نەتەوەدا ئەگەرێکی پێویست و بەئەنجامە بۆ رێبازی بزوتنەوەی دیموکراسی و ئازادی گەلانی جیهان.

دەبینین لەم دوا چارەکەی سەدەی بیستەمەدا پێشنیاری ماف بەخشین دەکرێت بە چەند هەزار کەس لەدانیشتوانی ئەم دوورگە یان ئەویتر، بەڵام میللەتی کورد کە ژمارەیان پترە لەژمارەی دانیشتووانی زۆر نیشتمانی ئازادی سەر ئەم ئەستێرەیە، تاکە کۆمەڵگەی مەزنی ناو مرۆڤایەتین تائێستا بێ ماک و مافی نەتەوەیی بژین. هیچ زەمینەیەکی رامیاری یان ئابووری یا ئایدیۆلۆجی بەدەستەوە نییە ببێتە هۆی پاکانە بۆ ئەو جۆرە نابەرانبەری و ستەمە.

پاریس / جەنیوەری ١٩٧٧

تێروانین

١ ـ ئەگەر ئەو ناوچانەی بخرێنە سەر کە دەوڵەتی تورک بەزۆرەملی خستنیە سەر پارێزگاکانی سیڤاس و مەرەش، راستی کۆی پێوانەی رووبەری ئەو هەژدە پارێزگایە دەکاتە ٢٢٠٧٣٥ کم٢. ناوی هەژدە پارێزگاکە ئەمانەن: ئادیامان، ئاگری، بینگۆل، بەتلیس، دیاربەکر، خارپوت(یلازیک)، ئەرزنجان، ئەزرووم، غازی ئەنتاب، هەکاری، قارس، مەلاتیە، موش، ماردین، سیرەت، دەرسیم(تونجەلی)، ئورفە و وان.

٢ ـ جارجارە پلەی گەرما لە پارێزگاکانی قارس و ئەرزڕووم لە ٤٠ تێدەپەڕێت و زستان دێتەوە خوار بۆ ٣٠ پلەی ژێر.

٣ ـ تاکە پرۆژەی سوودی هەبێت بۆ وزە "پەنگاوی کیبان"ی سەر فوراتە.

٤ ـ ئەنجامی سەرژمارەکەی ساڵی ١٩٧٠ی بڵاوکراوە لەلایەن دەزگای ئاماری نیشتمانی ئەنقرەوە، ژمارەکانی سەرەوەمان لە سەر ڕۆشنایی زانیارییەکانی ئەو دەزگایە داناوە.

٥ ـ "پەرتەوازەبوونی" کورد بەزۆری لە ئەنجامی ڕاگوێزانی ئەو گوندە کوردییانە دەردەکەوێت کە لە گرتی دووهەم و سێهەمی ئەم سەدەیەوە تا ئەمڕۆ کۆچی بە کرێکار کردووە بۆ شارە تورکنشینەکان. لە سالانی جەنگی جیهانگیری یەکدا ڕژێمی تورک نزیکەی ٧٠٠.٠٠٠ کوردی ئاوارە کرد بۆ ئەنادۆڵ، و پاش بزووتنەوە کوردییە جەکدارەکەی ساڵی ١٩٢٥یش، واتە زستانی ساڵی ١٩٢٦ـ ١٩٢٧ ڕژێمی کەمالی نزیکەی یەک ملیۆن ژن و پیاو و منداڵی ئاوارەکرد. پاشان بەشێک لەوان گەڕانەوە بۆ نیشتمانی خۆیان، و هەندێکیان ئاوێتە بوو، بەڵام بەشی زۆریان لە ئاوەرەییەدا زمان و خوو و ڕەوشتی کوردانەی خۆیڕن پاراستووە.

٦ ـ توێژینەوە گرنگەکەی پسپۆری کۆمەڵناسی تورک ئیسماعیل بێشکچی (دۆز لە ئەنادۆڵی ڕۆژهەڵات ـ بنەی کۆمەڵایەتی ـ ئابووری و ڕەگەز) و بەراوردک ردنی لەگەڵ بڵاوکراوەکانی دەزگای ئاماری نیشتمانی توردک سەبارەت بە سەرژمێری سالانی ١٩٦٥ و ١٩٧٠. ماموستا بێشکچی لەسەر ئەم توێژینەوە کۆمەڵایەتییەی کورد دوانزە ساڵ بەندکرا. ــ « دەقە فارسیەکە، لەبری "بێشکچی" نووسیوبەتی "بیسیکسی". ـ و »

٧ ـ مەسحەفا ڕەش دەریدەخات کە کێشی یەزیدی ئاوێتەیەکی سەیرە لەئاینی مەزدی (ئاینی پێشووی کورد و فارس، "پەیڕەویانی زەردەشتی") و ئیسلام و کێشی سۆفی و براهمایی و هتد .... بڕوانە ر. لیسکوت ـ لێکۆڵینەوە لەبارەی یەزیدییەکانی سوریا و شاخی شەنگار. بەیروت ١٩٣٨. « سەرچاوەی ئەو ناوە "یەزدی"یە، واتە پەیڕەوکارانی یەزدان، نەک یەزیدی کە عەرەب بە پەیڕەویانی یەزید بن معاویەیان ناودەبەن. ـ و »

www.koskikurd.com

٨ ـ ئەنجامی سەرژمێری ساڵی ١٩٧٠ بۆ سەرانسەری تورکیا تاکە یەک پزیشک نیشان دەدات بۆ ٢٣٠٠ هاووڵاتی، بەڵام لەشارە مەزنەکاندا یەک پزیشک بۆ ١٠٠٠ کەس. ئێمە ڕێژەی کوردستانمان لەسەر ئەو دیاردانەی سەرەوە داناوە.
٩ ـ سەرچاوەی پێشووی إ. بێشکچی، لاپەڕە ٦٣. ڕێژەی سەدی گونجاو لەگەڵ ژمارەی هاووڵاتیانی تورکیا بۆ هەمان(ساڵی ١٩٦٦)مان دەسنەکەوت. پلانی پێنجانەی سێیەم بۆ ساڵانی ١٩٧٣ ـ ١٩٧٥ « F و E ـ ١٩٧٣ـ ١٩٧٧» کە نوسینگەی پلانڕێژی میللی بڵاویکردەوە ئەم ئەنجامەی خوارەوەی سەبارەت بەساڵی ١٩٧٢ دەرخستووە: ٦٥٪ لە هاووڵاتیان جوتیار و ١١٪ کرێکارن، و ٢٤٪ یش لە بەشەکانی تری خزمەتگوزاریدا کاردەکەن.
١٠ ـ سەرچاوەی پێشوو.
١١ ـ ساڵنامەی ئاماری تورکی، ١٩٦٤ ـ ئەنقەرە.
١٢ ـ O.N.P، لاپەڕە ٢٧١.
١٣ ـD.D.K.O دەعواسی دوز یازی ،کەمال یاینلەری، ئەنقەرە ١٩٧٥، لاپەڕە ١٧٣.
١٤ ـ هەمان.
١٥ ـ نەخشکەنی سەر مس هونەرێکی دێرینی کوردییە، و بەهۆی هەندێک هونەرپیشەی ڕۆژهەڵاتییەوە گەیشتە ئەورووپا. لە ڤینیسیا پێشانگەی تایبەت هەن زۆریان لەو نموونانە تێدایە کە هونەرکاری سەدەی پانزە دەنوێنن و لە دامێنیدا ناوی هونەرمەند " مەحمود کوردی" هەڵکەندراوە. بڕوانە توماس بوا " ناسینی کورد" چاپخانەی خەیات، بەیروت ١٩٦٥، لاپەڕە ٣٠.
١٦ ـ لە ١٩١٦وە تا ١٩٢٠ چوارچار ناوچەی قارس کەوتووەتە بەر هێرش و بگرە و بەردەی ڕوس و دەوڵەتی عوسمانی، و ماوەی ساڵ و شتێک کەوتە لەژێر دەسەڵاتی کۆماری قەوقاسی ڕۆژئاوا کەهەمانکات ناوچەکانی باتۆم و هەندێک ناوچەی تەفلیس و یریڤانی کەوتبووە بندەست.
١٧ ـ بڕوانە ڕۆبرت دۆن" جیهانی پڕ ژین"، نیویۆرک ١٩٥٦. (کە سەرەتا سۆڤیەتییان لە قارس دەرکەوتن، کار لەوەدابوو دڵۆپێک ڕۆن لەو هەرێمە کوردییەی دراوسێدا جێبهێڵن (واتە تێیدا بڵاوبنەوە).
١٨ ـ بۆ زانیاری پتر لەبارەی جەنگەکانی ئازادی تورکیا و گەلێک بەڵگەنامەی تر بڕوانە "شۆڕشی ئەنادۆڵ"، بەرگەکانی ١ و ٢ لە نووسینی سەباحەدین سیلیک، ئیستەنبووڵ ١٩٦٣.
١٩ ـ وتووێژی لە ٦ی نۆڤەمبەری ١٩٢٠دا بەسترا بەڵام پێش تەواوبوونی گۆڕان لە ئەرمینیا ڕوویدا و داشناق دەسەڵاتی بەدەستەوە نەما و کاروباری وڵات کەوتە دەست مارکسیانی

ئەرمەنی. هەرێمی قارس کە لەساڵی ١٨٧٨وە کەوتبووە ژێر دەسەڵاتی ڕوس گەڕایەوە بۆ تورکیا و لەبری ئەو هەرێمی گومڕو (کە زۆر لە دانیشتووانی ئەرمەنی بوون) درایەوە بە ئەرمینیا.
٢٠ ـ بۆ پتر ئاشنابوون بەم باسە، بڕوانە(ئەنجومەنی ئابووری ئەزمیر بۆ ساڵی ١٩٢٧) لە نووسینی کویندوز ئۆکجینی تورک، ئەنقەرە ١٩٦٨، و پەرتووکی فەرەنسی (تورکیای سەر ڕێی داخراو) لە نووسینی ک. ب. خەربوتلو ـ ئەنترۆپۆل، پاریس ١٩٧٥.
٢١ ـ بەپێی وتەگەلی جەنراڵ عەلی فوئاد جەبەشویی نوێنەری مستەفا کەمال بۆ مۆسکۆ دەیگێڕێتەوە: کۆمەکی سۆڤیەت بریتیبوو لە بایی دە ملیۆن ڕۆبڵی زێڕ چەک و تەقەمەنی پێویست بە سێ تیپی سپای تورک. هەروەها ڕوس بایی یەک ملیۆن ڕۆبڵی زێڕ کەرەستە و تەقەمەنی تری پێویستیان لە بەرلین کڕی بۆ ئەو چەکە ئەڵمانییانەی لەکاتی ئیمپراتۆری عوسمانییەوە بەدەست لەشکری تورکەوە مابوو.
٢٢ ـ بۆ خوێندنەوەی دەقی ئەو پەیماننامەیە بڕوانە گۆڤاری(ڕۆژگار) ژمارەی ڕۆژی ١ی نۆڤەمبەری ١٩٢١ و (کۆکراوەی نوێی پەیمانەکان).
Nouveau Recueil General des Traites کۆمەڵە پەیمانی نوێ، بڕوانە ... ـ E و F »
بەرگی ١٢ ڕستی ٣).
٢٣ ـ کۆنگرەی لۆزان، لە نووسینی(شالیارگەی دەرەوەی فەرەنسا)، وتەکانی عیسمەت پاشا لە کۆڕی ڕۆژی ٢٣ی جەنیوەری ١٩٢٣دا.
٢٤ ـ کۆمەڵە پەیمانی نوێ، لاپەڕە ٥٨٠.
٢٥ ـ لۆرد کورزون، پێش جەنگی جیهانگیری یەک جێگری شا« ی بەریتانی» بوو لە هیندستان.
٢٦ ـ بەشەکانی تورکیش پیترۆلیۆم(کە پاشان بوو بە کۆمپانیای نەوتی عیراق) بەمجۆرە بوو: ٢٣,٧٥٪ کۆمپانی ئەنگلۆ ساکسۆن پیترۆلیۆم(شێل لیمیتد)، ٢٣,٧٥٪ کۆمپانی دی ئاڕسی (ئینگلۆ فارسی) لیمیتد، ٢٣,٧٥٪ بۆ دەوڵەتی فەرەنسا، ٢٣,٧٥٪ بۆ کۆمپانیای ئەمریکی(نێرئیست کۆرپوریتیشن) و ٥٪ یش بۆ کولبنکیان (لەپاداشی دەڵاڵی و (وەرگرتنی فرمان لە بابی عالی بۆ دەرهێنانی نەوت لە چاڵەکانی میسۆپۆتامیا لەلایەن کۆمپانیای تورکیش پیترۆلیۆم). بڕوانە، نیکۆلیسکۆ، سەرچاوە نەوتەکانی عیراق، مودێرن پرێس، پاریس ١٩٣٢.
٢٧ ـ کێشەی موسڵ لە کۆڕی ٣٥ هەمینی فیدراسیۆنی نەتەوەکان (جونێڤ)، لۆزان ١٩٢٩ « F ـ هەمانە. و F ـ ... لۆزان ١٩٢٥ »
٢٨ ـ بڕوانە لویس لی فۆر، کۆی " مافە گشتییەکانی نێونەتەوەیی"، دالوز (پاریس ١٩٣٤) لاپەڕەکانی ٧٦٢ ـ ٧٦٣.

www.koskikurd.com

٢٩ ـ دەرسیم لەمێژووی کوردستاندا. نوسینی دوکتۆر ن. دەرسیمی(حەڵەب ١٩٥٢) لاپەڕە ١٧٦.

٣٠ ـ سەرچاوەی پێشو، لاپەڕە ١٧٦ ـ ١٧٧.

٣١ ـ ل. ڕامبوت (کورد و ماف) نووسینگەی سیرف، پاریس١٩٤٧، لاپەڕە٢٦.

٣٢ ـ هـ. سێ ئارمستڕۆنگ، لەنوسینیدا بەناوی ـ مستەفا کەمال (وەرگێڕانە فرەنسییەکەی پەرتووکی ئینگلیزی لەژێر ناوی "گورگە بۆر") ئایوت ١٩٣٣. لاپەڕە ٢٣٥. لەسەر باسی تیرۆرەکانی پاش کودەتایدا دەڵێت: کوردستانیان بە ئاگر و خوێن دایەبەر، پیاوانیان بە ئەشکەنجە لەناودەبرد، دێهاتیان دەسوتاند، کێڵگە و باخیان وێران دەکرد، ژن و منداڵیان دەفران یانیش دەیانکوشتن. وەک ئەوەی سولتان بەسەر یۆنانی و ئەرمەنی و بولگاری هێنا، تورکانی کەمالیش زۆر دڕندانە کەوتنە خوێنڕشتنی کورد.

٣٣ ـ جواهیر لال نیهرۆ،" چەند ڕتوسکەیەکی مێژووی جیهان "، ئەڵلائاباد١٩٣٥ بەرگی دوو، لاپەڕە ١١٠٨

٣٤ ـ ل. ڕامبۆت، هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە ٢٩.

٣٥ ـ ڕابەرە سەرەکییەکانی خۆیبوون لەخێزانە فیودالە هەرە بەناوبانگەکانی کورد بوون. هەروەک ژمارەیەکی زۆر ڕۆشنبیری کوردیش چوونە ڕیزی ئەو کۆمەڵەیە کە ئازادکردنی کوردستانی لەژێردەستەیی تورکیا کردبوو بەئامانج. سەرانی خۆیبوون بریتیبوون لەمانەی خوارەوە: قەدری جەمیل پاشا، جەلادەت عەلی بەدرخان بەگ، حەسەن ئاغای حاجۆ، ئیحسان نوری پاشا، کەریم جمیل پاشا [دوکتۆر ئەحمەد نافیز، عارف عەباس. جەلادەت بەدرخان بەگ و کامەران عەلی بەدرخان بەگی برای کە بزوتنەوەی ڕۆشنبیری کوردییان خستەگەڕ و دوو گۆڤاری "هاوار و ڕوناهی" کە لە دیمەشق و بەیروت دەردەچوون بەشێکبوو لەو چالاکییە گرنگەیان، و هەروەها چەندین ڕۆژنامە و پەرتووکی کولتووری کوردی تری وەک "ڕۆژا نوێ، و ستێر" یان بڵاوکردەوە. نووسینی کوردی بەلاتینیش شاکاری ئەو دوو بەهرەوەرەیە. « تێبینی: لە وەرگێڕانە فارسی و ئینگلیزییەکەدا، لەبری " کەریم" نووسراوە " ئەکرەم جەمیل پاشا "، و لەبری ناوی " دوکتۆر ئەحمەد نافیز" ناوی " مەمدوح سەلیم، و عارف عەباس" دەرکەوتوون. ـ و »

٣٦ ـ ڕۆژنامەی میللیەت، ژمارە ١٦٣٦ ڕۆژی ٣١ی ئۆکۆبەری ١٩٣٠.

٣٧ـ هەمان سەرچاوە، ژمارە ١٦٥٥ ڕۆژی ١٦ی سێپتەمبەری ١٩٣٠.

« E ـ هەمانە. و F ـ ... ژمارە ١٦٦٥ .... ـ و »

٣٨ ـ ل. ڕامبۆت، لاپەڕە ٣١.

٣٩ ـ بۆ خوێندنەوەی تەواوی ئەو بەندە یاساییانە بگەڕێرەوە بۆ (لەبارەی کێشەی کوردەوە، یاسای ڕاگوێزان و پەرتەوازەکردنی کورد) زنجیرەی ٨ لە گۆڤاری هاوار، دیمەشق ١٩٣٤.

گەلێکی پەژموردە و نیشتمانی پەرت

٤٠ ـ لەوکاتەدا ڕژێمی تورک دەریبڕی کە: " کۆمەکی یەکێتی سۆڤیەت بوە هۆی خۆڕاگری دەرسیمییەکان".

٤١ ـ ئەو بەسەرهاتانە لە پەرتوکەکەی دوکتۆر، ن. دەرسیمیدا بە دوور و درێژی ڕوونکراونەتەوە.

٤٢ ـ پارتی کۆمۆنیستی تورکی ـ پەیدابوونی، ڕێکخستن و ڕێبازی ـ لاپەڕە ٢١.

٤٣ ـ ئیسماعیل جیم لە(تویرکیەدە گریکالمیزلیگین ئۆلسومو، چاپی ئیستەنبول ١٩٧٣)دا سەرمایەی تایبەتی ئەتاتورک بەمجۆرە دەژمێرێت: ١٥٤٧٢ هیکتار زەوی کشتوکاڵ، یەک کارگەی بیرە، کارگەیەکی شیرەمەنی بەتوانای ڕۆژانەی ٣٠.٠٠٠ لیتر شیر و یەک کارگەی ماست، یەک کارگەی مەی (سالانە ٨٠.٠٠٠ لیتر خواردنەوەی ئەلکولی دەدات)، چەندەها چێشتخانە و قومارخانە و ئوتێل، نزیکەی پەنجا خانوو]. ئەوانە خودی ئەو وتانەی مستەفا کەمال دەسەلمێنن کە ڕۆژانە دەستەی دەسەڵاتدار دووپاتی دەکەنەوە " ئێمە میللەتێکین نە چینمان تێدایە و نە خاوەن تایبەتمەندین".

« F * ـ ... دوو مۆڵگای گا ... و دوو کارگەی ماست ....

E ـ ... ٣٨.٢١٦ ئەکری زەوی کشتوکاڵ، دوو مۆڵگای گا بەتوانای ڕۆژانەی ٦٤.٠٠٠ پینت شیر و دوو کارگەی ماست، یەک کارگەی مەی (سالانە ١٧٠.٠٠٠ پینت خواردنەوەی ئەلکولی دەدات)، چەندین ڕیستۆران، کازینۆ و قومارخانە و نزیکەی پەنجا خانوو لەگەڵ زۆری تر »

٤٤ ـ سۆن پۆستە، ئەپریلی ١٩٤٨.

٤٥ ـ ڕۆژنامەی لیمۆندی فرەنسی، ١٠ی ئەپریلی ١٩٧٦.

٤٦ ـ " هەرێمی ئەرزینجان لە ساڵی ١٩٣٢دا". بە پێنووسی "عەلی کەمالی" شارەوانە تورکەکەی ئەوشارە کوردییە. لەگەڵ ئەوەدا کە سۆزی باوکانەی خۆی دەردەبڕێت، لەوپەرتووکەدا باسی باری ژیانی ناهەمواری چینی جوتیاری سالانی سی دەکات.

٤٧ ـ بەگرووی ڕێگرتن لە قاچاغ و بە میری کردنی ئالوگۆڕی توتن و جگەرە، ڕژێمی تورک جوتیاری کوردی ناچارکردووە بەرهەمی تەنها بفرۆشن بە مەڵبەندی میللی، و بۆ هیچ تووتنەوانێکی کورد نییە بەشی تەنانەت کەمیش لەو تووتنە بۆ کێشانی خۆی گلداتەوە؛ خۆ ئەگەر کەمەکێک لە بەرهەمەکەی خۆی بەکوردێک بگەن ئەوا تووشی قورسترین سزا دەبێت. بەلام لەهەمان ئەو کاتەدا توتنەوانەکانی هەرێمی ئیجە و لێواری دەریای ڕەش سەرپشک کراون بۆ فرۆشی بەرهەمی تووتنیان بە نووسینگەی میللی تووتن، یان بەبازرگانی تایبەت، بەڵام هاوتا کوردەکانیان هەر دەبێت بەو نووسینگەی تووتنەی بفرۆشن و بە هەمان ئەو نرخەی ئەوان دیاری دەکەن.

www.koskikurd.com

٤٨ ـ ڕۆژنامەی"حورڕیەت" ٢١ی یۆلیۆی ١٩٦٦. « E ـ F ـ جمهوریەت ٣١ یۆلیۆ ١٩٦٦»
٤٩ ـ فەرمانی کۆماری ڕۆژی ٢٥ی جەنیوەری ١٩٦٧، کە لە ژمارەی ڕۆژی ١٤ی فەبریوەری ١٩٦٧ ی ڕۆژنامەی دەرباری کۆماری تورکی بلاوکرایەوە.
٥٠ ـ لە تورکیا دوو پەرتووکی تایبەت بەکێشەی کورد بلاوکرانەوە؛ (لە گشت ڕوویەکەوە تورک بوونی ڕەچەڵەکی کورد) لە نووسینی فەخرەدین قزلّ ئۆغلو، و بلاوکراوەی شالیارگەی پەروەردە. و (هەرێمی ڕۆژهەلات و مێژووی ڤارتو)، لەنوسینی شەریف فیرات.
٥١ ـ ئەو بەندانەی تێکۆشەرانی کورد و تورکە پێشکەوتنخوازەکانی پێ بەند دەکەن لە یاسای سزایی ئیتالیای مۆسۆلینی وەرگیراوە. بۆ پانزە ساڵ دەچێت لایەنە پێشکەوتنخوازەکان بۆ لابردنی دەکۆشن. ئەو یاسا سزاییەی تورک بەم شێوەیە؛
بەندی ١٤١ : ئەوی بیەوێت کۆمەڵەیەک پێکبهێنێت، یان ڕابەری بکات بە مەبەستی زاڵبوونی چینێکی تایبەت و گۆڕینی باری ئابووری و کۆمەلایەتی وڵات، لە ٨ تا ١٥ ساڵ زیندانی بۆ دەبڕدرێتەوە.
بەندی ١٤٢ : ئەوی بیەوێت پروپاگدە بلاوکاتەوە بۆ زاڵکردنی چین، یان کۆمەڵێکی دیاری بەسەر کۆمەلانی تردا، یان زیان بگەیێنێت بەچین یان کۆمەڵێک، یانیش بۆ تێکدانی دەزگا، یان چەند سازمانی کارای وڵات بکۆشێت، یان بیەوێت ڕەوش و یاساکانی وڵات تێکدات، ٥ تاکو ١٥ ساڵ زیندانی بۆ دەبڕدرێتەوە.
٥٢ ـ لە جونی ١٩٧٥دا "کولۆنێل تورکیش" سەرۆک پارتی بزوتنەوەی نەتەوەیی (ڕاستڕەوی شۆڤێنی) و یاریدەری سەرۆک شالیاران ویستی لە دیاربەکری پایتەختی مێژوویی کوردستان و مەڵبەندی نەتەوایەتی کورد گرەو لەسەر بەستنی کۆڕێکی دەنگوەرگرتن تاقیکاتەوە بۆ هەڵبژاردن، ئەگەرچی چەند هەزار کەس لەیاران و پاسەوانانی ئەو لەژێر چاودێری پۆلیسدا کۆببونەوە، توانای تاسەر درێژەپێدانی کۆبوونەوەکەیان نەبوون.
٥٣ ـ بۆ خوێندنەوەی نۆ ژمارەکە و هەندێکی تر لەبلاوکراوەکانی " ڕێکخراوی لاوانی کورد" بڕوانە ئەرکیفی ڕێکخراوی ناوبراو(DDKO dava dosyasi)، ئەنقەرە ١٩٧٥.
٥٤ ـ پارتی عەدالەت لەسەرتاسەری تورکیا ڕووی لەنشوستیە. ساڵی١٩٦٥ ئەو پارتە ٥٣٪ی دەنگی کۆکردەوە و لەکۆی ٤٥٠ کورسی پەرلەمان ٢٦٠ دانەی بەرکەوت. هەڵبژاردنی ئوکتۆبەری ١٩٦٩ ژمارەی کورسیەکانی دابەزین بۆ ٢٥٦. بەڵام شکستی مەزنی لە هەڵبژاردنی ئوکتۆبەری ١٩٧٣ بەدواوە بوو کە لەپلەی یەکهەمین پارتی وڵات هاتەخوار چونکە تەنها ١٧٠ کورسی پەرلەمانی بۆ مایەوە و پلەی پێشەوایی بۆ پارتی کۆمارخوازی میللی تورک (P.R.P) چۆڵکرد کە ئەجاوید سەرۆکایەتی دەکات.
٥٥ ـ ئەندامی بەرە لەگەڵ پارتی عەدالەت، پارتی خەلاسی میللی بە سەرۆکایەتی پرۆفیسۆر

www.koskikurd.com

ئەربەکانی خاوەن ڕێڕەوی ئاینی، و پارتی ئیعتیمادی کۆمارخواز بەسەرۆکایەتی فەیزی ئۆغلوی خاوەن بیری ڕاستڕەو، و پارتی کاری میللی بەسرۆکایەتی کۆلۆنێل تورکیش.
٥٦ ـ هەفتەنامەی ڕێڕەو « Yuruyu »ی پارتی کاری تورکی، ژمارە ٥٢.
٥٧ ـ ئەوتۆ بوو باری ڕاستەقینەی پارتی یەکێتی(بیرلیک پارتیسی) کە بۆنی شیعەگەری لێدەهات و لەم سالانەی دواییدا وەک سۆشیالیست خۆی دەرخستوە.
٥٨ ـ ڕشتەنامەی پارتی کرێکار و جوتیارانی شۆڕشگێڕی تورک، ئیستەنبوڵ ١٩٧٥ لاپەڕە ٣٧٠. ـ « F و E ـ بڕوانە Davasi Savunma ی پارتی ...»
٥٩ ـ هەمان سەرچاوە، لاپەڕە ٣٧٣.
٦٠ ـ هەمان سەرچاوە، لاپەڕە ٣٧٨ و ٣٧٩.
٦١ ـ هەروەها مەبەست لەو دوو تاخمەیە کە خۆ بە پەیڕەوکاری "ترۆتسکی" دەزانن، هیچ دۆزی ئاشکرایان سەبارەت بەکورد نەبووە.